సీతాదేవి వనవాసము

పండిత ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులవారి
బంగాళీగ్రంథము ననుసరించి వ్రాయబడినది.

REGISTERED PUBLIHSERS
ARYAN BOOK DEPOT. (*Regd*)
RAJAHMUNDRY.
(East Godavary Dt.)

Price As. **1-8-0**

ఓం

సీతాదేవి వనవాసము

మొదటి ప్రకరణము

శ్రీ రామచంద్రుఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడై, ప్రజలను కన్నబిడ్డలవలెఁ గాపాడుచు మహాప్రతాపమున రాజ్యపాలనం బొనర్చుచుండెను. అందువలన నచిరకాలములో, కోసలరాజ్య మంతయు సర్వవిధ సౌఖ్యములచేతను, సకలైశ్వర్యములతోడను తులఁ దూఁగ సాగెను. ఈయన ప్రతిదినమును, నియమిత కాలమునకు మంత్రివరులతోఁ జేరి, రాజకార్యపర్యాలోచనాపరుఁడై మిగిలినకాలమును, సోదర త్రయముతోడను, జనకతనయా సహవాస సుఖమునను, గడపుచుండెను.

కాలక్రమమున జానకీదేవికి గర్భ లక్షణములు పొడగట్టుట వలన శ్రీరామచంద్రుఁడును, కౌసల్యాదేవియు, మితిలేని సంతసంబున మునింగిరి. ఆహ్లాద

జనకమగు కార్య్య కలాపములుండ. రాజ భవనము ప్రకాశింపఁజొచ్చెను. కొలఁదికాలములో యువరాజ సందర్శనం బగు నను మానసోల్లాసమువలన, పుర జనులు తమతమ గృహములయం దనేకవిధోత్సవములు చేయసాగిరి.

ఋష్యశృంగమహర్షి యజ్ఞమును జేయఁ బూని సపరివారముగ రావలయు నని శ్రీరామచంద్రుని నాహ్వానించెను. కాని జానకీదేవి పూర్ణగర్భిణియై యుండుట వలన, రామచంద్రుఁడును, లక్ష్మణుఁడును, యజ్ఞమున కేగఁ జాలకుండిరి. కౌసల్య మొదలగు వృద్ధ మహిషీగణము మాత్రము, అరుంధతీదేవి వశిష్ఠమహా ర్షులతోఁ గూడి యజ్ఞమును దర్శింప నేగిరి. వారును పూర్ణగర్భావస్థయం దున్న జానకీదేవిని విడనాడి వెళ్లుట కిచ్ఛగింపకున్నను, అల్లుని యాహ్వానమును నిరాకరిం చుట క్రమము గాదను తలంపున యజ్ఞమున కేగిరి.

కొన్ని దినముల క్రిందటనే జనకమహారాజు, శ్రీ రామచంద్రుని సీతాదేవిని జూచుటకు, అయోధ్యాపుర మునకు వచ్చి యుండెను. కౌసల్యాదేవి మొదలగువారు యజ్ఞమున కేగిన వెంటనే, యాయన తన రాజధాని యగు మిథిలాపురమునకు నిర్గమించెను. శ్వశ్రూజన

విరహముచేతను, పితృ విరహమువలనను, సీతాదేవి మిక్కిలి శోకాకులచిత్త యాయెను. పూర్ణగర్భావస్థ యందు శోకమోహము లాక్రమించిన యెడల, నపాయము గలుగ వచ్చునను తలంపున శ్రీరామచంద్రుఁడు సమస్తకార్యములఁ బరిత్యజించి యెల్లప్పుడు సీతాదేవి సమీపమందే నివసింపుచు నామె నోదార్చుచుండెను.

ఒక దినమున రామచంద్రుఁడు జానకీదేవి సాన్నిధ్యమునందుఁ గూర్చుండి యుండ, ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి సవినయవచనములతోడ "మహారాజా! ఋష్యశృంగ మహర్షి యాశ్రమమునుండి వార్తను గైకొని, యష్టావక్రమహాముని వచ్చి యున్నాఁడు" అని విన్నవించుకొన "త్వరగా నాయన నిటకుఁదోడ్కొనిరమ్ము." అని యాతురతతోడ శ్రీరాముఁడును సీతాదేవియు నాజ్ఞాపించిరి. వెంటనే ద్వారపాలకుఁడాయనను, వెంట నిడుకొని వీరి సన్నిధానమునకు వచ్చెను. అష్టావక్రుఁడు సీతారాములను సమీపించి చేతులెత్తి "దీర్ఘాయురస్తు" అని దీవింప వారాయనకుఁ బ్రణామం బొనర్చి యుచితాసనము నందుఁ గూర్చుండఁ బెట్టి "ఋష్యశృంగ మహర్షి కుశలముగ నున్నాఁడా? ఆయన యాగము నిర్విఘ్నముగ నెఱవేరుచున్నదా?" అని శ్రీరాముఁ

మను, "మాగురుజనులకు పూజ్యురాలగు శాంతా దేవియు, మిగిలిన వారును కుశలముగ నున్నారా? వారు మమ్ముఁ దలంచుచు కొనుచున్నారా? లేక మఱచి పోయినారా?" అని జానకీదేవియుఁ బ్రశ్నించిరి.

అష్టావక్రుఁ డందఱక్షేమమును నివేదించి, సీతా దేవిని సంబోధించి "అమ్మా! నిన్ను కన్నది విశ్వంభ రాదేవి. నీ తండ్రి సాక్షాద్బ్రహ్మ నాఁ బరఁగు జనక మహారాజు. నీవు సర్వవిధములఁ బ్రసిద్ధి కెక్కిన రాజ వంశమునకు వధువవై యున్నావు. కావున నీ విషయ మున మేము ప్రార్థింపఁ దగినది యేమున్నది? కాని యిఁక నీవు వీరప్రసూతవు కావలయునని యే మే మహ ర్నిశము ప్రార్థింపుచుంటిమి." అని వశిష్ఠమహర్షి నుడి వినాఁడని చెప్పెను. ఈవాక్యములు విని సీతాదేవి కొంచెము లజ్జితయై తలవంచు కొన, శ్రీరాముఁడు మిక్కుటమగు సంతసముతోడ "భగవానుఁడగు వశిష్ఠ మహర్షి యాశీర్వాదము వలన మా మనోరథసిద్ధి యగు ననుట నిక్కువము." అని నుడివెను. తదనంతరము అష్టావక్రమహాముని శ్రీరామచంద్రుని జూచి, "మహా రాజా! పూజ్యురాలగు అరుంధతీదేవియు, కౌసల్యా మొదలగు వృద్ధమహిషీ గణమును, శాంతాదేవియు,

సీతాదేవి యెప్పు డేకోరికను గోరునో దాని నప్పుడే నెఱవేర్పవలయు నని పలుమాఱు చెప్పియున్నారు." అని నుడువ శ్రీరాముఁడిట్లనియె. "తాము వారికి నా సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబులను దెలియఁజేయుఁడు. సీత యెప్పు డేకోరికను గోరిన దాని నప్పుడే నెఱవేర్పుచున్నాననియు, నిమేష కాలమైనను, ఆలస్యము గాని యశ్రద్ధగాని చేయుట లేదనియును విన్నవింపవలయును."

పిమ్మట అష్టావక్ర మహాముని జానకీ దేవిని సంబోధించి "వత్సా! నీవు పూర్ణగర్భవతివై యుండుట చేత, యజ్ఞమునకుఁ దోడ్కొని పోఁజాలనైతిని. కాని యుండుటవలన నేను నీ యసంతుష్టికిఁ బాత్రుఁడను గాకుందును గాత. నీకు మానసోల్లాసమును గలిగించుటకు శ్రీరామలక్ష్మణులను నీ యొద్ద నేయుంచి యున్నాను. మేమందఱము యజ్ఞము పూర్తియైనంతనే యయోధ్యకు వచ్చి, అంకమునందు నవ కుమారునిచేత శోభిల్లు నిన్ను సందర్శింతుము." అని ఋష్యశృంగమహర్షి సాదరస్నేహవాక్యముల నుడివి యున్నాఁడని చెప్పెను. ఈ వాక్యముల వినుచున్న శ్రీరామచంద్రుఁడు సంతోషాంతరంగ హృదయుఁడై వశిష్ఠమహర్షి నాకేట్టి సందేశము నొసంగియున్నాఁడని యడుగ "వత్సా! యజ్ఞము

పూర్తియగుదాఁక వేచియుండుటనే యుండవలయును. నీవు బాలుఁడవు. రాజ్యపదమునకు వచ్చి కొలఁది కాలమే యైనది. కావున ప్రజారంజనకార్యములయందెప్పుడును జాగరూకుఁడవై యుండవలయును. ప్రజారంజనసంభూతమగు చిర నిర్మల కీర్తియే రఘువంశీయులకు పరమోత్కృష్ట ధనము.” అని సెలవిచ్చెనని యష్టావక్రుఁడు వచించిన శ్రీరాముఁడిట్లనియె. “నేనెప్పుడును ఆయన యాదేశములను, ఉపదేశములను, శిరస్సున ధరించుచుందును. కావున మీరాయన చరణారవిందములకు నాసాష్టాంగ దండప్రణామంబులు నివేదింపుఁడు. ప్రజల సౌఖ్యముకొఱకు దయాస్నేహములను, సుఖసౌఖ్యములను, విసర్జింప వలసి వచ్చినను, విడనాడుటకు సంసిద్ధుఁడను. చివరకు ప్రాణప్రియయగు సీతను బరిత్యజింప వలసివచ్చినను బరిత్యజింతును గాని వెనుదీయను. కాబట్టి యాయన, యజ్ఞపరిసమాప్తిదాఁక నచ్చటనే యుండవచ్చును. క్షణకాలమైనను ప్రజారంజన కార్యములయం దలక్ష్యముగాని, యశ్రద్ధగాని, జరుగుటలేదు. ఈ విషయమును విన్నవింప వలయును.” ఇట్లనుచుండ, జానకీదేవి పరమానందభరితయై, యిట్లనియె. “ఇట్లాడువారు మొదలనార్యపుత్రుఁడు రఘుకులధురంధరుఁ డెట్లగును?”

తదనంతరము, అష్టావక్రుండు సముచిత సంభాష ణలతోడ సీతారాముల నాశీర్వదించుచు విశ్రమించుట కేగెను. శ్రీరాముడును, సీతాదేవియు, సంభాషణకుం గడంగి మాటలాడుకొనుచుండ లక్ష్మణుండు వచ్చి, "ఆర్యా! మీచరిత్రను చిత్రపటమునందుఁ జిత్రింప వలయు నని నేనొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించి యుంటిని. అదే విధముగ నాతఁడు చిత్రపటమును సిద్ధముచేసి తీసికొని వచ్చియున్నాఁడు. కావున దానిని మీరు సందర్శింప వలయును." అని విన్నవించుకొనఁ రాముఁడు "వత్సా! ఆకులచిత్త యైన దేవిని సంతోషపఱచు విధమును నీవు బాగుగ నెఱుంగుదువు. కాని దానియం దెంతదనుకఁ జిత్రింపఁబడియున్నది?" అని ప్రశ్నింపఁగా, "జానకీదేవి యగ్నివలనఁ బరిశుద్ధ యగుపర్యంతము" అని లక్ష్మణుఁడు ప్రత్యుత్తరం బొసఁగెను.

శ్రీరాముఁ డీ వాక్యమును వినినంతనే, మిక్కిలి మనోవేదనతోఁ గూడుకొని "వత్సా! నీవిఁక నా సమీపమం దాకథను నోట రానీయంజనదు. ఆకథ విన్నను, లేక యది తలంపునకు వచ్చినను నేను మిక్కిలి మనః పరితాపమును, లజ్జను, బొందుచుందును. అయ్యో! అది యెట్టి సంతాపకరమగు విషయము. ఏసాధ్వీమణి

వేషభూషల ధరించి, యెట్టి సౌందర్యశోభచే జెన్నారు చున్నారు! ఆసమయమునం దచ్చట యున్నటులున్నది. కాని చిత్రపటమును జూచుచున్నటులు లేదు." అని నుడువు సీతాదేవి మాటలను వినుచుండు శ్రీరాముండు పూర్వవృత్తాంతము స్మృతి గోచరముకాంగా నిట్లనియె. "ప్రేయసీ! మహర్షియగు శతానందుండు, నీ కమనీయ కోమల కరపల్లవమును, నాకరమునం దర్పించు నప్పటి స్థితి ప్రత్యక్షముగ జరుగుచున్నటు లున్నది. కాని, చిత్రితమువలె దోంచుటలేదు."

లక్ష్మణుండు చిత్రపటమునం దింకొక స్థలమున వ్రేలు పెట్టి చూపుచు "ఈమె పరమ పావనియగు జానకీదేవి. ఈమె పూజ్యురాలగు మాండవీదేవి. ఈమె శ్రుతకీర్తి" అని నుడివి లజ్జితుండై యూర్మిళను జూప కుండెను. కనిని జానకీదేవిగ్రహించి, చిఱునవ్వొలయ వినోదార్థము వ్రేలితో యూర్మిళను జూపించి "వత్సా! ఈమె యెవరు?" అని ప్రశ్నింప లక్ష్మణుండు ప్రత్యుత్తరం బీయక ముసిముసి నగవులతోడ "దేవి! ఇటు చూడుము. హర ధనుర్భంగ వార్తవిని క్రోధావేశ పరవశుండై క్షత్రియ కులాంతకారియగు పరశు రాముండు, అయోధ్యాగమనపథమందెట్లు మనకడ్డ

మంగ నిలిచియున్నాఁడో కనుము. ఈ ది[illegible]న మహాప్రతాపశాలి యగు శ్రీరామచంద్రుఁ డాయన దర్ప సంహారము కొఱకు శరాసనమునం దెట్లు శర సంధానమును జేయుచున్నాఁడో చూడుము." అని నుడువు చుండ శ్రీరామచంద్రుఁ డాత్మప్రశంసా శ్రవణమువలన లజ్జితుఁడై "వత్సా! చిత్రపటమునం దనేక దర్శనీయ విషయము లుండఁగా, కేవల మీవిషయమునే కైకొని మిక్కిలి యాందోళనము చేసెదవేల?" అని నుడువ జానకీదేవి పరమాహ్లాద భరితయై యిట్లనియె. "నాథా! ఇట్లు కానియెడల మిమ్మంద ఱేకగ్రీవముగ నేల ప్రశంసింతురు?"

పిమ్మట అయోధ్యాపుర ప్రవేశ కాలమందలి, చిత్తరువులఁ జూచి, శ్రీరాముఁ డశ్రుపూర్ణ నయనములతోడను, గద్గద వచనములతోడను, ఇట్లు చెప్పం దొడంగెను. "మనము వివాహముచేసి కొని వచ్చినప్పు డెట్టి సంతోషజనకమగు కార్యములతోడ దినములు గడచుచుండెను? మనలనుజూచి తండ్రిగారెట్టియామోదమును, ఆహ్లాదమును బొందుచుండిరి? నూతనవధువులనుగాంచి తల్లులు పరమానందభరితలై వారిక్షేమ మెప్పుడును గనుఁగొనుచు నెట్టిమమతను

ప్రదర్శింపఁజుచుంటిని? రాజప్రాసాదము నిరంతర మానం దోత్సవముల తోడ నిండి యుండెనుగదా? అయ్యో! ఆదినము లన్నియుఁగడచెను." ఇట్లాయన పలుకుచుండ లక్ష్మణుఁడు 'ఈమెయే మంథర' యని నుడివెను. మంథర పేరు విని నంతనే రాముఁడు విరక్తచిత్తుఁడై, యేవిధమగు ప్రత్యుత్తరం బొసంగక వేఱొక దిక్కునకు దృష్టిని మరలించి, యిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇటు చూడుము. ఇదియే శృంగిబేర నగరము. ఈనగరమందలి యిం గుదు చెట్టుక్రింద పరమస్నేహితుఁడగు నిషాదపతి తోడ సమాగమ మెంత మనోహరముగ వ్రాయబడి యున్నది?"

దానినిచూచి సీతాదేవి సంతసించుచు "నాథా! ఈ దిక్కున జటావల్కలధారణ వృత్తాంతమును దెలుపు చిత్తరువును దిలకింపుఁడు." అని పలుక లక్ష్మణుఁడు "ఇక్ష్వాకు వంశజులు వృద్ధవయసున పుత్రుని హస్తములయందు, రాజ్యలక్ష్మిని సమర్పించి యరణ్యా వాసమున కేగుచుండిరి. కాని యార్యుఁడు బాల్య కాలముననే కఠోరారణ్యావాస వ్రత మవలంబింప వలసి వచ్చెను." అని చెప్పుచు శ్రీరాముని సంబోధించి, "భారద్వాజ మహర్షి చిత్రకూటమున కేగు మార్గమును

జూపుచు, చెప్పిన కాళిందీ తీరస్థితంబగు వటవృక్ష మిదియే" అని నుడువ, సీతాదేవి వెంటనే "ఈప్రదేశ మందలి వృత్తాంతము జ్ఞాపకమున్నదా?" యనియడుగ, శ్రీరాముఁ డిట్లనియెను. "ప్రేయసీ! ఆవృత్తాంతమును మఱచుటెట్లు? ఇచ్చటనే నీవు నావక్షఃస్థలమందు తలఁ బెట్టుకొని నిద్రించితివిగదా!"

జానకీదేవి యింకొక వైపునకు వ్రేలుపెట్టి చూపుచు "నాథా! చూడుఁడు. ఈవైపున మనము దక్షిణారణ్యమును బ్రవేశించుట యెంత మనోహరముగ లిఖింపఁబడినది? దీనినిచూడఁగనే, యచ్చటి వృత్తాంత మంతయు జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. ఇచ్చట నేను సూర్యుని యుత్తాపమువలన బడలియున్నప్పుడు తాప నివారణార్థము, తామి తాటి యాకును నాతలపైఁ బట్టుకొని యుంటిరి." అని నుడువ రాముఁ డిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇవియే సెలయేళ్ళ యొడ్డున నుండు తపో వనములు. గృహస్థులు వానప్రస్థాశ్రమ మవలంబించి, ఆయా తపోవన తరుతలముల యందు, విశ్రామజనిత సుఖభోగముల ననుభవించుచుందురు." అని చెప్పు చుండ లక్ష్మణుఁడు "దేవి! ఇది దండకారణ్య మధ్య భాగమందున్న ప్రస్రవణగిరి. ఈపర్వత శిఖరప్రదేశ

మెల్లమెల్లను సంచారముచేయు జలధరపటల సంయోగమువలన నిరంతర నిబిడ నీలవర్ణాలంకృతమై యుండును. పర్వతోపరిభాగమందలి విశాల ప్రదేశమంతయు, నానావిధ వృక్షములచే నిండి నిబిడీకృతమై, సంతత స్నిగ్ధ శీతలతలములతోడ రమణీయమై యుండును. పాద దేశమునందు నిర్మల జలపూరితయగు గోదావరీనది, గొప్పగొప్ప తరంగముల పైని తరంగములతోడ ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండును." అని నుడువ రాముఁ డిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇచ్చట మనమెట్టి మానసోల్లాసముతోడ కాలమును గడపితిమో నీకు జ్ఞాపకమున్నదా? మనము పర్ణశాల యందు నివసించుచుంటిమి. లక్ష్మణుఁ డక్కడక్కడఁ దిరిగి, ఆహారోపయోగములగు కందమూల ఫలములను దెచ్చుట కేగుచుండెను. ఉదయమునను, సాయంసమయమునను మృదు మందగమనమునఁ బవిత్ర గోదావరీ తీరమునందుఁ దిరుగుచు, నిర్మల సలిల కణపూరితమగు శీతల సమీరణమును సేవించు చుంటిమి. అయ్యో! అట్టి యవస్థయందుండియు నెట్టి సౌఖ్యమునఁ గాలమును గడపు చుంటిమి!"

లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటము పైని వేఱొక వైపుఁ వ్రేలు పెట్టిచూపి "ఆర్యా! ఇదియే పంచవటీ తీరము. ఇది శూర్పణఖ" అని చూప, ముగ్ధ స్వభావయగు జానకీదేవి, యథార్థముగ పూర్వావస్థ తటస్థించెనని యెంచి, మ్లానవదన యై "అయ్యో! నాథా! ఇక్కడ నుండియే మీమాటలు వినుటయు, మిమ్ము చూచుటయుఁ బూర్తియయ్యెను." అని నుడివి భీతిల్ల, సీతాదేవి నోదార్చుచు, శ్రీరాముఁడు "ప్రేయసీ! ఇది చిత్రపటము గాని వాస్తవముగఁ బంచవటీ తీరముకాదు. పాపాత్మురాలగు శూర్పణఖకాదు." అని చెప్పెను. అంత లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటమునం దటునిటుఁ జూచి యిట్లు నుడువఁదొడంగెను. "ఏమి ఈ యాశ్చర్యము! దండకారణ్యమందు జరిగిన విషయ మంతయు, వర్తమానమున జరుగుచున్నటులు దోఁచుచున్నది! దురాచారుఁడగు నిశాచరుఁడు పసిఁడి లేడి నెపమునఁ గలిగించిన ఘోరవిపత్తు, సముచిత వైర నిర్యాతనమువలన సంపూర్ణముగఁ బ్రతిక్రృత మైనను, అది జ్ఞాపకమునకు వచ్చినంతనే, హృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. పిమ్మట శ్రీరాముఁడు, మానవ సంచార విహీనమగు దండకారణ్యమునందు వికలచిత్తుఁడై తిరుగుచుండుటం జూచిన

యెడల వజ్రసమ హృదయములుగూడ వ్రక్కలగు నను టకు సందియము లేదుగదా? ”

లక్ష్మణుఁడు పలుకు వాక్యముల విని, సీతాదేవి యశ్రుపూర్ణనయనములతోడ “నే యభాగ్యురాలి కొఱకు కార్యపుత్రుఁ డెట్టి క్లేశముల ననుభవింపవలసి వచ్చెను” అనినుడువ శ్రీరాముని కన్నులనుండి నీటిబిందువులు జొట జొట రాలఁజొచ్చెను. అంత లక్ష్మణుఁడు శ్రీరాముని సంబోధించి “చిత్రపట సందర్శనమువలన తామేల యాకులత నొందెదరు? ” అని ప్రశ్నింప, రాముఁ డిట్లనియె. “వత్సా! తత్కాలమందు మనకు సంభవించిన విషమావస్థకు, ప్రతిహింసా సంకల్ప మనుకుణము నా హృదయమును మేల్కొల్పు చుండనియెడల, నేను జీవించి యుండఁజాలననుట నిక్కవము. ఈ చిత్రపట సందర్శనమువలన నాయప్పటి యవస్థ స్మృతికి వచ్చి నా హృదయము తల్లడిల్లు చున్నది. కాని వత్సా! నీ వీ సమస్త వృత్తాంతమును స్వయముగఁ జూచి యుండియుఁ దెలియని వానివలెఁ బ్రశ్నించెద వేల? ”

లక్ష్మణుఁ డీమాటలను విని, కొంచెము లజ్జితుఁడై, శ్రీరాముని చిత్తవృత్తిని మరలించుట యావశ్యక మని తలంచి “ఆర్యా! ఈవైపున దండకారణ్య

భూభాగమును దిలకింపుఁడు? ఇచ్చటనే కబంధరాక్షసుఁడు నివసించుచుండెను. ఈ దిక్కున ఋష్యమూక పర్వతమందుఁ బతంగమహాముని యాశ్రమము గలదు. ఈమెయే సిద్ధశబరి, సన్యాసిని. ఇదియే పరమ రమణీయమగు పంపాసరోవరము" అని చెప్పుచుండ, సీతాదేవిని సంబోధించి శ్రీరాముఁ డిట్లు చెప్పందొడంగెను. "ప్రేయసీ! ఇది యతిరమణీయమగు సరోవరము. నేను నిన్ను వెదకుచు వెదకుచు నీసరోవరతీరమును జేరితిని. దీనియందు వికసిత కమలములు మందమారుత భరమువలనఁ గొంచెము కొంచెముగఁ గదలి సరోవరమున కనిర్వచనీయశోభను గలిగింపుచు, సౌరభమును నలుదిక్కుల వెదఁజల్లుచుండెను. మధుపాన మత్తతవలన మధుకరములు రొదలుసేయుచు క్రిందికిమీఁదికిఁ దిరుగుచుండెను. హంసలు, సారసములు మొదలగు పక్షితండములు, మానసోల్లాసముతోడ నిర్మల సలిలములయందు కేళిసల్పుచుండెను. కాని, నా నయనాశ్రుధారలనవరతము ప్రవహించుచుండుటవలన, సరోవరము యొక్క సౌందర్యమును బూర్తిగఁ జూడఁజాలనైతిని."

జానకీదేవి చిత్రపటమునం దింకొక స్థలమున దృష్టిని నిలిపి లక్ష్మణునితోడ, "వత్సా! ఆ పర్వత

మందలి, కుసుమితకదంబతరుశాఖలమీఁద, మయూరీ మయూరగణము లెట్లు నృత్యముఁ జేయుచున్నవి! మలినకళేబరముతోడ నార్యపుత్రుఁడు, తరుతలమున మూర్ఛితుఁడై పడియున్నాఁడు. ఆర్యపుత్రుని బట్టుకొని నీవు రోదనము చేయుచుఁ గూర్చుండి యున్నావు. ఈపర్వతము పేరేమి?" అని యడుగ లక్ష్మణుఁడు "దేవి! ఆపర్వతముపేరు మాల్యవంతము. వర్షాకాలమందది మిగుల రమణీయముగ నుండును. నవ జలధర పటల సంయోగమువలన, శిఖర ప్రదేశ మెట్టి యనిర్వాచ్య శోభఁ జెన్నారు చున్నదో చూడుము. ఆర్యపుత్రుఁ డచ్చటనే మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడై యుండెను." అను మాటలు వినుచున్న రామునకుఁ బూర్వావస్థ జ్ఞాపకమునకు వచ్చి వ్యాకుల హృదయుఁడై "వత్సా! ఈ విషయము నింక విరమింపుము. ఇఁక మాల్యవంతముపేరు దలపెట్టకుము. దీనిపేరు విన్నంతనే నేను శోకసాగరమం దనివార్య వేగమునఁ బడిపోవు చున్నాను. తిరిగి జానకీదేవి విరహము నూతన రూపమును దాల్చుచున్నది." అని చెప్పుచుండు సమయమున జానకీదేవి నిద్రవలన నాకర్షింపఁ బడఁ జొచ్చెను. తద్దర్శనము వలన రామునితో లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె.

"ఆర్యా! ఇంక చిత్రపట సందర్శనమువలనఁ బ్రయో జనము లేదు. జానకీదేవి మిక్కిలి బడలి యున్నది. కావున కొంతవడి విశ్రమించుట యవసరము. నే నేఁగె దను. మీరు విశ్రామభవనమున కేఁగుఁడు."

ఇట్లు చెప్పుచు లక్ష్మణుఁడేఁగఁ బ్రయత్నించు సమయమునందు జానకీదేవి శ్రీరామునితోడ "నాథా! చిత్రపట సందర్శనమువలన నాకొక కోరిక గలుగు చున్నది. దానిని మీరు పూర్తిచేయవలయును." అని నుడివినంతనే, రాముఁడు "ప్రేయసీ! ఆ కోరికను దెల్పుము. దానిని వెంటనే నెఱవేర్తును." అని నుడువ, సీతాదేవి "నాథా! మునిపత్నులతోఁ గలసి తిరిగి తపోవనముల విహరించుచు, నిర్మల భాగీరథీ సలిలముల జలకమాడ వలయు నను నభిలాష నన్ను తొందర పఱుచుచున్నది." అని తన మనోభావమును వెల్లడించెను. వెంటనే శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునితోడ "వత్సా! జానకి యెప్పుడేకోరికను గోరునో దాని నప్పుడే నిర్వహింపవలయునని గురుజను లాజ్ఞాపించియున్నారుగదా! కావున గమనోపయోగమగు ప్రయత్నములఁ జేయుము. రేపుదయముననే జానకి యభిలషించు స్థలమున కామె ననుపుదును." అని పలుక సీతాదేవి పరమానంద భరిత

నై "నాథా! మీరుకూడ నావెంట రారా?" అని ప్రశ్నింప రాముఁడు, "ప్రియా! నీవా విషయమును గూర్చి నన్ను ప్రశ్నింప వలయునా? నిన్ను వదలి నేనొక ముహూర్తకాలమైనను స్థిరముగ నుండఁ గలనా?" అని నుడువ సీతాదేవి సంతసించుచు లక్ష్మ ణునివంకఁజూచి "వత్సా! నీవుకూడ నావెంటరావలయు ను" అని నుడువ లక్ష్మణుఁడు తన యంగీకారమును దె లిపి ప్రయాణ ప్రయత్నములు చేయుటకు నిర్గమించెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

రెండవ ప్రకరణము

శ్రీరామచంద్రుఁడును, సీతాదేవియు, విశ్రాంతభవనమున కేఁగి ప్రసంగమునకుఁ గడంగిరి. కానికొన్ని నిముసములలో జానకీదేవి నిద్రవలన నాకర్షింపఁబడఁ జొచ్చెను. తద్దర్శనమువలన శ్రీరాముఁడు "ప్రేయసీ! నీవు బడలికఁజెందినట్లున్నావు. కావున నీబాహులతలను నాకంఠ ప్రదేశమునందుంచి క్షణకాలము విశ్రమింపుము" అనినుడువ, సీతాదేవి తనకోమలబాహు లతలఁజేర్చి నాయనను కౌఁగిలించుకొన, శ్రీరాముఁడనిర్వాచనీయస్పర్శ సుఖానుభవమును బొంది, "ప్రేయసీ! నీబాహు లతల స్పర్శవలన నాశరీర మమృతమయమగుచున్నది. ఇంద్రియము లపూర్వ రసావేశముచేత వివశము లగుచున్నవి. చేతనము విలుప్తప్రాయమగుచున్నది. ఇప్పుడాకస్మికముగ నన్నావరించినది నిద్రావేశమో లేక మోహపారవశ్యమో నిర్ణయింపఁజాలకున్నాను." అని పలుకి, శ్రీరాముని నృదయమంజుల

వాక్యములు విని సీతాదేవి చిఱునవ్వొలయ "నాథా! మీరు నాకు చిరసహాయులు. చిరప్రసన్నులు. ఇప్పుడు విన్న వాక్యములకంటె, స్త్రీలపక్షమునఁ గోరఁదగిన సౌభాగ్యవిభవ మేమున్నది? తాము నామీఁదఁ జిరకాల మీవిధమగు స్నేహానుగ్రహములు గలిగియుండవలయుననియే నాప్రార్థన." అని నుడివెను. జానకీదేవి నుడువు మృదుమధుర కోమల వాక్యములు కర్ణగోచరములైనంతనే శ్రీరాముఁడు "ప్రియా! నీవాక్యశ్రవణము చేత నాశరీరము శీతల మగుచున్నది. శ్రోత్రములమృతరసముచే నింపఁబడుచున్నవి. సకలేంద్రియములు మోహ పరవశము లగుచున్నవి. సంజీవినీశక్తివలన, హృదయము ప్రఫుల్ల మగుచున్నది." అని నుడువు మాటలకు జానకీదేవి లజ్జితయై "నాథా! ఇందువలననే, తమ్మునందఱు ప్రియంవదులందురు. చివరకీ యభాగ్యురాలు తనకిట్టి సౌభాగ్యము లభించు నని స్వప్నమందైనను దలంచి యెఱుంగదు గదా?" అని నుడువుచు జానకీదేవి శయనించుట కాతురయై యుండుటను గాంచి, శ్రీరాముఁడిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇచ్చట శయనించుట కేవిధమగు శయ్యయు లేదు. కావున ననన్యసామాన్యమగు రామ బాహువులు వివాహ కాలము

నుండియు, నీకు గృహమందేమి, వనమందేమి, బాల్య మందేమి జవ్వన మందేమి యాధారముగా యుండు విధముననే, నేఁడివి నీకు తలగడ దిండ్లుగ నుపయోగించు గాత." అని పలుకుచు చేతులు చాచఁగనే, వాని పైఁ దలనిడుకొని జానకీదేవి నిద్రించెను.

శ్రీరాముఁడు నిమేష కాలము జానకీదేవి ముఖారవిందమును, ప్రేమాపూరిత వికసిత నయనముల చేడ నిరీక్షించి చూచుచు, "ప్రేయసియొక్క వదన పూర్ణేందు బింబమును సందర్శించినంతనే, నా చిత్త చకోరము చరితార్థత నొందుచున్నది. అంతరాత్మ యనిర్వచనీయానంద రసముచేత నభిషేకింపఁ బడుచున్నది. ఈమె గృహమునకు లక్ష్మీస్వరూప. నేత్రములకు రసాంజన స్వరూప. ఈమె స్పర్శనము చందన రసాభిషేక స్వరూపము. ఈమె బాహులతలు కంఠ ప్రదేశమునం దుంచినప్పుడు కోమలమై శీతమును గలిగించు ముత్యాల హారమువలె నుండును. ఆహా! ప్రేయసీ సంబంధ మగు నవి యన్నియు నలౌకిక ప్రీతి ప్రదములుగదా?" అని తలంచుచుండ సీతాదేవి స్వప్నమునందు "హా! నాథా! ఎచ్చట నున్నారు" అని కలవరించెను.

జానకీదేవి స్వప్నమందు నుడువు మాటలను విని శ్రీరాముఁడు "ఆహా! చిత్రపట సందర్శనమువలన, వియోగవిషయము ప్రేయసి హృదయమునందుఁ జొచ్చి స్వప్నమునం దాకారమును దాల్చి; తిరిగి యీమెను తీవ్ర దుఃఖమును గలిగించుచున్నది గదా?" అని తల వూయుచు, జానకీదేవి శరీరముపైని చేయివైచి నెమ్మదిగ నిమురుచు, ప్రేమాభరమున శరీరము పులకరింప నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అకృత్రిమ ప్రేమ యెట్టి పర మోత్కృష్ట పదార్థము? సుఖ దుఃఖముల యందేమి సంపద్విపత్తులయందేమి యౌవన వార్ధక్యముల యందే మి వికార శూన్యమై యొకటే రూపమున నుండును. నేనీవిధమగు ప్రణయసుఖమున కధికారినగుట సామాన్య విషయము కాదు, కాని, యిట్టి నిర్మలప్రేమ జగత్తు నం దత్యల్పము, కడుంగడు దుర్లభము. దుర్లభమే కానియెడల సంసారసుఖ మనంతము గదా!"

అని నుడువుచుండ, ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి ద్వారముకడ దుర్ముఖుఁడున్నాఁడని విన్నవించుకొనెను. దుర్ముఖుఁ డంతఃపురమునందుఁ దిరుగుచుండు నమ్మక మగు బంటు. నూతన రాజ్య శాసన విషయమున ప్రజల యభిప్రాయములను దెలిసికొని వచ్చి చెప్పుటకుఁగాను,

శ్రీరాముఁడు వానిని గూఢచారునిఁగ నియమించెను. ప్రతిదినమును దుర్ముఖుఁడు మాఱువేసమున నాయా స్థానములయందుఁ దిరిగి, యచ్చటచ్చట విను సంగతులను శ్రీరామచంద్రునకు నివేదించుచుండెను. కావున దుర్ముఖుఁడు వచ్చినాఁడను వార్త వినినంతనే, రాముఁడు వానిని దనయొద్దకుఁ బంపవలయునని యాజ్ఞ నొసంగెను. వెంటనే దుర్ముఖుఁడు రాముని సన్నిధానమునకు వచ్చిసాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చి కరములు మోడ్చి నిలుచుండెను. రాముఁడు, "దుర్ముఖా! విశేషములం గలవా? నూతనవార్తలేవయినఁ దీసికొని వచ్చితివా?" అని ప్రశ్నింప "మహారాజా! ప్రజలెల్ల నేకగ్రీవముగా రామరాజ్యమునం దానందముగఁగాలము గడపుచున్నా మని చెప్పుకొనుచున్నారు." అని దుర్ముఖుఁడు బదులు చెప్పెను.

దుర్ముఖుని వాక్యములవిని శ్రీరాముఁడుకొంచెము తీవ్రముగ నిట్లనియెను. "దుర్ముఖా! నీవు ప్రతిదినమును నన్ను గుఱించిన ప్రశంసావార్తలనే తీసికొని వచ్చుచుందువు. కాని, దూషణమును గుఱించి చెప్పుటయే లేదు. ఎవరైనను నన్నుఁగూర్చి దోషములను వెల్లడించిన యెడల వానిని సవిస్తరముగఁ జెప్పుము. నేను వానికిఁ

ప్రతిక్రియనొనర్చి దోషవిముక్తుఁడ నగుదును. నా గుణకీర్తనను వినుచుండవలయు ననుతలంపున నిన్ను గూఢచారునిఁగ నియమింపలేదు.

దుర్ముఖుఁడు గత దినములయందు శ్రీరామునిగుణకీర్తనను మాత్రమే వినుచుండెను. అందువలన వినినదానిని విన్నటులు రామచంద్రునకు విన్నవించుచుండెను. కాని, యీదినమున జానకీదేవిసంబంధమునం దపవాదమునువిని, యప్రియవాక్యములు పలుకఁజనదని యెంచి, యావిషయమును జెప్పకుండెను. కాని, శ్రీరాముఁడు దోషకథన విషయమును హెచ్చరించినంతనే దుర్ముఖుఁడు భయపడి హతబుద్ధియై, కొంతవడి మౌనముధరించియుండి తదనంతరము కొంచెము ధైర్యమవలంబించి వికాస విహీనమగు మోముతోడను వికృత స్వరముతోడను "లేదు. మహారాజా! లేదు. నేఁడెట్టిదూషణను వినలేదు." అనినుడివెను. కాని, రాముఁడు దుర్ముఖుని ముఖవైఖరిని జూచి మిక్కిలి సందేహముతోఁగూడుకొని యాకులచిత్తుఁడై యిట్లనియె. "దుర్ముఖా! నేఁడు నీవు నిశ్చయముగ దూషణమును వినియున్నావు. విన్నదానిని జెప్పక దాఁచెదవేల? ఆలసింపక, ఉన్నదున్నటులు చెప్పుము. చెప్పనియెడల నేనాగ్రహగ్రస్తుఁడ నగుదును. ఈజన్మకు నీముఖమునుజూడను."

అత్యంతాగ్రహముతోఁ గూడుకొనిన శ్రీరామ
చంద్రునిఁ జూచి, దుర్ముఖుఁడు, "నే నెట్టి విషమసంధ
యందుఁదగుల్కొంటిని? రాజ్ఞిసంబంధమగు లోకాప
వాదము నెట్లువిన్నవింతును? నేను హతభాగ్యుఁడను.
కానియెడల నిట్టికార్యభారమున కేల యంగీకరింతును?
ముందు వెనుకలారయక యిట్టికార్యమునకుఁబూనుకొని
నప్పుడు ప్రభుసన్నిధానమందు యథార్థము నే చెప్పితీర
వలయునుగదా?" అని తలంచి గజగజ వడఁకుచు,
రామునివంకఁజూచి "మహారాజా! నేను విన్నసంగతు
లను వినఁదలఁచినయెడల తమరిచ్చటనుండి యింకొక
గృహమునకు దయచేయుఁడు. ప్రాణముపోయినను నేనా
విషయమునిచ్చట విన్నవింపను. అని నుడివినంతనే రామ
చంద్రుఁడు జానకీదేవి మేల్కొనువఱకైనను వేచియుం
డక మెల్లమెల్లఁగా చేతిమీఁదనున్న సీతాదేవితలను
క్రిందఁబెట్టి త్వరితగమనమున దుర్ముఖునివెంట నిడుకొని
మఱియొక గృహములోని కేఁగెను.

తదనంతరము శ్రీరాముఁడు మిక్కిలి యాతురతి
తోడ "దుర్ముఖా! ఇఁక నాలస్యముచేయవలదు. విన్న
దానిని విన్నటులు చెప్పుము. నీయాకారమును జూచిన
పలుశంకలు పుట్టుచున్నవి." అనినుడువ, దుర్ముఖుఁడు

"మహారాజా! నేను విన్న సర్వానర్థ దాయకమగు వృత్తాంతమును తమకు నివేదింపవలయునని తలంచి నప్పటినుండియు నాకుఁగంప మెత్తుచున్నది. రక్తము శుష్కించిపోవుచున్నది. ముందు వెనుకలారయక యిట్టి కార్యభారమునకుఁ బూనుకొనినప్పుడు, విన్నదానిని విన్నవించకతీరదుగదా? మహారాజా! నామీఁద నాగ్రహింపకుందురుగాక! మొత్తముమీఁద ప్రజలందఱేకగ్రీవముగ తమయశస్సునే గానముచేయుచున్నారు. రామ రాజ్యమునందుఁ బరమానందముగఁ గాలము గడపుచున్నామనియును, కోసలరాజ్యమును బాలించిన యేరాజుకూడ నిట్టిమంచిపద్ధతుల నెలకొల్పి యుండలే దనియును, జెప్పుకొనుచున్నారు. కాని, కొందఱు మాత్రము రాజ్ఞీవిషయమునందిట్లు నింద్యముగ మాటలాడుచున్నారు. "మారాజు నిర్మలహృదయుఁడు. కావుననే రావణుని గృహమునందంతకాలమొంటరిగ నివసించియున్న సీతాదేవిమీఁద నణుమాత్రమైనను ననుమానములేక, దూషితయని తలంపక, ఆమెను దీసికొనివచ్చి గృహమునందుంచుకొని యున్నాఁడు. ఇఁక మనస్త్రీల చరిత్రలయందు దోషములు కనఁబడిన యెడలఁ వారిని శాసించుట భారమగును. దండించుటకుఁ

ప్రయత్నించినప్పటికిని, వారు సీతాదేవిని వేర్పఱచి మనల నిరుత్తరులుగఁ జేయుదురు. రాజు ధర్మాధర్మములకుఁ గర్త. కావున నాయన మార్గానుసారముగనే ప్రజలు గూడ వర్తింపవలయును." అని చెప్పి "మహారాజా! విన్నదానినంతయు విన్నవించుకొంటిని. నా యపరాధములను క్షమింపుఁడు. హా! విధాతా! నా కింతకాలమునకు దుర్ముఖుఁడను నామమును సార్థకము జేసితివా?" అని నుడువుచు రోదనముచేయుచు సెలవు గైకొని దుర్ముఖుఁడేగెను.

దోష కథావృత్తాంతమును విని శ్రీరామచంద్రుఁడు "హతోఽస్మి! హతోఽస్మి" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన కదళీవృక్షమువలె భూమిమీఁదఁ బడి చేతనాశూన్యుఁడై కొంతవడికిఁ దెప్పిరిల్లి కన్నీటిని గార్చుచు, పరితపించుచు "అయ్యో! యెట్టి సర్వానర్థదాయకమగు వృత్తాంతమును వింటిని. ఇంతకంటె నావక్షస్థలమందు పిడుగుపడిన శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది గదా? అయ్యో! నేనెందుకొఱ కింతదనుక జీవించియుంటిని? నేనుమిక్కిలి హతభాగ్యుఁడను. కానిచో నన్ను సంక్రమించుచున్న రాజ్యాధిపత్యమును విడనాడి యేల యరణ్యావాసమున కేఁగవలసి వచ్చెను? ఎందువలన దురాత్ముఁ

"మహారాజా! నేను విన్న సర్వానర్థ దాయకమగు వృత్తాంతమును తమకు నివేదింపవలయునని తలంచి నప్పటినుండియు నాకుఁగంప మెత్తుచున్నది. రక్తము శుష్కించిపోవుచున్నది. ముందు వెనుకలారయక యిట్టి కార్యభారమునకుఁ బూనుకొనినప్పుడు, విన్నదానిని విన్నవించక తీరదుగదా? మహారాజా! నామీఁద నాగ్రహింపకుండురుగాక! మొత్తముమీఁద ప్రజలందఱేకగ్రీవముగ తమయశస్సునే గానముచేయుచున్నారు. రామరాజ్యమునందుఁ బరమానందముగఁ గాలము గడపుచున్నామనియును, కోసలరాజ్యమును బాలించిన యేరాజుకూడ ఇట్టిమంచిపద్ధతుల నెలకొల్పి యుండలేదనియును, జెప్పుకొనుచున్నారు. కాని, కొందఱు మాత్రము రాజ్ఞీవిషయమునందిట్లు నింద్యముగ మాటలాడుచున్నారు. "మారాజు నిర్మలహృదయుఁడు. కావుననే రావణుని గృహమునందంతకాలమొంటరిగ నివసించియున్న సీతాదేవిమీఁద నణుమాత్రమైనను, ననుమానములేక, దూషితయని తలంపక, ఆమెను దీసికొనివచ్చి గృహమునందుంచుకొని యున్నాఁడు. ఇఁక మనస్త్రీల చరిత్రలయందు దోషములు కనఁబడిన మొదలఁ వారినిశాసించుట భారమగును. దండించుటకు

ప్రయత్నించినప్పటికిని, నాకు సీతాదేవిని చేర్కొని మనః నిరుత్తరులుగఁ జేయుచున్నారు. రాజు ధర్మాధర్మములకుఁ గర్త. కావున నాయన మార్గానుసారముగనే ప్రజలు గూడ వర్తింపవలయును." అని చెప్పి "మహారాజా! విన్నదానినంతయు విన్నవించుకొంటిని. నా యపరాధ ములను క్షమింపుఁడు. హా! విధాతా! నా కింత కాలమునకు దుర్ముఖుఁడను నామమును సార్థకము జేసితివా?" అని నుడువుచు రోదనముచేయుచు సెలవు గైకొని దుర్ముఖుఁడేగెను.

దోష కథావృత్తాంతమును విని శ్రీరామచంద్రుఁడు "హతోఽస్మి! హతోఽస్మి" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన కదళీవృక్షమువలె భూమిమీఁదఁ బడి చేతనా శూన్యుఁడై కొంతవడికిఁ దెప్పిరిల్లి కన్నీటిని గార్చుచు, పరితపించుచు "అయ్యో! యెట్టి సర్వానర్థదాయకమగు వృత్తాంతమును వింటిని. ఇంతకంటె నావక్షస్థలమందు పిడుగుపడిన శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది గదా? అయ్యో! నేనెందుకొఱకు కింతదనుక జీవించియుంటిని? నేనుమిక్కిలి హతభాగ్యుఁడను. కానిచో నన్ను సంక్ర మించుచున్న రాజ్యాధిపత్యమును విడనాడి యేల యర ణ్యావాసమున కేఁగవలసి వచ్చెను? ఎందువలన దురాత్ముఁ

డగు దశాననుఁడు పంచవటీతీరమునకువచ్చి, ప్రాణప్రియ యగు జానకీదేవిని బలవంతముగ నెత్తుకొనిపోయి, చిర నిర్మలమగు రఘువంశమున కపవాద కళంకమును గలిగించెను ? అగ్నిపరిశుద్ధివలన నాయపవాద విమోచన మైనప్పటికిని, ఏల యది నూతనాకారమునుదాల్చి సర్వత్ర వ్యాపించుచున్నది ? వీనినిబట్టిచూడ రాముఁడు పరమ నిర్భాగ్యుఁడు. రామునిజీవితము దుఃఖభాజనముకొఱకు. అయ్యో ! ఇప్పుడేమి చేయుదును ? ఏమి చేయుటకుఁ దోఁచుటలేదుగదా? ఈలోకనిందను నివారించుట సాధ్యముకాదు. ఇప్పుడిది యాధారశూన్యమైనదని యెంచి యుపేక్షింతునా ? లేక, నిరపరాధయగు జానకీదేవిని బరిత్యజించి కులకళంకమునుదీర్తునా ? ఏమిచేయుదును ? ఏవిధముగను నిర్ణయింపఁజాలకున్నాను. నావలె నిట్టి విషమసంకటమునందుఁదగుల్కొనినవాఁడు, భూమండల మందింకొకఁడుండఁడనుట నిక్కువము." అని మనోవేదన నొందుచు 'కొంతవడి తలవంచుకొని క్రిందఁజూచుచు, మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి, 'ఈవిషయమునం దుచితానుచిత విచారణలతోఁ బనిలేదు. రాజ్యభారమును వహించుటవలన సర్వ విధములచేతను బ్రజలను రంజింపఁ జేయుటయే నా

ప్రకృతమకర్తవ్యము. నాకిది ముఖ్యధర్మము. కావున జానకిని బరిత్యజించియే తీరవలయును. అయ్యో! దైవమా! నీమనమునం దిట్టి సంకల్పముం జేసెనా?" అని దుఃఖపడుచు మూర్ఛితుండై క్రిందంబడెను.

తదనంతరము రామచంద్రుండు కొంతవడికిం దెలివొంది లేచి మితిలేని దుఃఖమువలన గన్నీరు గార్చుచు, జాలిగొలుపు వాక్యముల నిట్లు తలపోయం దొడంగెను. "తిరిగి నాకిప్పుడు తెలివి రానియెడల నాకు మహోపకారమయ్యెడిదిగదా? అట్లయినచో నిరపరాధయగు జానకీదేవిని బరిత్యజించి ఘోరతరపాప పంకమునందుం దగుల్కొనకుం జేసెడివాఁడను. ఇంతకుముందేగదా ప్రజారంజనార్థము జానకీదేవిని బరిత్యజింపవలసివచ్చినను, పరిత్యజింతునని యష్టావక్రమహామునితోడం బ్రతిజ్ఞలుపలికియుంటిని. ఈవిధముగ సంభవించునని కాంబోలు నానోటినుండి యట్టి విషమప్రతిజ్ఞవచ్చినది. అయ్యో! ప్రేయసీ! జానకీ! అయ్యో! ప్రియవాదినీ! అయ్యో! రామమయజీవితా! అయ్యో! అరణ్యావాస సహచారిణీ! చివర కీవిధముగ సంభవించునని కలయందైనను, దలంచి యెఱుంగవుగదా? దురాచారుఁడ, హతభాగ్యుఁడ, నరాధముఁడ నగు నాచేఁ బడినప్పటినుండియు క్షణ

కాలమైనను సౌఖ్యమెఱుంగవు గదా ? సీతా ! చందన తరువను భ్రమచేత నీవు విషవృక్షము నాశ్రయించితివి. నేను పరమపవిత్రమగు రాజవంశమునందు జన్మించితి ననుట నిక్కవము. కాని యాచరణయందుఁ జండాలుని కంటెను వేయిమడుంగు లధముఁడను. కానియెడల నిర పరాధవగు నిన్నేల పరిత్యజించుటకుఁ దలపెట్టుదును ? అయ్యో ! ఈముహూర్తమునందు నాకు మరణముసంభ వించినయెడల ధన్యుఁడనుగదా? నేనిఁకబ్రతికిఫలమేమి? నాజీవిత ప్రయోజనము సంపూర్ణమైనది. జగత్తు శూన్య మై జీర్ణారణ్యమువలెఁ దోఁచుచున్నది."

ఈవిధముగఁ దలపోయుచు, గజగజ వడఁకుచు, తత్తఱిల్లుచు, క్షణకాలము నిశ్శబ్దముగ నుండి పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి "అయ్యో ! యేమైనది?" అని నుడివి కౌసల్యాదేవి మొదలగువారి నుద్దేశించి గద్గద వాక్యముల నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అయ్యో! తల్లీ కౌసల్యాదేవీ ! అయ్యో ! ప్రేమాస్పదుండవగు జనక మహారాజా ! అయ్యో ! వసుంధరాదేవీ ! అయ్యో ! కులగురువగు వసిష్ఠమహర్షీ ! అయ్యో ! భగవానుఁడా విశ్వామిత్రమహర్షీ ! అయ్యో ! ప్రియ స్నేహితుఁడ వగు విభీషణుఁడా! అయ్యో! పరమోపకారీ సుగ్రీవా !

అయ్యో! వత్సా! ఆంజనేయా! మీరెచ్చటనున్నారు? ఇక్కడఁ బరమదుర్మార్గుఁడగు రాముఁడు, మీకు సర్వనాశనమును గలిగింపఁ బ్రయత్నించు చున్నాఁడు. అయ్యో! నాకిట్టి మహానుభావుల నామముల నుచ్చరించుటకుఁగూడ నధికారముగలదా? నావంటి మహాపాతకి యెవరి నామము లుచ్చరించునో వారికిఁబాపస్పర్శ గలుగుననుట నిక్కువము. నిరపరాధ యని యెఱింగియు సరళహృదయయు, పరిశుద్ధచరిత్రయు, పరమపావనియు, పతిభక్తి పరాయణయునగు సాధ్విని ననాయాసముగఁ బరిత్యజించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్న నావంటి మహాపాతకి భూమండలమం దింకొకఁడు గలఁడా? అయ్యో! రామమయ జీవితా! సీతా! పాషాణహృదయుఁడును, పరమ కిరాతుఁడు నగు రామునివలన నీ కిట్టి దుర్గతి సంభవింప నున్నదని కలయందైనను దలంచి యెఱుంగవుగదా? నిశ్చయముగ రాముని హృదయము వజ్రతుల్యము. కానియెడల నేల యది బ్రద్దలు కాకుండును? విధాత నన్నివిధ మగు కఠిన హృదయునిఁగఁ జేసియున్నాఁడు. లేనియెడల నిట్టి నృశంసకార్యమున కెట్లు పూనుకొనఁగలను?"

అని నుడువుచుఁ గన్నీటినిగార్చుచు, తిరిగి విశ్రామ భవనమున కేగి నిద్రించుచున్న జానకీదేవి సాన్నిధ్యమందు నిలిచి చేతులు జోడించుకొని, "ప్రేయసీ! హతభాగ్యుఁడగు రాముఁడు ఈజన్మకు నీయొద్దనుండి సెలవు గైకొనుచున్నాఁడు." అని నుడివి భూదేవిని సంబోధించి "దేవీ! విశ్వంభరా! దురాత్ముఁడగు రాముఁడు సీతను బరిత్యజించెను. కావున నీపుత్త్రికను నీవు సంరక్షించు కొనుము." అని చెప్పుచు దుస్సహ దుఃఖదవానలముచేత దహింపఁబడుచు, విశ్రామ భవనమును విడిచి కార్యాలోచన మందిరమున కేగెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

మూఁడవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడు కార్యాలోచన భవనమున కేఁగి సింహాసనాసీనుఁడై, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులం దోడ్కొని రావలయునని పరిచారకుల కాజ్ఞాపించెను. పరిచారకు లేఁగి రాముని యాజ్ఞను దెలుపఁగా భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు "సాయంకాలమునం దార్యుఁడు, జనకతనయా సహవాస సుఖమున కాలయాపనము చేయుచుండెను. కాని యిట్టి యసమయమునం దాకస్మికముగఁ గార్యాలోచన భవనమున కేఁగి మనలను బిలువ నంపుటకుఁ గారణమేమైయుండును?" అని తలంచుచు, విషయమును నిర్ణయించుకొనఁ జాలక పరిపరివిధములఁ దలపోయుచు, ఆకులచిత్తులై త్వరితగతిని గార్యాలోచన భవనమున కరుదెంచి, చేరలయందుఁ జెంపల నిడుకొని మాటిమాటికి దీర్ఘ నిశ్వాసమును విడుచుచు, సంతత ధారగాఁ గన్నీటినిగార్చుచున్న యగ్రజునిజూచి, దుఃఖ నిమగ్నులైరి. కాని, సాహసించి కారణ మడుగఁజాల కుండిరి. చివరకు నీ రేదియో యొక విపత్తు సంభవించి

వదని నిశ్చయించుకొని, కన్నీరుగార్చుచు రామునివంకఁ జూచుచుండిరి.

రామచంద్రుఁడు పొంగిపొరలుచున్న శోకప్రవాహవేగమును గొంచెమాఁపుకొని, కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు, వాత్సల్య పూరిత స్వరముతోడ సోదరుల ముగ్గురను గూర్చుండ నాజ్ఞాపించెను. వారు కూర్చుండి ప్రకాశ విహీనమగు శ్రీరామచంద్రుని ముఖమును నిరీక్షింపుచుండిరి. రాముని నయనయుగళమునుండి కన్నీటి ధారలు ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. తద్దర్శనమువలన భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మితిలేనిమనోవేదన నొందుచుఁగన్నీటిఁగార్చుచుండిరి. ఇట్లు కొన్ని నిముసములు గడచిన పిమ్మట, లక్ష్మణుఁడిఁక వేచియుండఁజాలక కొంచెము ధైర్య మవలంబించి, వినయ విధేయతలతోడ నిట్లనియె. "ఆర్యా! తమ యవస్థను జూచి మేము మృతప్రాయుల మగుచున్నాము. భవదీయ భావ సందర్శనమువలన, ప్రతివిధాన మొనర్చుటకు వీలుకాని యాపద యేదియో సంభవించినటులు స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. స్వల్ప కారణమువలన మహాసముద్రమెప్పుడును గల్లోలమునొందదు. వాయు వేగముచేత హిమాలయ పర్వతరాజము చలింపదు.

కావున తాము పరితపించుటకుఁగల కారణమును జెప్పి మాప్రాణముల నిలుపుఁడు. తమ ముఖారవిందము సాయంకాలమందలి కమలము కంటెను మ్లానమై, ప్రభాతమందలి చంద్రునికంటె కాంతివిహీనమై కన్పట్టుచున్నది. ఆర్యా! త్వరగా సెలవిండు. ఆలసింపవలదు. మాహృదయములు బ్రద్దలగుచున్నవి." అని ప్రార్థింపఁ జొచ్చెను.

అత్యాతురతతోడఁ గారణమడుగు లక్ష్మణుని వాక్యముల విని, శ్రీరామచంద్రుఁ డతి దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి, మితిలేని శోకభరమునను, గద్గద స్వరముతోడను, సోదరులవంకఁ జూచి యిట్లనియె. "వత్సా! భరతా! వత్సా! లక్ష్మణా! వత్సా! శత్రుఘ్నా! మీరే నా జీవనము. మీరే నా సమస్తధనము. నే నిమ్మహారాజ్యభారవహనక్లేశమును మీకొఱకే భరించుచున్నాను. హితసాధనవలనను, అహితనిరాకరణవలనను, మీరే నాకు ముఖ్యసాహాయ్యులు. నే నిప్పుడు ఘోరవిపత్తునందుఁ దగుల్కొని దానినుండి యుద్ధరింపఁబడుటకు మిమ్మా యసమయమునందుఁ బిలువనంపియున్నాను. ఈవిపత్తునుండి తప్పించుకొనుట కొక మార్గముమాత్రమే కలదు. అనేక విధముల యోచించి

చూచితిని. కాని చివర కా యుపాయము నవలంబించుటయే, సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమని తోఁచుచున్నది. కావున మీరా విషయమును సావధానచిత్తులరై వినుఁడు. తర్వాత సముచిత కార్యాచరణము వలన, నీవిపత్తునుండి విముక్తుఁడ నగుదును." అని చెప్పుచు, ప్రబల వేగమునవచ్చు నశ్రుధారల విసర్జింపుచుండెను.

తద్దర్శనమువలన భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మితిలేని దుఃఖమును బొందుచు, "ఆర్యుని లక్షణములు చూడ ఘోరవిపత్తేదియో సంభవించిన దనుట నిక్కువము. ఇప్పుడీయన మనకెట్టి ఘోరవార్తను వినిపించునోగదా ?" అని తలంచుచు విషయమును వినుటకాతురులై రెప్పవాల్పక తదేకనిష్ఠగా రాముని మోము వంక నిరీక్షించుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రుఁ డొక నిమేషకాలము మౌనమును ధరించియుండి పిమ్మట ఇట్లు చెప్పం దొడంగెను. "సోదరులారా ! మనవంశమునందు జన్మించిన నరపతు లెదురులేని ప్రతాపమునఁ బ్రజాపాలనం బొనర్చి యనేకవిధా లౌకిక కార్యము లొనర్చి యీ చిరపవిత్రమగు నిక్ష్వాకు వంశమును త్రిలోక విఖ్యాతముగఁ జేసియున్నారు. కాని నేను

హతభాగ్యుఁడను. నేనుజనించి చిరపవిత్రమగు నిక్ష్వాకు వంశమును అసాధారణ కళంకపంకమునందు ముంచి యున్నాను. వత్సా! లక్ష్మణా! ఇందు నీకుఁ దెలియనిది లేశమైనను లేదుగదా! సోదరులారా! మేము మువ్వురము పంచవటీ తీరమునందు నివసించునప్పుడు, దుర్మార్గుఁడగు దశాననుఁడు వచ్చి మేము సమీపమున లేనప్పుడు, బలాత్కారముగ జానకిని ఎత్తుకొని పాఱిపోయెను. అందువలన సీత యాదురాత్ముని యాలయమునం దొంటరిగఁ జాలకాలము నివసింపవలసి వచ్చెను. మేము సుగ్రీవుని సాహాయ్యమువలన నా దురాత్మునకుఁ దగు శిక్ష నొసంగి సీతాదేవి నుద్ధరించితిమి. పిమ్మట పరగృహమం దేకాకిగా నున్న జానకిని గ్రహించి యయోధ్యకుఁ దీసికొని వచ్చితిని. ఇందువలన ప్రజలసంతృప్తినొంది యపవాదములఁ జాటు చున్నారు. ఈ యపవాద విముక్తికిగాను సీతను విడనాడుదు నని ప్రతిజ్ఞఁ బూని యున్నాను. సర్వవిధ ప్రయత్నముల చేతఁ బ్రజారంజనం బొనర్చుటయే రాజులకు పరమ ధర్మము. అట్లొనర్పఁజాలని వాని జీవితము నిష్ఫలము గదా.? నిష్కల్మష చిత్తమున మీ యామోదమును దెలిపినయెడల నేనీ విపత్తునుండి యుద్ధరింపఁబడుదును."

శ్రీరామచంద్రుని వాక్యములవిని, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు విషణ్ణహృదయులై, భయవిస్మయములు గ్రమ్మ నేమిచేయుటకుం దోఁపక, మౌనమును ధరించి క్రిందఁ జూచుచుండిరి. కొంతవడికి లక్ష్మణుఁడు తల యెత్తి శ్రీరామునివంకఁ జూచి కడు దీనస్వరముతోడ నిట్లనియె. "ఆర్యా! మీరెప్పుడేయాజ్ఞ నొసంగిన దానికి మేము ప్రత్యుత్తరముగాని యాటంకమునుగాని గలిగించి యెఱుంగము. ఇప్పుడుగూడ మేము తమ యాజ్ఞను నిరాకరింపఁ దలంపలేదు. కాని తమప్రతిజ్ఞను వినినంతనే మాప్రాణములు పరలోకగమనోన్ముఖము లగుచున్నవి. తమ సన్నిధానమునకు వచ్చిన పిమ్మటను గూడ నిట్టి దుర్వార్తను విందుమను శంకయైనను మా మనములయం దుదయింపలేదు. కాని యీ విషయ మున నేను కొంచెము చెప్పఁ దలఁచితిని. తమ రాజ్ఞ యొసంగినయెడల విన్నవించుకొందును."

లక్ష్మణుని వినయపూర్వకమగు దీనాలాపముల విని "వత్సా! చెప్పఁ దలఁచిన దానిని స్వేచ్ఛగాఁ జెప్పుము." అని రామచంద్రుఁడు నుడివినంతనే లక్ష్మణుఁ డిట్లు చెప్పఁ దొడంగెను. "ఆర్యా! జానకీదేవి రావణా సురుని గృహమునం దేకాకిగా నున్నదనుమాట వాస్త

వము. రావణుఁడు మహాదుర్మార్గుఁ డని చెప్పుటకుఁ గూడ సందియము లేదు. కాని తాము దురాత్మునకుఁ దగు శిక్ష నొసంగితిరి. పిమ్మట పూజ్యురాలగు సీతా దేవిని తమ సాన్నిధ్యమునకుఁ దీసికొని వచ్చినప్పుడు లోకాపవాదభయమువలనఁ దాము దేవిని స్వీకరించుట కంగీకరింపరైతిరి. తదనంతర మగ్నిపరీక్షవలన జానకీ దేవి పవిత్రచరిత్రయని వెల్లడియైన పిమ్మటనే యామెను మీరు గ్రహించి యయోధ్యకుఁ దీసికొని వచ్చితిరి. ఆపరీక్ష సర్వజన సమక్షమందు జరిగెనే కాని రహస్యముగ జరుగలేదు. మన మిర్వురమును, సైన్యాధిపతులును, సమస్తదేవతలును, దేవర్షులు మహర్షులును, పరీక్షాకాలమం దుండిరి. వారందఱేకగ్రీవముగ 'సీతాదేవి పరమపావని' యని నుడివిన పిమ్మటనే తాము జానకీ దేవిని గ్రహించియున్నారు. కావున జానకీదేవి పైని పరగృహమందు నివసించెనను నిందను మోపుటకు వీలులేదు. కాని యిప్పుడు తా మెందువలన నీవిధమగు విషమప్రతిజ్ఞ నొనర్చియున్నారో తెలిసికొనఁ జాలకున్నాను. నిరాధార మగు లోకనిందలకు తమవంటి వారలు చలించుట న్యాయము గాదు. న్యాయాన్యాయ విచక్షణజ్ఞానము సామాన్య జనులకు శూన్యము.

వారికిఁ గల బుద్ధియు వివేకజ్ఞానము నత్యల్పము. వారి హృదయములయం దేదియుదయించునో, దానిని వారు పలుకుచుందురు. సంభవమా లేక యసంభవమా యను విచారణలేకయే విన్నదానిని విశ్వసింతురు. వారి మాటలమీఁద నాధారపడినయెడల సంసార యాత్ర జరుగుటయే దుర్లభమగును. పూజ్యురాలగు జానకీదేవి పరిశుద్ధచరిత్ర యను విషయమునందుఁ దమకు లేశమైనను సందియము లేదని నే నెఱుంగుదును. అగ్ని పరీక్షయం దుత్తీర్ణయైన సీతాదేవిని పరిశుద్ధచరిత యని తలంచుట కెవ్వరి హృదయములయందును శంక గలుగుటకు వీలులేదు. కాఁబట్టి యిట్టి స్థితియందు జానకీ దేవిని బరిత్యజించినచో, లోకులు మనల నయోగ్యులుగఁ దలంతురు. మఱియును మనము ఘోరతర పాప పంకమునందుఁ దగుల్కొందుము. కావున తాము బాగుగ విచారించి కార్యాచరణకుఁ గడంగ వలయునని ప్రార్థించుచున్నాను. మేము మీయాజ్ఞానువర్తులము. కావునఁ దమయాజ్ఞను నిస్సందేహముగ శిరస్సున ధరింతుము."

లక్ష్మణుఁడు చెప్పిన మాటలను విని రాముఁడు కొంచెకాలము మౌనావలంబియై యుండి తర్వాత నిట్లు

చెప్పఁ దొడంగెను. "వత్సా! సీత పరమపవిత్రురా లను విషయమునందు నాకణుమాత్రమైనను సందేహము లేదు. సామాన్యజను లేవిషయమును గూర్చియు బాగుగ విచారింపరు. వారు దేనిని విందురో, లేక వారి హృదయములయం దేది యుదయించునో, దానిని విశ్వసించి యాందోళన చేయుచుందురు. కాని యీ విషయమునందు ప్రజలదోష మణుమాత్రమైనను లేదు. ముందువెనుక లారయక ప్రవర్తించుటవలననే మనకిట్టి ఘోరవిపత్తు సంభవించినది. అయోధ్యాపురమునకు వచ్చిన పిమ్మట ప్రజల సమక్షమందు సీతను పరీక్షించిన యెడల, వారినాశ్రయించిన సకల సంశయములు దూర మయ్యెడివి. సీత యగ్నిపరీక్షయందు జయమొంది తన పరిశుద్ధచరిత్రను బ్రకటించెననుట సత్యము. కాని యీ విషయమైన యాథార్థ్యమందుఁ బ్రజల కంతఁగా విశ్వాసము లేదు. కొంతమంది కీపరీక్ష సంగతి తెలి యనే తెలియదు. కావున సీత చరిత్ర విషయమునందు వారికి సందేహ నివృత్తికాలేదు. ముఖ్యముగ రావ ణుని దుర్మార్గ చరిత్రను, బహుకాల మొంటరిగ వాని గృహమందు సీత నివసించుటను గూర్చి యోచించిన యెడల, సీత చరిత్ర విషయమునందు సందేహము గలు

గుటయుఁ దాక్షిణ్య మేమియు లేదు. ఇందువలనఁ బ్రజల మీఁద వేసఁబమాత్ర మైనను నింద మోపఁజాల కున్నాను. నా దురదృష్టమువలన మన కిట్టి విపరీ తోపద్రవము సంభవించినది. నేను రాజ్యభారమును వహింపనియెడల ప్రజారంజనంబొనర్తు నను ప్రతిజ్ఞకు బద్ధుఁడను గాకుందును. అందువలన నిరాధారమగు లోకాపవాదమును గణన సేయక నిస్సందేహముగ సంసారయాత్ర గడపుచుండెడివాఁడను. కాని రాజ్య పద మధిష్ఠించి ప్రజారంజనం బొనర్పఁ జాలని బ్రతుకు నిష్ఫలముగదా? ప్రజలు సీతను "అసతి" యని సిద్ధాం తీకరించి యున్నారు. వారి మనములనుండి యా సిద్ధాం తమును దొలఁగించుట యసంభవము. కావున సీతను గృహమునం దుంచుకొనినయెడల "అసతీసంసర్గి" యని ప్రజలు నన్న సహ్యించుకొందురు. యావజ్జీవ మిట్టి నిందా స్పదమగు బ్రతుకు బ్రతుకుటకంటె మరణించుటయే మేలు. ప్రజలను రంజింపఁజేయుటకుఁగాను బ్రాణత్యాగ మొనర్చుకొనుటకుఁగూడ సంసిద్ధుఁడను. నా ప్రాణముల కంటెను గూడ మీరు నాకధికులు. అట్టి మిమ్ము ప్రజా రంజనార్థము విడువ వలసి వచ్చినను విడుచుటకు వెను [illegible] దుఃఖింపను. కావున సీతను విడనాడుట

యంత కఠినకార్యము గాదు. మీరెంత చెప్పినను లేక యది యెంత యన్యాయమైనను, సీతను బరిత్యజించి కులకళంకమును దీర్ప నిశ్చయించుకొని యున్నాను. కావున మీకు నామీఁద దయాస్నేహము లున్న యెడల నీ విషయమునం దాటంకమును గలిగింపవలదు. సీతను బరిత్యజించుటయో, లేక నేను ప్రాణత్యాగ మొనర్చు కొనుటయో, జరిగి తీరవలయు నని నమ్ముఁడు.”

శ్రీరామచంద్రుఁ డిట్లు చెప్పుచు క్షణకాల మశ్రుపూర్ణ నయనములతోఁ దల వంచుకొని యుండి, పిమ్మట లక్ష్మణునివంకఁ జూచి యిట్లనియె. “వత్సా! నీవు పరితాపమును విడుము. నాయాజ్ఞను బరిపాలింపుము. ఇంతకు ముందే సీత తపోవన సందర్శనార్థ మేఁగెద ననుకోరికను వెల్లడించి యుండెను గదా! కాఁబట్టి యామిషమీఁదనే యామెను దీసికొని వెళ్లి వాల్మీకిమహర్షి యాశ్రమమందు దిగవిడిచిరమ్ము. అట్లొనర్చినయెడల నాకుఁబరమ సంతోష మొనర్చిన వాఁడ వగుదువు. కాని యీవిషయమునం దాటంకమును గలిగించినచో నే నమిత కష్టమును జెందుదును. వత్సా! నీ వెప్పుడును నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించి యెఱుంగవు. కావున రేపు ఉదయముననే నాయాదేశానుసారముగాఁ

ప్రవర్తింపుము. ఏ విధముచేతను అన్యథా వర్తింప వలదు. గంగానదిని దాటుదనుక నేను బరిత్యజించిన వార్తను సీతకుఁ దెలియఁజేయఁ జనదు. వత్సా! సీ హృదయము కరుణారస పరిపూర్ణము. అందువలన నీకింతగాఁ జెప్పవలసి వచ్చినది."

ఇట్లు చెప్పి రాముఁడు తలవంచుకొని కన్నీళ్ళు కార్చుచుండెను. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు శ్రీరాముని దృఢ ప్రతిజ్ఞకు మాఱు పలుకక మౌనావలంబులై సంతత ధారగా నయనాశ్రుపూరముల విసర్జింపుచుండిరి. కొంతవడికి తిరిగి శ్రీరాముఁడు, లక్ష్మణునితోడ తనయాజ్ఞను బాలింపుమని చెప్పి, సోదరులకు సెలవొసంగి తాను విశ్రామ భవనమున కేఁగెను. అత్యంత దుఃఖముతోడ వీరు నల్వురు సోదరు లారాత్రి నెట్టెట్లో గడపిరి.

సీతాదేవి వనవాసము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

మఱునాఁ డుదయమున నే లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రుని పిలువనంపి "పూజ్యురాలగు జానకీదేవి తపోవన సందర్శనార్థ మేగును. కావున త్వరగా రథమును సిద్ధము చేసి తీసికొనిరమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణుని యాదేశానుసారము, సుమంత్రుఁడు రథము నాయత్తపఱచుట కేగెను. పిమ్మట లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవి నివాస భవనమున కేగి, తపోవనమున కేఁగుటకు సంసిద్ధురాలై రథముకొఱకు నిరీక్షించుచున్న సీతాదేవిని సమీపించి సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచర్చె, జానకీదేవి యత్య ప్రేమ వాత్సల్యములతోడ "చిరంజీవి వగుము నాయనా. చిరసుఖి వగుము నాయనా." అని యాశీర్వదించెను. లక్ష్మణుఁడు "దేవీ! రథము సిద్ధముగ నున్నది. కావున నికను బయలుదేఱుటకుఁ గాలవిలంబన మధికముగ లేదు." అని నుడువ సీతాదేవి పరమానందభరితయై వికసితవదనము తోడ నిట్లు పలుకం బొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! నేను తపోవనమున కేఁగుచు నను సంతోషమువలన

గతరాత్రియంతయు నిద్రయే యెఱుఁగను. ప్రయాణ సన్నాహ మొనర్చుకొని రథముకొఱ కెదురు చూచుచున్నాను. ఇట్టి సమయమం దార్యపుత్రుఁడు నేను తపోవనముల కేఁగుటను నిషేధించునని తలంచితిని. కాని, ప్రసన్నహృదయమున సమ్మతించుటవలన, నే నపరిమితానందమును బొందుచున్నాను. పూర్వజన్మమం దొనర్చిన తపఃఫలమువలన నాకిట్టి సదయ హృదయుఁడు భర్తగా లభించెను. ఆర్యపుత్రునివంటి దయామయుఁడగు భర్త యేకాలమం దేస్త్రీకి లభించెను? ఆయన వాత్సల్య మమతలు దలంపునకు వచ్చినప్పుడు నా సౌభాగ్యమునకు నేను గర్వించుచుందును. తిరిగి నాకు నారీజన్మమే లభించినయెడల, ఆర్యపుత్రుఁడే భర్తయగుఁగాక యని మనోవాక్కాయకర్మముల నను దినమును దేవతలను బ్రార్థించుచుందును." అని నుడువుచు ప్రేమావికసిత నయనములతోడ, "వత్సా! వనవాసకాలమందు మునిపత్నులతోడ నాకు మిక్కిలి స్నేహము లభించెను. అందువలన వారికిఁ గానుకగ నర్పించుటకు, ఈచిత్రవిచిత్ర వసనములను, అమూల్యాభరణములను, దీసికొని వచ్చుచున్నాను." అని నుడువుచు, వానిని వరుసఁగా లక్ష్మణునకుఁ జూపించుచుండెను.

అట్టి సమయమందు ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి, రథముతోడ సుమంత్రుఁడు ద్వారముకడ వేచి యున్నాఁడని విన్నవించుకొన, తపోవనదర్శనవాంఛ మిక్కుటముగుటవలన, రథము వచ్చినదనువార్త వినినంతనే సీతాదేవి, నిమేషకాలమైన నాలసింపక, యుత్త్వరితముగ నన్నివస్తువులఁ గైకొని లక్ష్మణునితోడ రథారోహణం బొనర్చెను. అతి స్వల్పకాలములోనే రథము, అయోధ్యానగరమునువిడిచి, జనపదములఁ బ్రవేశించెను. చిత్తాహ్లాదకరములును, నయనోల్లాసప్రదములగు ప్రదేశములఁ బిలకించుచు, జానకీదేవి యత్యంత సంతోషాంతరంగచిత్తయై "వత్సా! ఆర్యపుత్రుని యనుగ్రహము వలననేగదా, నీ మనోహర ప్రదేశములను జూచుచున్నాను. ఆయన సంతోషముతోడ నాప్రయాణమునకంగీకరింపనియెడల, నేనీయానందమును బొందజాలను గదా? నేనెట్టి సంతోషముతోడ నాయనను బ్రార్థించితినో, యాయన యదేవిధముగఁ దన యామోదమును దెలిపియున్నాఁడు" అని నుడువుచుండ లక్ష్మణుఁడు సరళహృదయయగు జానకీదేవి యానందమునుగాంచి, చివరకు రామచంద్రుఁ డెట్టి ప్రేమను జూపించినాఁడని తలంచుచు, అతికష్టమువిూఁదఁ బొంగిపొరలు దుఃఖము నాఁపుకొని, సంతోషమును బ్రకటించుచుండెను.

రథము కొంతదూర మేఁగునప్పటికి, ఆకస్మిక ముగ జానకీదేవి మ్లానవదనయై, లక్ష్మణునితో డ నిట్లు నుడువందొడంగె. "వత్సా! ఇంతదనుకను నేను మాన సోల్లాసముతోఁ గూడుకొని యుంటిని. కాని, యిప్పు డాకస్మికముగ నాచిత్తము తత్తఱం బొందుచున్నది. నాదక్షిణనయన మదరుచున్నది. శరీరము వడంకు చున్నది. అత్యంత వ్యాకులతచేత నాహృదయము తల్ల డిల్లుచున్నది. పృథ్వి శూన్యముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆక స్మికముగ నాకిట్టి చిత్తచాంచల్యము, మనఃపరితాపము గలుగుటకుఁ గారణ మేమైయుండును? లేశమైనను గ్రహింపఁజాలకున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁ డెట్లున్నాఁడో గదా! ఆయన కేదియో యశుభము సంభవించి యుండవలయును. లేనియెడల, నాప్రాణాధికులగు భరత శత్రుఘ్నుల కేదియో కీడు గలిగి యుండవలయును. కానియెడల ఋష్యశృంగమహర్షి యాశ్రమమునుండి యేదియో యొక యశుభవార్త వచ్చియుండవలయును. అచ్చట గురుజను లెట్లున్నారో గదా! ఏదైనకాని, యే దియో యొక విపత్తు సంభవించినదనుట నిక్కువము. కానిచో నిట్టి యానందదాయక సమయమం దీవిధమగు చిత్తచాంచల్యమును, మనోవేదనముఁ గలుగుటకుఁ గా

రణమేమయి యుండును? వత్సా! ఎందువలన నాకీవిధ మగు పరితాపము గలుగుచున్నదో చెప్పుము. నా ప్రాణ మెట్లో యున్నది. నాకిప్పుడు తపోవనమును సందర్శింప వలయునను కోరికయే లేదు. ఇచ్చటనుండియే తిరిగి యయోధ్యాపురమున కేగవలయునని తోచుచున్నది. వత్సా! అసలుగుట మఱచితిని. ఆర్యపుత్రుడు వచ్చెదనని నుడివి మనతో నేల రాలేదు? రక్షించెదనన్నప్పుడు సంతోషమువలన నిన్నామాట యడుగ మఱచితిని. ఆయన రాకుండుటవలన నాకు పలుశంకలు గలుగుచు న్నవి. వత్సా! ఏమిచేయుదును? చిత్తచాంచల్యము క్రమక్రమముగ వృద్ధియగుచున్నది. రావణుడు న న్నెత్తికొనిపోవుటకు ముం దిదేవిధమగు చిత్త చాంచ ల్యము సంభవించి యుండెను. వత్సా! తిరిగి యట్టి యుత్పాత మేదియు సంభవింప లేదుగదా! ఎట్టి యిక్క ట్టులు సంభవించునో తెలియదు గదా? వత్సా! తపో వన సందర్శనమునకు రానియెడల బాగుగనుండెడిది. ఆర్య పుత్రుని సాన్నిధ్యమందుండినచో నాకిట్టి మనోవేదన సంభవించి యుండదు. ఒకొక్కకమా ఆర్యపుత్రుని నింక జూడనని గూడ దోచుచున్నది."

జానకీదేవి చిత్తచాంచల్యమును జూచి, లక్ష్మ ణుడు విషణ్ణచిత్తుడై శోకాకులుడయ్యెను. ఎంతో

కష్టమునీఁదఁ పనభావమును దెలియనీయక తీవ్రవేగ
మునఁ బొంగిపొరలు దుఃఖము నాఁపుకొని శుష్కించిన
మోముతోడను వికృత స్వరముతోడను నిట్లు చెప్పఁ
దొడంగెను. "దేవీ! తాము భయముఁ జెందకుఁడు.
రఘుకుల దేవతలు సర్వదా మీకు మంగళ మొనఁగూ
ర్చుచుందురు. అందఱను విడనాడి వచ్చుటవలనను,
సమీపమం దెవరు లేకుండుటవలనను, మీకు చిత్త
చాంచల్యము సంభవించినదని తోఁచుచున్నది. కావున
మీరు భయపడకుఁడు. నిమేషకాలములో మీకు భయ
నివృత్తి యగును. అప్పుడప్పు డందఱకును చిత్తవైక
ల్యము సంభవించుచుండుట సహజము. మనస్సు
స్వభావసిద్ధముగఁ జంచలము. అందువలన నన్ని వేళల
యందేకవిధముగ నుండదు. కావునఁ దాము దిగు
లొందకుఁడు."

సీతాదేవి లక్ష్మణుని వాడిపోయిన మోమును,
స్వర వైపరీత్యమును గమనించి, "వత్సా! నిన్నుఁజూడ
నాకు మిక్కిలి సందేహము గలుగుచున్నది. నేనింతవఱ
కెప్పుడును నీ ముఖ మీవిధముగ వాడి యుండుటను
జూచి యెఱుంగను. కాఁబట్టి యేదయిన నాపద సంభ
వించినయెడల వెంటనే దానిని జెప్పుము. వత్సా! ఆర్య

పుత్రుఁడు క్షేమముగ నున్నాఁడుగదా? నిన్న సాయంకాలమునుండియు నేనాయనను సందర్శింపలేను. ఇప్పుడాయన దర్శనంబైనయెడల నావిచారమంతయు నొక్క నిమేషములో మాయమగు ననుకొనుచున్నాను" అని నుడువుచుండ లక్ష్మణుఁడిట్లనియె. "దేవి! తాము వ్యాకులతనొందకుఁడు. మీచిత్తచాంచల్యమును జూచి నేను గూడ చిత్తవికారమును బొందుచున్నాను. అందుచేతనే నేను మీకిట్లుగుపడుచున్నాను. కావునఁ దాము విరుద్ధముగ భావింపఁ జనదు. భావించినకొలఁదిని హృదయాందోళనము మిక్కుటమగును. దానివలనఁ బరితాపము వృద్ధియగును."

కొలఁదికాలములో రథము గోమతీతీరమును జేరెను. ఆసమయమందు సకల భువనప్రకాశుఁడగు సూర్యుఁడస్తాచలారోహణం బొనర్చుచుండెను. సాయంసమయమందు గోమతీతీరము పరమ రమణీయమై విరాజిల్లుచుండును. అట్టిసమయమునందచ్చట నెట్టి యస్వస్థచిత్తులైనను శాంతి హృదయు లగుదు రనుట నిస్సంశయము. వీరచ్చటికి కేఁగినంతనే యదృష్టవశమున జానకీదేవికిఁ జిత్తచాంచల్యముదూరమాయెను. లక్ష్మణుఁడు పరమప్రీతినొందెను. ఆరాత్రి వారచ్చటనే విశ్రమించిరి.

జానకీదేవి పథశ్రమచేతను, చిత్తవికారమువలనను, బడలియున్నందున వెంటనే నిద్రించెను. ఆమె మేల్కొని యున్నంతదనుక లక్ష్మణుఁడు మనోహరమగు కథలను వినిపించుచు, ఆమెచిత్త మన్యదిక్కునకేఁగకుండునటు లొనర్చెను. పగలు కనఁబడిన లక్షణము లేవియు లేక జానకీదేవి యారాత్రి హాయిగా నిద్రించెను.

ప్రభాతమైనంతనే గోమతీతీరమునుండి బయలుదేఱిరి. పథమున కిరుప్రక్కలఁ గనఁబడు పరమరమణీయప్రదేశములఁ జూచుచు జానకీదేవి యపరిమితానందమును బొందుచుండెను. గత దినమందలి మనోవ్యాకులత్వము లేశమైనను లేకుండెను.

ఇట్లు పోను పోను ఆరథము భాగీరథీతీరమును జేరెను. గంగానదిని దర్శించినంతనే లక్ష్మణుఁ డీనదిని దాఁటి జానకీదేవిని బరిత్యజించి రావలయునుగదా యని తలఁచి, పొంగి పొరలు శోక సాగరమందు మునింగి పోవుచుండెను. ఇట్లు దుఃఖించుచున్న లక్ష్మణునిఁ జూచి సీతాదేవి మిక్కిలి శోకాకులయై "వత్సా! ఎందువలన నీ వీ విధముగ దుఃఖించుచున్నావు." అని ప్రశ్నింపఁగా లక్ష్మణుఁ డెంతో ప్రయత్నముమీఁదఁ బొరలి పొరలి వచ్చు తీవ్రదుఃఖము నాఁపుకొని కన్నీటిని దుడుచు

కొనుచు నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "దేవీ! వ్యాకులత నొందకుము. నే ననేక దినములకు భాగీరథీనదిని సందర్శించితిని. నాహృదయమం దనిర్వాచ్యమగు భావోదయం బగుటవలన, నాకాకస్మికముగఁ గన్నీటిధారలు ప్రవహింప సాగినవి. మన పూర్వపురుషులు కపిల మహాముని శాపమువలన భస్మమైపోయిరి. అందుచేత భగీరథుఁడు మిక్కిలి శ్రమపడి, గంగను భూతలమునకుఁ దీసికొనివచ్చి, వారికి సద్గతులను గల్పించి యున్నాఁడు. ఆవిషయము జాహ్నవిదేవిని జూడఁగనే జ్ఞప్తికివచ్చుట వలన, నాకీ విధమగు చిత్తవైకల్యము సంభవించినది." అని మనోజ్ఞ పలుకులను సరళహృదయయగు సీతాదేవి విశ్వసించి సంతృప్తినొంది గంగనుదాఁటుటకు తొందర పెట్టసాగెను. కాని గంగానదిని దాఁటినంతనే యామె జీవితము నంతయు శోకసాగరమందుఁ గడప వలయు నను విషయ మామె కెట్లు దెలియును?

గంగానదిని దాటుటకు పడవ దొరకెను. సుమంతుని రథముతోడ నచ్చటనే యుంచి, లక్ష్మణుఁడును సీతాదేవియుఁ బడవనెక్కి నదినిదాఁటిరి. దాఁటఁగానే జానకీదేవి పరమోత్సాహముతోడఁ దపోవనసందర్శనార్థము ముందడుగిడ సాగెను. లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవిని

జూచి "దేవీ! నేనిచ్చట మీకొక సంగతిని నివేదింప వలసియున్నది." అని నుడువుచు తలవంచుకొని కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్వసాగెను. లక్ష్మణుని స్థితిచూచి, సీతాదేవి యులికిపడి భయకంపితయై యిట్లు ప్రశ్నింపఁ దొడంగెను. "వత్సా! నాకొక సంగతిని చెప్పవలెనని యింత సంకోచించుచున్నావేల? చెప్పదలఁచిన దానిని త్వరగాఁ జెప్పుము. నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది. వెంటనే చెప్పుము. బయలుదేరునప్పు డార్యపుత్రున కేవిధమగు విపత్తు సంభవించెనని నేను వినలేదు గదా? లేక మఱియెట్టికష్టము సంభవించెనో శీఘ్రముగఁ జెప్పుము." అని ప్రశ్నింప లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె "దేవీ! యేమి చెప్పుదును? నానోట మాటలు రాకున్నవి. ఆర్యపుత్రుని యాజ్ఞావహుఁడ నగు నేనిట్టి ఘటన ఘటింతునని కలయందైనను దలంచి యెఱుంగను. సంభవించినవిపత్తు తలంపునకు వచ్చినంతనే నాహృదయము విదీర్ణ మగుచున్నది. ఇంతకుఁ బూర్వమే నాకు మృత్యువు సంభవించిన యెడల, నేను ధన్యుఁడ నయ్యెడివాఁడను. ఆర్యపుత్రుని యధర్మాదేశమును బాలింపవలసిన కారణముండెడిదికాదు. హా! విధాతా! నా నొసటియం దిట్లు లిఖించితివా?" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన వృక్షమువలె క్రిందఁబడి రోదనము చేయసాగెను.

లక్ష్మణునిఁ జూచి జానకీదేవి హతబుద్ధియై నిమేషకాలము రెప్ప వాల్పక చూచుచు నిలుచుండె, తదనంతర మాయన కరములు పట్టుకొని లేవఁదీసి కూర్చుండఁ బెట్టి, చేలాంచలముతోఁ గన్నీళ్లు దుడిచి, కాతర వచనముల నిట్లు పలుకం దొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! ఏల నీ వీవిధముగ విలపించుచున్నావు? మృత్యువును గోరుచున్నా వేల? నీవు మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడవుగఁ గన్పట్టుచున్నావు. స్వల్ప కారణమువలన నీ వెప్పు డిట్టి పరితాపమును బొందువాఁడవు గావు. వత్సా! ఆర్యపుత్రున కేవిధమగు నశుభము చేకూఱ లేదుగదా? నీ వార్యపుత్రునియందే ప్రాణములు గలవాఁడవు. నీమనోవైపరీత్యమును జూడ నాయన కేదియో విపత్తు సంభవించిన దని తోఁచుచున్నది. ఇందుచేతనే కాఁబోలు గతదినము, నా కావిధమగు మనోవైకల్యము సంభవించినది. వత్సా! సంభవించినదానిని వెంటనే చెప్పి నాప్రాణముల రక్షింపుము. ఇఁక నీ మనోవ్యధను సహింపఁజాలను-త్వరగాఁ జెప్పుము. ఆలసింపకుము. కాని వత్సా! నాకేవిపత్తు సంభవించినదని తోఁచుచున్నది. లేనియెడల యీయసమయమునం దేల నీవు దుఃఖించెదవు."

జానకీదేవి వ్యాకులత్వమును, దుఃఖమునుజూచిన కొలందిని, లక్ష్మణుని శోకానలము వేయినుడుంగులు వృద్ధియయ్యెను. సంతతధారగా కన్నీళ్ళు కారుచుండెను. నోట మాట రాకుండెను. 'ఎంతటి క్రూరకృత్యమైనను చెప్పియే తీరవలయును గదా' అని తలంచి, చెప్పుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కాని యెంత ప్రయత్నించినను, అతని నోటినుండి యాఘోరవార్త బయల్వెడకుండెను. అట్లు మనోవేదన నొందుచున్న లక్ష్మణుని చేతులుపట్టుకొని సీతాదేవి కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చుచు నిట్లు బ్రతిమాలఁజొచ్చెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! ఇంక నాలస్యము చేయకుము. ఆర్యపుత్రుని యాదేశ మెట్టిఘోరతరమైనను వెంటనే దానిని జెప్పుము. సంకోచింపవలదు. నేను నీ కాజ్ఞ యొసంగుచున్నాను. కావున నిస్సంకోచముగఁ జెప్పుము. నీమాటలవలనను, ఆకారమువలనను నాకర్మమే గాలినటుల దోఁచుచున్నది. వత్సా! త్వరగాఁ జెప్పుము. ఇంక నాలసింపవలదు. ఇట్టి సందిగ్ధావస్థయందొక ముహూర్తకాలమైన నుండఁజాలను. వెంటనే చెప్పి నాకు ప్రాణదానం బొసంగుము. ఆర్యపుత్రున కేవిధమగు నమంగళమొనఁగూడ లేదుగదా? ఆయన క్షేమముగ నుండినయెడల నాకెట్టి కష్టములు

సంభవించినను గణనసేయుము. వత్సా ! ఆర్యపుత్రుని మీఁద నొట్టుపెట్టుచున్నాను. శీఘ్రముగఁ జెప్పుము. ఇఁక నీ వాలసించినయెడల, నన్ను జీవితావస్థయందుఁ జూడఁజాలవు. కష్టపెట్టి నాప్రాణములు దీయవలయు ననుకోరిక నీకు లేకుండినయెడల వెంటనే చెప్పుము."

జానకీదేవి సారవస్థను బ్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్న లక్ష్మణుఁడిఁక నాలసించినచో బ్రమాదము గలుగవచ్చునని తలఁచి విశ్వప్రయత్నముమీఁదఁ గొంచెము ధైర్యము నవలంబించి, అతికష్టముమీఁద నిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. "దేవీ ! ఏమిచెప్పుదును ? చెప్పుటకు నా హృదయము బ్రద్దలై పోవుచున్నది. మీరు రావణాసురుని గృహమునం దేకాకిగా నున్న కారణమును బురస్కరించుకొని, ప్రజలు మీచరిత్ర విషయమునందు సందేహచిత్తులై, యపవాదములఁ జాటుచున్నారు. శ్రీరామచంద్రుఁడు వానిని విని, దయా స్నేహ మమతలను విడనాడి, యపవాద విమోచనార్థము మిమ్ము పరిత్యజించినాఁడు. తపోవన సందర్శన నెపమున మిమ్ము వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమమందు దిగవిడచి రావలసినదని నా కాజ్ఞ నొసంగి యున్నాఁడు. దేవీ ! ఇదియే వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమము" అని నుడువుచు లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లెను.

ఈ వాక్యములు వినినంతనే, జానకీదేవి క్రిందం బడి మూర్ఛిల్లెను. కొంతసేపటికి తెలివివచ్చి లక్ష్మణుండు, పలుప్రయత్నము లొనర్చ సీతాదేవికి మూర్ఛ దెలిసి పిచ్చిదానివలె తదేకనిష్ఠగా లక్ష్మణునివంకం జూపించుచుండెను. లక్ష్మణుండు జానకీదేవిని గాంచి, హతబుద్ధియై, చిత్రప్రతిమవలె నిలుచుండి, కన్నీళ్ళు కార్చుచుండెను. పిమ్మట సీతాదేవి నయనయుగళమునుండి ప్రబలవేగమున బాష్పధారలు ప్రవహింపం జొచ్చెను. తీవ్రముగ శ్వాసను విడచుచుండెను. శరీరము కంపింపుచుండెను. తద్దర్శనమువలన లక్ష్మణుండు మిక్కిలి పరితాపమునొందుచు, జానకీదేవిని శాంతచిత్తనుగం జేయుటకు మార్గము దోంపక తల్లడిల్లుచు సంతతధారగా ప్రవహించు కన్నీటిని నాపుకొనం జాలకుండెను.

తదనంతరము జానకీదేవి కొంచెము ధైర్యమవలంబించి "వత్సా! లక్ష్మణా! ఇందెవరిని నిందింతును? నా దురదృష్టముచేతనే నా కీ దుర్గతి పట్టినది. కాని యెడల రాజకుమారినై, మహారాజునకు కోడలనై, రాజాధిరాజునకు భార్యనై, యేకాలమందే స్త్రీ యెట్టి చిరదుఃఖము ననుభవించినదో చెప్పుము. యావజ్జీవము ఘోరతర దుఃఖము ననుభవించుటకే నాకు నారీ జన్మ

లభించినదనితోఁచుచున్నది. బహుకాలమునకు పిమ్మట నార్యపుత్రునిఁ గలిసికొని యిఁక నాకష్టములుతొలఁగిన వని దలంచితిని. కాని, విధాత నానొసటియం దింకను సహస్రగుణము లధికముగ దుఃఖమును లిఖించి యున్నాఁడని, కలయందైనను దలంచి యెఱుఁగను గదా? అయ్యో! విధాతా! నీసంకల్ప మిట్లుండెనా?" అని నుడివి జానకీదేవి మాటలాడఁజాలక స్థిరభావముఁ జూచుచుండెను.

కొంతవడికి నిట్టూర్పువిడిచి, తిరిగి యిట్లు చెప్పం దొడంగెను. వత్సా! నేను గత జన్మయం దేదియో మహాపాతకం బొనర్చియున్నాను. లేనియెడల విధాత నానొసటియం దింతదుఃఖము నేల లిఖించి యుండును. కాని, యిందు విధాతదోషముమాత్ర మేమున్నది? సమస్త మానవులును తమతమ పూర్వ జన్మకర్మకుఁ దగిన ఫలభోగములననుభవించుచుందురు. కావున నేను జన్మాంతరమం దొనర్చిన కర్మకు ననుగుణమగు ఫలమును నేఁడనుభవించుచున్నాను. పూర్వజన్మయం దే దంపతులనో యెడబాపియుంటిని. ఆమహాపాతకమువలన నేఁడు నాకీగతి సంభవించినది. ఆర్యపుత్త్రుని హృదయము దయాస్నేహప్రేమలతోడ నిండియుండును. నేను

పత్నియం దే ప్రాణములు గల విశుద్ధ చరిత్ర నని, ఆయన పూర్తిగా నెఱుంగును. ఆర్యపుత్త్రుఁడు నన్నీ యసమ యమునఁ బరిత్యజించుట, నా పూర్వజన్మ దుష్కృతి ఫలము గాక మఱేమున్నది? వత్సా! నేను వనవాస మునకు దుఃఖించుటలేదు. ఆర్యపుత్త్రుని సహవాస సుఖ మున బహుకాల మరణ్యావాస మొనర్చి యున్నాను. కాని యొకదినమునఁగాని, లేక యొకముహూర్తమైనం గాని, దుఃఖమెఱుంగను. ఆర్యపుత్త్రునితోఁ గలిసి జీవితకాలమంతయు వనవాసమునఁ గడుపవలసి వచ్చి ననుగూడ, నేనణుమాత్రమైనను దుఃఖితనుగాను. ఆర్య పుత్త్రుఁ డే కారణమువలనఁ బరిత్య జించెనని ముని పత్నులు ప్రశ్నించినయెడల, నే నెట్టి ప్రత్యు త్తరం బొసంగుదును? ఆర్యపుత్త్రుఁడు కరుణామయుఁ డని వారెఱుంగుదురు. కావున నేనీ కారణమును జెప్పినయెడల విశ్వసింపక యేదియో గురుతరాపరాధ మొనర్చుటచేత విడనాడెనని తలంతురు. వత్సా! నే నాపన్నసత్త్వను గానిచో నీముహూర్తముననే, గంగ యందు దుముకుట కుద్దేశించితిని. కాని యిప్పుడేమి చేయుదును? ఇంకను నాజీవితమువలనఁ బ్రయోజనం బేమి? ఆర్యపుత్త్రుఁడు పరిత్యజించెనను వార్తవినినయెనను-

నా ప్రాణములు పోకుండుట ఆశ్చర్యముగదా? ఇందు వలన నావంటి మొండిజీవి ప్రపంచమునందు మఱియొక టి లేదనుట స్పష్టము. కానియెడల ప్రాణము లేల పోకున్నవి? నా ప్రాణము పోయినయెడల చిరదుఃఖినిగం జేయందలంచిన విధాత సంకల్పము విఫలమగునుగదా? అందువలననే నేను జీవించియున్నాను" అని విలపింపు చు, జానకీదేవి దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి "అయ్యో! నా బ్రతుకేమైనది?" అని నుడివి మూర్ఛిల్లెను. జానకీ దేవి యవస్థకు లక్ష్మణుఁడు పరితపించుచు రోదనము సేయుచు, "ఇదివఱకెప్పుడును, కనివినియెఱుంగని ప్ర జానురాగమే, యీ భయానక ఘోరకార్యమునకు మూలకారణము." అని తలంచి విషణ్ణచిత్తుండై, యిట్లు పలుకం దొడంగెను. "ఇంతకుఁ బూర్వమే నాకు మర ణము సంభవించినయెడల, లోకగర్హితమును ధర్మ విహీనమునైన, యీఘోరకార్యమును జూచియుండను గదా? నేనార్యుని యాజ్ఞావహుండనై మహాపాపకార్య మొనర్చితిని. నావంటి పాషాణచిత్తుండు పృథివియందు వేఱొకఁడుండునా? కానియెడల, నేనిట్టి ఘోరకార్య మునొనర్చుటకేల సమ్మతింతును? సరళహృదయయు, పరిశుద్ధ చరిత్రయు, పతిగత ప్రాణయు, నగు సాధ్వీ

మతల్లికిట్టి ఘోరవార్తను వినిపించుట కెట్లు సాహ
సింపఁగలిగితిని.? ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశమును బరి
పాలించుట కంగీకరింపక యీజన్మ కాయన విరక్తికిఁ
బాత్రుఁడనై, పరజన్మయందు నరకగామినైనను, వేయి
మడుంగులు శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది. ఎట్లు
యోచించి చూచినను నేనొనర్చినది మహాఘోరకా
ర్యము. అయ్యో! విధాతా! ఏకారణమున నా
కిట్టి ఘోరకార్యమును నిర్వహించుశక్తిని గలిగించి
యున్నావు? అయ్యో! కఠోరహృదయమా! నీవింకను
బ్రద్దలుకావేమి? అయ్యో! దగ్ధప్రాణమా! నీవింకను
నన్ను విడువవేమి? అయ్యో! పాడుశరీరమా! ముక్క
లు ముక్కలుగ పడిపోకున్నావేల? అయ్యో! నేనిఁక
నీదురవస్థను జూడఁజాలను. అయ్యో! శ్రీరామచం
ద్రా! నీవిట్టికఠిన హృదయుఁడవని కలయందైన నెఱుం
గనుగదా? నీమనమం దిట్లుండినయెడల దేవి నుద్ధరించు
టకేల విశ్వప్రయత్నము లొనర్పవలయును? మహా
దుర్మార్గుఁడగు దశాననుఁడు సీతాదేవిని బలవంతముగ
నెత్తుకొనిపోయినంతనే నీవున్మత్తుఁడవై హాహాకార
ములుచేయుచుఁ దిరుగుటకుఁ గల కారణమేమి? నీవిట్లు
బ్రవర్తవనియా? లంకాయుద్ధమందు దుస్సహక్లేశ పరఁ

పరలను సహించితిమి? ఏమయినఁగాని నీవంటి నిర్దయుఁ
డును, క్రూరుఁడును, భూమండలమం దింకొకఁ డుండఁ
డనుట నిక్కువము."

అని లక్ష్మణుఁడు శ్రీరాముని నిందించుచు, పొంగి
పొరలు దుఃఖమును గొంచెమాఁపుకొని. సీతాదేవికి
చైతన్యము గలుగుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కొంత
వడికి జానకీదేవికి తెలివివచ్చి, నిమేషకాలము నిస్తబ్ధయై
యుండి, పిమ్మట వాత్సల్యముతోడ లక్ష్మణునిఁ జూచి
యిట్లనియె. "వత్సా! ధైర్య మవలంబింపుము. విల
పింపకుము. పరితాపమును జెందకుము. అదృష్టము
వలననే సమస్త సుఖాసుఖములు లభించు చుండును.
నా యదృష్టమువలన నాకీ దుర్గతి సంభవించినది.
నీవింపులకు దుఃఖించిన ప్రయోజనములేదు. శోకమును
మానుము. నన్ను వదలి నీవార్యపుత్రుని సన్నిధాన
మున కేగుము. ఆయన నన్నుఁ బరిత్యజించి మితిలేని
దుఃఖమును బొందుచుండును. కావున నీవాయనశోక
నివారణకుఁగాను సర్వదా ప్రయత్నించుచుండుము. ఆ
యన నన్ను పరిత్యజించి మనోవేదనను బొందుచుండుట
యనావశ్యకము. ఆయనయొనర్చిన కార్యము సదసద్వివే
చనానుసారముగనే యున్నది. ప్రాణమునర్పించియైనను

ప్రజారంజనం బొనర్చుట రాజులకు పరమధర్మము. కావుననే యాయన నన్నుఁబరిత్యజించి, రాజధర్మమును పాలించుచున్నాఁడు. నే నాయన చిత్తమును బాగుగ నెఱుంగుదును. లోకాపవాద భయమువలననే నన్నుఁ బరిత్యజించినాఁడనుటయందు నాకు లేశమైనను సందియములేదు. కాఁబట్టి యాయన శోకమును మాని, శాంతచిత్తముగ, ప్రజాపాలనంబొనర్చుచుండవలయునని యే నాకోరిక. ఆర్యపుత్త్రుని పాదపద్మములకు నా సాష్టాంగదండప్రణామంబులర్పింపుము. నేను లోకాపవాద భయమువలన నయోధ్యనుండి వెడలఁగొట్టఁ బడితిని. కాని యాయన హృదయసీమనుండి వెడలఁగొట్టఁ బడకుందును గాత. పునర్జన్మయందుఁగూడ నార్యపుత్రుఁడే నాకు భర్తకావలయునను దృఢసంకల్పమున నే నీ తపోవనమందు తపస్సు చేయుచున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁడు నన్ను భార్యాభావమునఁ బరిత్యజించి యున్నాఁడు. కాని, సామాన్యప్రజాభావమునఁ గాదుగదా ? ఆయన ససాగర భూమండలేశ్వరుఁడు. అందువలన నేనెక్కడ నున్నను, ఆయన యధికారమునకు లోఁబడియే యున్నానని ఆయనతో విన్నవింపుము."

ఇట్లనుచుచు జానకీదేవి మిక్కిలి శోకాకుల చిత్తయై కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చి, సిమేష కాలము మౌనావలంబినియై యుండి తిరిగి లక్ష్మణునితో డ నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! నాకు సంభవించిన గతికి నే నంతగా దుఃఖించుటలేదు. కాని యార్యపుత్రునకుఁ గలిగిన మనోవ్యథకు నస్థిరచిత్తనై యున్నాను. "శోక సంవరణం బొనర్చుకొని స్వస్థ చిత్తులుగ నుండవలయును" అను నా వినయపూర్వక ప్రార్థనను, ఆయనకు విన్నవింపుము. నా జీవితమంతయు దుఃఖమయమైన దనుమాట వాస్తవము. కాని యీ విషయమునం దార్యపుత్తృని, అణుమాత్రమైనను నిందించను. నాదురదృష్టమువలన నే నాకీగతి సంభవించినది. కాఁబట్టి యాయనదుఃఖింపకుండునుగాత. వత్సా! లక్ష్మణా! నీవెప్పుడాయన సాన్నిధ్యమందే యుండవలయునని కోరుచున్నాను. ఆయనను నిమేషకాలమైననొంటరిగనుండనీయవలదు. ఒంటరిగనుండినయెడల నాయన మనోవేదన మిక్కుటమగును. ఆయన సౌఖ్యముగ నుండుటయే నాసౌఖ్యము. కావున నీవాయనసంతోషముగనుండుటకుఁగాను, సర్వదా ప్రయత్నించుచుండవలయును." అని నుడువుచు లక్ష్మణుని చేయి పట్టుకొని

కన్నీటిని గార్చుచు దీనస్వరముతోడ "ఆర్యపుత్రుని ముహూర్తకాలమైనను విడనాడియుండక సర్వదా యా యనకు సంతోషమును గలుగఁజేయు ప్రయత్నముల యందుందునని నాయెదుట శపథము చేయుము. నేను తపోవనమందుండి యార్యపుత్రుఁడు క్షేమముగనున్నాఁ డనువార్తను వినుచుండిన యెడల నా సమస్తదుఃఖ ములు దూరమగును."

అని చెప్పుచు సీతాదేవి కన్నీరుకార్చుచుండెను. జానకీదేవి పతిభక్తి పరాయణత్వమునకు సంపూర్ణ ప్రమాణవాక్యముల వినుచున్న కొలఁదిని, లక్ష్మణుఁడు పొరలి పొరలి సముద్రతరంగములవలె వచ్చు దుఃఖము నాఁపుకొనఁజాలకుండెను. సీతాదేవి లక్ష్మణునికొంచెము శాంతచిత్తునిఁగ నొనర్చి, "వత్సా! దుఃఖమును మాని త్వరితముగ నార్యపుత్రుని సాన్నిధ్యమున కేఁగుము. ఇఁక నాలసింపవలదు." అనిచెప్పుచు లక్ష్మణుని యయోధ్య కేఁగవలయునని తొందరపెట్టుచుండ, లక్ష్మణుఁడు సీతా దేవికి సాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చి, ప్రదక్షిణము చేసి చేతులు జోడించుకొని సమ్ముఖమందు నిలిచి, కన్నీరుగార్చుచు, గద్గదవచనములతోడ నిట్లువిన్నవించు కొనెను. "దేవీ! నేనార్యపుత్రుని యాజ్ఞానువర్తినని

మీరు బాగుగ నెఱుంగుదురు. ఆయన యాజ్ఞనొసంగి నంతనేమారుపలుకక, ఆకార్యమునిప్పుడే నిర్వహించుట కుపక్రమింతును. ప్రాణాంతమగుకార్యమైనను, అగ్రజునియాజ్ఞను బాలించుటయే సోదరులకుఁ బ్రధానధర్మము. నేను సోదరధర్మానువర్తినై నేఁడిట్టి ఘోరకార్యమును బాలించుటకుఁ బ్రవృత్తుఁడ నైతిని. నేనుజేయవలసిన కార్యమును జేసితినికాని దేవీ! నామీఁదఁ దమకు వాత్సల్యము తఱుగకుండుగాత. ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశానుసారముగ నేను మీకొనర్చిన మహాపరాధమును మన్నించి, నామీఁదఁ బరిపూర్ణకృపనుజూపించు చుండవలయునని మిమ్ముఁ బ్రార్థించుచున్నాను."

శోకాభిభూతుఁడగు లక్ష్మణుని జూచి జానకీదేవి యిట్లనియెను. "వత్సా! ఇందు నీయపరాధ మేమున్నది? ఏల దుఃఖించెదవు? ఏల పరితాప మొందెదవు? నీమీఁద నాకణుమాత్రమైనను కోపముగాని, అసంతుష్టిగాని లేకుండుటయే కాక మనోవాక్కాయ కర్మల పునర్జన్మయందు నీవంటి మఱఁదియే కావలయునని నియతి దప్పక దేవతలను బ్రార్థించుచుందును. వత్సా! నీవు చిరంజీవి వగుదువుగాత. అయోధ్యానగరమున కేఁగి యార్యపుత్త్రుని చరణ కమలములకు నాసాష్టాంగ దండప్రణా

మంబు లర్పింపుము. ప్రేమాపూరిత వాక్యములభరత శత్రుఘ్నులను, నాచెలియండ్రను, అడిగితినని చెప్పుము. ఋష్యశృంగమహర్షి యాశ్రమమునుండి వచ్చినంతనే, అత్తగార్లకు నా సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లొసఁగుము. వత్సా! నీ కింకొకమాట చెప్పవలసి యున్నది. నేను చిరదుఃఖిని. విధాత నానొసటియం దదృష్టమును లిఖింపలేదు. అందువలన నాకు సంభవించినవిపత్తునకు నేనంతఁగా దుఃఖించను. కాని నీవు నాచెలియండ్రను దుఃఖించకుండునటులు చేయవలయును. వారు నాకొఱ కత్యంత శోకమును బొందుచుందురు. వారి దుఃఖము సమసిపోవుటకు, మీరుమువ్వురు గట్టిగఁబ్రయత్నింపు చుండవలయునని నాకోరిక. వారు సుఖులైయున్న యెడల నాదుఃఖము చాలవఱకు నశించును. నేను నాదురదృష్టమునకుఁదగు ఫల మనుభవించు చున్నాను. కాఁబట్టి నాకొఱకు శోకించుటవలన లేశమైనను బ్రయోజనము లేదని నాచెలియండ్రతోఁజెప్పుము."

అని జానకీదేవి నుడివి యాశీర్వదించి లక్ష్మణునకు సెల వొసంగెను. లక్ష్మణుఁడు బాష్పాకుల లోచనముల తోడఁ దిరిగి జానకీదేవికి సాష్టాంగ దండ ప్రణామం బొనర్చి, ప్రదక్షిణము చేసి "దేవీ! నాయపరా

ధముల క్షమింపుము" అని నుడివి పడవనెక్కెను. జానకీదేవి రెప్పవాల్పక చూచుచుండ ముహూర్త కాలములో, పడవ గంగానది నావలిగట్టునకుఁ జేరెను. లక్ష్మణుడు పడవ దిగి క్షణకాలము జానకీదేవి వంక తదేక నిష్ఠగాఁ జూచి పిమ్మట సంతత ధారగా నశ్రు జలముల విసర్జించుచు, రథముపై నెక్కెను. రథము నడువసాగెను. జానకీదేవి కనఁబడునంతవఱకును లక్ష్మణుడు స్థిరనయనములఁ దిలకింపుచుండెను. సీతాదేవి రథమువంక రెప్పవాల్పక చూచుచుండెను. కాని, అంబు దాఱు నిమేషములలో జానకీదేవి లక్ష్మణునకు దృగ్గోచరము కాకుండుటచేత, లక్ష్మణుడు హాహాకారములు సేయుచు రోదనము చేయసాగెను. రథము కనఁబడనంతనే జానకీదేవి పిండు నుండి విడివడిన కురరి వలె యుచ్చైస్స్వరమున నేడ్చుచుండెను.

జానకీదేవి యాక్రందన ధ్వనిని విని, సమీపారణ్యమునందుఁ దిరుగుచున్న ఋషికుమారులు వచ్చిచూచు నప్పటికి, దివ్యసుందరమూర్తియగు నా నారీమణి తలమోదుకొనుచు, రోదనము చేయుచుండెను. తద్దర్శనమువలన వారికోమల హృదయములు కరఁగి, అందుఁ గొందఱు త్వరితగతిని వాల్మీకి సమీపమున కేఁగి

రిట్లు విన్నవించుకొనిరి. "భగవానుఁడా! మేము ఫల కుసుమములు కుశలు సమిధలు తెచ్చుటకుఁగాను, భాగీరథీ సమీపారణ్యమునందు సంచరించుచుంటిమి. ఆకస్మికముగా నార్తనాదమును విని, వెదకుచు నేఁగిచూడ, అసమాన రూప లావణ్య సౌందర్యరాశి యగు స్త్రీ యొకర్తుక యుచ్చస్స్వరమున నేడ్చుచుండెను. ఆమె భూమండలమం దవతరించిన లక్ష్మివలెఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆమెను జూచినంతనే మా హృదయములు విదీర్ణము లగుట వలన, నాము నేమియు నడుగఁజాలక, యెట్లో ధైర్యమవలంబించి, తమకీవార్త నెఱిఁగించుట యుత్తమమని తలఁచి, తమ సన్నిధానమునకు వచ్చితిమి. పిమ్మట తమ చిత్తము."

బాలురు చెప్పు వృత్తాంతమును వినినంతనే, వాల్మీకి బయలుదేఱి భాగీరథీ సమీపారణ్యమం దున్న జానకీదేవి సమీపమునకు వచ్చి, ప్రశాంతభావమున నిట్లు చెప్పం దొడంగెను. "బిడ్డా! శోకింపవలదు. నీవు తపోవనమునకు బయలుదేఱక పూర్వమే, యీ విషయమంతయు నాకుఁ బూర్తిగాఁదెలిసినది. నీవు మిథిలాపురాధీశ్వరుఁడగు జనక మహారాజు పుత్రికవు. కోసల రాజ్యాధిపతి యగు దశరథేశ్వరుని కోడలవు.

రాజాధిరాజగు శ్రీరామచంద్రునిపట్టమహిషివి. శ్రీరామ చంద్రుఁ డాధారశూన్యమగు లోకాపవాద శ్రవణమువలన, వికలచిత్తుఁడై వివేచనాశూన్యుఁడై, నిరపరాధయగు నిన్ను, విడనాడి యున్నాఁడు." అని మునిమహర్షి మధురవాక్యముల విని, జానకీదేవి సంతతధారగా కారు కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు, సమ్ముఖమందున్న సౌమ్యమూర్తియగు వాల్మీకిమహర్షిని విలకించి గళలగ్న వసనయై యాయనకు సాష్టాంగప్రణామం బొనర్చెను. అంత వాల్మీకి "రఘుకులతిలకులగు తనయులను బ్రసవింతువు గాత" మని యాశీర్వదించి "వత్సా! ఆశ్రమమునకుఁ బోవుదము రమ్ము. నాయాశ్రమమందుండినచో నీకే విషయమందును గొఱంత యుండదు. జనపదములయం దుండువారు, అడవుల నామమును విన్నంతనే భయాకులు లగుచుందురు. కాని, తపోవనములయం దేవిధమగు భయమున కవకాశము లేదు. మాయొక్క తపోమహిమవలన, దుష్టజంతువులు, తమతమ స్వభావసిద్ధమగు క్రూర ప్రవృత్తిని విడనాడి, సమస్త జంతువులతోఁ గలిసి మెలసి, తిరుగుచుండును. తపోవన ప్రభావమువలనఁ గొలఁదిదినములలోనే, నీకు చిత్తస్థైర్యము గలుగును. నీకు నెలలు

నిండినవి. కావున ప్రసవానంతరము జరుగవలసిన యపత్య సంస్కారములన్నియు యథావిధిగ జరుపుదును. నీ కేవిషయమందును కొఱంతయుండదు. నీసమవయస్క లగు మునికుమార్తెలు నీకు సహచారిణులుగనుందురు. వారి సహవాసమువలన నీకుఁ జిత్తశాంతి గలుగును. ముఖ్యముగ, నీతండ్రి నాకు పరమమిత్త్రుఁడను. కావున నీవు నాతపోవనమందుండి నీతండ్రిగృహమందుఁ బొందు చుండు సకల సుఖముల ననుభవింపుచుండ వచ్చును. వత్సా! నిన్ను నాకన్న బిడ్డవలె పోషించుచుందును. ఆలసింపక నావెంటరమ్ము."

అని నుడివి జానకీదేవితోడ వాల్మీకిమహర్షి తపో వనమును బ్రవేశించి, మునికుమారికలకు సమస్త విష యములు చెప్పి వారి హస్తములయందు సీతాదేవిని సమర్పించెను. మునికన్యలు జానకీదేవి సమాగమ లాభ మువలన, పరమానందమును బొంది యామెకుఁ జిత్త స్థైర్యముగలుగుటకు పలువిధములఁ బ్రయత్నించుచుండిరి.

సీతాదేవి వనవాసము

అయిదవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడు, సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపి, యత్యంతశోకాకులచిత్తుఁడై దుఃఖించుచుండెను. ఆహారవిహారములన్న, రాజకార్యాలోచనములు మొద లగువానిని బరిత్యజించి, యితరు లెవ్వరిని దన నివాస గృహమునకు రానీయ వలదని సేవకుల కాజ్ఞనొసంగి, యొంటరిగఁ గాలముగడపుచుండెను. సీతాదేవి పతిగత ప్రాణయనియు, పరిశుద్ధ చరిత యనియు, శ్రీరాముఁడు బాగుగ నెఱుంగును. మరియు పృథివియందుండు ప్రియ పదార్థము లన్నిటికంటె జానకీదేవినే మిక్కుటముగఁ బ్రేమించుచుండెను. వీరిద్దరకును శరీరములుమాత్రము భిన్నములు. మనఃప్రాణము లభేదములై యుండెను. సీతాదేవి యేవిధముగ సాధుశీలయు, సరళహృదయయు, పతిగత ప్రాణయు, పతిమంగళ కాంక్షిణియునై, పతి సౌఖ్యమే తన సౌఖ్యముగ భావించుచుండెనో, అదే విధముగ శ్రీరాముఁడు సరళచిత్తుఁడును, సన్మార్గవర్త నుఁడును, సీతాగత ప్రాణుఁడునై, సీత హితమునే

కోరుచు, ఆమెసౌఖ్యమే తనసౌఖ్యముగ భావించుకొనుచుండెను. సీతారాములు స్వగృహమందుండి సకలసౌఖ్యముల ననుభవించుచుఁ గాలము గడుపుచుండుటకంటెను, వనవాసమునం దిరువు రొకచోటనుండి పరమానందముగఁ గాలము గడిపియుండిరి. కావున వనవాసమునుండి తిరిగివచ్చునప్పటికి వీరిరువుర ప్రియానురాగములు వేయిమడుంగులు వృద్ధియయ్యెను. అందువలన వీరొక నిమేషకాలమైనను, ఒకరినొకరు విడనాడియుండఁజాలకుండిరి. శ్రీరామచంద్రుఁడు కేవలము లోకాపవాద భయమువలననే, సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపెను. కాని, యామెను బరిత్యజించి దుస్సహదుఃఖ దవానలముచేత దగ్ధుఁ డగుచుండెను.

శ్రీరాముని మనోవేదన కంతము లేకుండెను. "నే నేల రాజవంశమునందు జన్మించితిని? వనవాసమునుండి యేల తిరిగి రాజ్యభారము వహించితిని? దుర్ముఖుని నేల గూఢచారునిఁగ నియమించితిని? లక్ష్మణుని యుపదేశవాక్యముల నేల పెడచెవిని బెట్టితిని? క్రూరుఁడనై సీత నేల వనవాసమున కనిపితిని? ఈయసార రాజ్యభారమును బరిత్యజించి నేనేల సీతవెంట వనవాసమున కేగనైతిని? ఎట్లు మనశ్శాంతి నొందుదును?

యెట్లు సహింతును! జానకిని వనవాసమునకు పంపుటకంటె, నే నాత్మహత్య గావించుకొనిన యెడల వేయి మడుంగులు శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిగదా!" అని తల బోయుచు రామచంద్రుడు కన్నీరు గార్చుచు విలపించు చుండెను. ఆయువు. శ్రీరామునకు వేయి సంవత్సరముల దగ్గరై సగము మాత్రమే మిగిలియుండెను.

లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రునితోడ మధ్యాహ్నమునకు, అయోధ్యానగరమును బ్రవేశించి, మున్ముందు రాముని సందర్శించి, రామునకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామం బొనర్చి, కృతాంజలిపుటుఁడై, కన్నీరు గార్చుచు, తడఁబాటు వాక్యములతో "ఆర్యా! నీ తమ్ముండను లక్ష్మణుఁడను, నీయాజ్ఞను పాలించి వచ్చియున్నాను." అని నుడువు వాక్యములు వినఁగనే, శ్రీరాముఁడు "హా! ప్రేయసీ!" అని నుడువుచు, మూర్ఛితుఁడై క్రిందఁబడెను. ఇదిచూచి లక్ష్మణుఁడు మిక్కిలి దుఃఖితుఁడై యనేక ప్రయత్నము లొనర్ప, ఆయనకుఁ జైతన్యముగలిగి కొంతవడి లక్ష్మణుని వంకఁ దెల్లఁబోయిచూచి, తర్వాత, హాహాకారములు చేయుచు "లక్ష్మణా! సీత నెచ్చట దించి వచ్చితివి? సీతను వదలి నేనెటుల జీవింతును? ఈ మనోవేదన నెట్లు సహింతును?" అని నుడువుచు లక్ష్మణుని కౌఁగి

లించుకొని యుచ్చైస్స్వరమున రోదనముచేయసాగెను. ఇట్లీరువురు కొంతసే పధైర్యచిత్తులై త్రీవమనోవేద నను బొందుచుఁగన్నీటిని గార్చుచుండిరి. పిమ్మట లక్ష్మ ణుఁడు తన దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని, యణు మాత్రము ధైర్యావలంబియై, శ్రీరాముని శాంతచిత్తు నిఁగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుండెను. రాముఁ డణు మాత్రము శాంతచిత్తుఁడై లక్ష్మణుఁడు చెప్పు సీతాదేవి విలాప వాక్యముల వినుచుఁగన్నీటిని విడుచుచు మాట లాడఁ జాలకుండెను. పూర్వాపర సందర్భములు మన మునకుఁ దట్టిన కొలందిని వృద్ధియగుచున్న శోకము నాఁపుకొన జాలక శ్రీరాముఁడు తిరిగి మూర్ఛితుం డాయెను.

లక్ష్మణుఁ డనేక విధముల శ్రీరామచంద్రునకుఁ దెలివివచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచు, "ఆర్యుఁడెట్టి దుస్తర శోకసముద్రమునందు మునింగినాఁడు? ఈయన, దీనినుండి బయటఁబడి శాంతచిత్తుఁడగు ననుట కలలోని వార్తగా నున్నది. ఈయనను, శాంతచిత్తునిఁగఁ జేయుటకు మార్గము కాన్పింప కున్నదిగదా? కాని, యేదోవిధముగ నీయన దుఃఖనివారణకొఱకుఁ బ్రయత్నించుట యావశ్యకము" అని తలంచి యిట్లు పలుకం దొడంగెను. "ఆర్యా!

తమవంటివారలు శోక మోహములవలన నాక్రమింపఁ బడుట ధర్మము గాదు. తమకు సమస్తము తెలియును దైవయోగ మెట్లున్నదో యట్లు జరుగుచుండును. తా మకారణముగాఁ గాదు. లోక సామాన్యకారణము చేతఁగాని, జానకీదేవిని బరిత్యజింతు నని యెవ్వ రెఱుంగుదురు? యోచించి చూచినయెడల సంసారము నందన్నియు ననిత్యములు. వృద్ధి క్షయములు, సంయోగ వియోగములు, జననమరణములు, మొదలగు సాంసారిక నియమముల కేకాలమునందును మార్పులేదు. కావున తాము దుఃఖ విదూరు లగుట యుత్తమము. మీరు ప్రజల హితము కొఱకు రాజ్యశాసన భారమును గైకొని యున్నారు. కావున తాము దుఃఖించుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదు. అప్రియ మగువాని సంయోగమును, ప్రియమగువాని వియోగమును, దుఃఖమునకు మూల కారణములు. కాని భగవద్భక్త మహానుభావు లిట్టి విషయములఁ బురస్కరించుకొని దుఃఖించుట యుక్తముకాదు. సామాన్య మానవులు శోకమోహములవలన విచలితు లగుచుందురు. కాని తమవంటివారలు ధైర్యమును విడనాడుట మంచిది కాదు. నిరుపయోగమగు దుఃఖమును దూరీకృత మొన

ర్చుకొని రాజ్యకార్యములయందు నున స్థైర్య మొన ర్పుఁడు. మీరు కేవలము లోకాపవాద భయము వల ననే గదా, జానకీదేవిని బరిత్యజించి యున్నారు! ఇప్పు డామెకొఱకుఁ బరితపించు చుండిన యెడల, అపవాద నివృత్తిగాకుండుటయేకాక, అది పూర్వముకంటెను వృద్ధియగును. కాఁబట్టి దేవిని బరిత్యజించుటవలనఁ గలుగ వలసిన ప్రయోజనము గలుగకుండును. తాముశోకా కులచిత్తులై యున్నంత కాలమును రాజకార్యముల యందు మతినిలకడ నొనర్పఁజాలరు. ప్రజాపాలన కార్య ములయం దుదాసీన భావమును వహించుట రాజ ధర్మముకాదు. కావున తా మీవిషయములను బాగుగ విచారించి ధైర్యము నవలంబింపవలయును. అధిక శోకమును బొందుట యెటుచూచినను మంచిది కాదు. కడచినవిషయములఁగూర్చి దుఃఖించుచు కాలయాపనం బొనర్చుట వలన బ్రయోజనం బేమి." అను వాక్యముల విని. రామచంద్రుఁడు నిమేషకాలము మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట లక్ష్మణునితో నిట్లనియెను. "వత్సా! నీ యుపదేశవాక్యములవలన, నాకు జ్ఞానోదయం బై నది. నీవు చెప్పినదంతయు యథార్థము. నేను పరమ కిరాతుఁడనై జానకిని వనవాసమున కనిపితిని. ఇపుడామె

కొఱకు పరితపించుచుండినయెడల, నా యుద్దేశ్యము విఫలమగును. క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుటయే శోకముయొక్క ధర్మము. కావున శోకాభిభూతుఁడగు వాఁ డభీష్టసిద్ధిని బొందనేరఁడు. కర్తవ్య కార్యముల యందు, మనోనివేశనము లేనందువలన, మహాదోషము లాచరించును. కాఁబట్టి నే నీ ముహూర్తమునుండియు, దుఃఖ నివృత్తికొఱకుఁ బ్రయత్నింతును. నేనిఁక శోకాభి భూతుఁడను కానని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. ఇఁక నన్ను బ్రజలు శోకాకులుఁడని గ్రహింపఁజాలరు. రేపటి నుండియు యథావిధిగ రాజకార్య పర్యాలోచన జరుగుచుండును. కావున సకాలమునకుఁ గార్యాలోచన మందిరమునకు రావలయునని మంత్రులతోఁ జెప్పుము."

అని నుడివి శ్రీరాముఁడు క్షణకాలము మాట లాడక మౌనమును ధరించి పిమ్మట కన్నీరు గార్చుచు నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అయ్యో! రాజ్యపద మెట్టి విషమవిపత్తుల కాకరమైనది? ఎట్టిసుఖభోగముల నను భవించవలయునని రాజ్యాధికారమును గోరుచుందురో తెలిసికొనఁ జాలకున్నాను. రాజ్యపద మధిష్ఠించి నే నీజన్మకు నాసకల సౌఖ్యములకు జలాంజలి యర్పించి, అత్యంత క్రూరుఁడనై నిరపరాధయగు జానకిని వనవాస

మున కనిపితిని. ఇప్పుడందుకొఱకొక్క కన్నీటి బిందు
వును విడుచుటకైనను బ్రాప్తిలేదుగదా ? అయ్యో !
రాజత్వప్రాప్తివలన దయాస్నేహ మమతలను, మను
ష్యత్వమునుగూడ, విడనాడుటయే నాకుఁ జేకూరిన
మహాఫలము. కావున నన్ను భవిష్యత్కాలమందలి
జనులు క్రూరరాక్షసుఁడని నిందించెదరనుట స్పష్టము."

అని నుడువుచు లక్ష్మణునకు సెల విసంగెను.
పిమ్మట శ్రీరాముఁడు ధైర్యమవలంబించి, శోకవేగము
నాఁపుకొని, మఱునటిదినము ప్రాతఃకాలమునుండియు,
నియమానుసారముగ రాజ్యకార్య పర్యాలోచనలను
జేయుచుండెను. ప్రజ లీయనను మిక్కిలి ధైర్యశాలి
యనియు, ననాయాసముగ దుఃఖవిముక్తుఁ డాయె నని
యుఁ దలంపసాగిరి. కాని యీయన కోమలహృదయ
మసమానీయ శోకానలముచేత దహింపఁబడుచుండెను.
సీతను బరిత్యజించిన మనోవేదన విషపూరిత తీవ్రబాణ
మువలె యీయనను వేధింపుచుండెను. శ్రీరామ
చంద్రుఁడు కేవలము లోకాపవాద భయమువలననే,
సీతాదేవిని ప్రవాసమునకనిపి, తిరిగి నేఁడాభయము
తీవ్రదుఃఖమును బహిర్గతము కానీయకుండెను. ఈయన
వలననే, సింహాసనాసీనుఁడై మూర్తీభవించిన ధర్మము.

వలె స్థిరగంభీర చిత్తమున రాజ్యకార్య పర్యాలోచనం జేయునప్పుడు ఈయనవంటి ఢంబొల్పఁదగిన ధైర్యశాలి భూమండలమందు మఱిలేఁడని లోకులు దలంపసాగిరి. కాని రాజకార్యముల ముగించి సింహాసనభవనమునుండి కేఁగి యత్యంత విశిలచిత్తుఁడగుచుండెను. లక్ష్మణుఁ డాతని వెన్నంటియే తిరుగుచు శ్రీరాముని హృదయవేదనను జల్లార్చుటకుఁగాను బహువిధ ప్రయత్నములు చేయుచుండెను. కాని లక్ష్మణుని శాంత వచనముల వలన శ్రీరాముని దుఃఖానలము ప్రజ్వలింపుచుఁ గన్నీరుమున్నీరుగా నేడ్చుచు తన్నుఁదాను నిందించుకొనుచు సీతాదేవి గుణకీర్తనను జేయుచు విశ్రామకాలమును గడపుచుండెను. ఇందువలన రామచంద్రుఁడు శుష్కించి దుర్బలుఁడై ప్రజాపాలన కార్యములయందుఁ దప్ప మఱియేయితరవిషయములయందును ఉత్సాహశూన్యుఁడై యుండెను.

కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మట వాల్మీకి యాశ్రమమందు జానకీదేవి కవల శిశువులను బ్రసవించెను. మహర్షి యాశిశువులకు యథావిధిగా జాతకర్మాది సంస్కారములొనర్చి పెద్దవానికి కుశుఁడనియుఁ జిన్నవానికి లవుఁడనియు, నామకరణంబు లొనర్చెను. ముని

కన్యకలు సంతాన ప్రసూత యగు సీతాదేవిని జూచి యపరిమితసంతసమును బొందనాగిరి. ఆశ్రమమంతయు ఆనంద కోలాహలమున మునింగియుండెను. దుస్సహ ప్రసవవేదన వలన, సీతాదేవి కొంతవడి తెలివి దప్పియుండి, పిమ్మట స్వస్థచిత్తయాయెను. మునికుమార్తె లుల్లసితవదనములతోడను బరిపూర్ణ ప్రీతివాక్యములతోడను "జానకీ! నేఁడు మిక్కిలి సంతోషప్రదమైన దినము. దివ్యసుందర స్వరూపులగు నిరువుర శిశువులను బ్రసవించితివి." అని నుడువ సీతాదేవి వికసిత వదనయై యానంద సాగరమున నోలలాడ సాగెను. కాని క్షణకాలములో శోకాకులయై సంతతధారగాఁ గన్నీటిని గార్చుచుండ మునికన్యలు "జానకీ! ఇట్టి యానందసమయమందేల దుఃఖించెదవు?" అని ప్రశ్నింప నోటమాటరాకుండుటవలనఁ గొంచెముకాలము ప్రత్యుత్తరమీయఁజాలక పిమ్మట తీవ్ర దుఃఖమును గొంచెమాఁపుకొని "ప్రియ సఖులారా! నేనిట్టి సమయమందేల దుఃఖించుచున్నానో మీరెఱుఁగనే యెఱుంగరా! పుత్రప్రసవమువలన స్త్రీలకుఁ గలుఁగు సంతసమనంతమనుట నిక్కువము. కాని, నాకెట్టి యవస్థయం దిట్టి యాహ్లాదము సంభవించినది? నాకీజన్మమం దు సమస్త

వాంఛలు, సుఖసంతోషములు, పూర్తియైనవి. నాగర్భమందీ హతభాగ్యులు పడనియెడల, ఆర్యపుత్రుండు నన్నుఁ బరిత్యజించెనను వార్తను వినినంతనే. జాహ్నవియందు దుమికి, ప్రాణత్యాగ మొనర్చుకొని యుండెడిదానను. లేక యేదోవిధముగ నాత్మహత్యఁ జేసికొని యుందును. అయ్యో! ప్రియ సఖులారా! నే నింకను జీవించి యుండ వలెనా? ఇంకను బ్రజలకు నా మోమును జూపింప వలయునా?" అని చెప్పుచు జానకీదేవి యేడ్వసాగెను.

మునికన్యలు హృదయభేద్యము లగు జానకీదేవి విలాపవాక్యముల విని, దుఃఖితులై యిట్లు పలుకఁ దొడఁగిరి. "ప్రియసఖి! దుఃఖింపకుము. నీవు చెప్పు మాటలు సత్యములు. కాని నీవింక నధిక దినము లీయవస్థ యందుండవు. శ్రీరామచంద్రుండు మతిభ్రమవలన, వివేచనాశూన్యుఁడై యెప్పుడును గని విని యెఱుంగని ఘోరకార్య మొనర్చియున్నాఁడు. ఆయన నిన్ను త్వరలో గైకొనునని మహర్షి నుడివి యున్నాఁడు. కావున దుఃఖమును మానుము." అను మునితనయుల ప్రేమాపూరితవాక్యముల వినుటవలన జానకీదేవి నిక్కముగఁ గన్నీటిని గార్పఁజొచ్చెను.

ఈసమయమందు శిశువులు రోదనము చేయ సాగిరి. ప్రేమయెట్టిమోహనశక్తిని గలిగియున్నదో కాని, పసికూనల యేడ్పును వినినంతనే జానకీదేవి విస్మృత శోకయై వారికి స్తన్య మీయఁదొడంగెను.

కుశలవులు శుక్లపక్షచంద్రునిఁబోలి దినదినాభివృద్ధి నొందుచు సీతాదేవికి హృదయానందమును, నయనోత్సవమును జేయుచుండిరి. వచ్చిరాని మాటల తోడ వారు "అమ్మా, అమ్మా." అని పిలుచునప్పుడు, ముత్యములవంటి పలువరుసను జూచియు, అమృతోప మానమగు సగము సగముమాటలను వినియును, వారిని జంకనెత్తుకొని ప్రేమలోలుకు చూపులఁ జూచుచు, పలుమఱు ముద్దిడుకొనుచు, శోకమును మఱచి పోవుచుండెను. ఆమె శరీర మమృతాభిషిక్తమై శీతల మగుచుండెను. నయనము లానందాశ్రువులతోడ నిండు చుండెను.

కుశలవుల కయిదవ వత్సరము వచ్చినంతనే వాల్మీకి మహర్షి చూడాకర్మ నొనర్చి యక్షరాభ్యాస మొనర్చెను. బాలకు లసాధారణ ధీశక్తియుతులును, మేధాప్రభావసంపన్నులు నగుటవలన స్వల్పకాలములో వివిధవిద్యాపారంగతులైరి. ఇంతకుఁ బూర్వమే వాల్మీకి

లోకోత్తరమగు రామచరిత్రను వ్రాసెను. రామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమునకే యమృతోపమవర్ణనీయ యగు రామాయణ మహాకావ్యమును కుశలవులకుం గానముం జెప్పెను. ఆమహాకావ్యము కుశలవులకు కంఠస్థమాయెను. వారు తల్లిసన్నిధియందు మృదుమంజుల స్వరమున రామాయణమును బాడుచునుండెడువారు. జానకీదేవి తన పుత్త్రులను జూచుచు నుండెను. మహర్షి పదునొకండవ వత్సరమున కుశలవుల కుపనయన సంస్కారమొనర్చి వేదమును జెప్పం దొడంగెను. పండ్రెండవ వత్సరకాలమునకే, వారు వేదాదులను కంఠస్థము చేసికొనిరి. కుశలవులకుం బదునారు వత్సరములు నిండెను. కాని వారింత దనుక దామెవరో, యేవంశమునందు జన్మించిరో యెఱుంగక, తాము ఋషికుమారులమనియు, తమ తల్లి ఋషిపత్నియనియుం దలంచు చుండిరి. జానకీదేవి పవిత్రతను జూచినవారామెను మునిపత్ని యనియు కుశలవుల యాచార వ్యవహారములను జూచినవారలు వారిని ఋషికుమారు లనియుం దలంచుచుండిరి. కుశలవులు జానకీదేవిని దల్లియని మాత్రమే యెఱుంగుదురు. కాని, కోసలరాజ్యాధిపతి యగు జనకమహారాజు తనయ యని కాని, శ్రీరామచంద్రునిపట్టమహిషి యని కాని

ఈసమయమందు శిశువులు రోదనము చేయ సాగిరి. ప్రేమయెట్టిమోహనశక్తిని గలిగియున్నదోకాని, పసికూనల యేడ్పును వినినంతనే జానకీదేవి విస్మృత శోకయై వారికి స్తన్య మీయఁదొడంగెను.

కుశలవులు శుక్లపక్షచంద్రునింబోలి దినదినాభివృద్ధి నొందుచు సీతాదేవికి హృదయానందమును, నయనోత్సవమును జేయుచుండిరి. వచ్చిరాని మాటల తోడ వారు "అమ్మా, అమ్మా." అని పిలుచునప్పుడు, ముత్యములవంటి పలువరుసను జూచియు, అమృతోపమానమగు సగము సగముమాటలను వినియును, వారిని జంకనెత్తుకొని ప్రేమలోలుకు చూపులఁ జూచుచు, పలుమఱు ముద్దిడుకొనుచు, శోకమును మఱచి పోవు చుండెను. ఆమె శరీర మమృతాభిషిక్తమై శీతల మగు చుండెను. నయనము లానందాశ్రువులతోడ నిండు చుండెను.

కుశలవుల కయిదవ వత్సరము వచ్చినంతనే వాల్మీకి మహర్షి చూడాకర్మ నొనర్చి యక్షరాభ్యాస మొనర్చెను. బాలకు లసాధారణ ధీశక్తియుతులును, మేధాప్రభావసంపన్నులు నగుటవలన స్వల్పకాలములో వివిధవిద్యాపారంగతులైరి. ఇంతకుఁ బూర్వమే వాల్మీకి

లోకోత్తరమగు రామచరిత్రను వ్రాసెను. రామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమున నేయమృతరసవర్షిణి యగు రామాయణ మహాకావ్యమును కుశలవులకుఁ బాఠముఁ జెప్పెను. ఆమహాకావ్యము కుశలవులకు గంఠస్థమాయెను. వారు తల్లిసమక్షమునను మృదుమంజుల స్వరమున రామాయణమును బఠించునప్పుడు, జానకీదేవి విస్మృతశోక యగుచుండెను. మహర్షి పదునొకండవ వత్సరమున కుశలవుల కుపనయన సంస్కారమొనర్చి వేదమును జెప్పఁ దొడంగెను. వారొక్క వత్సరకాలములో, చతుర్వేదములను కంఠస్థము చేసికొనిరి. కుశలవులకుఁ బండ్రెండు వత్సరములు నిండెను. కాని వారింత దనుకను తామెవరో, యేవంశమునందు జన్మించిరో యెఱుంగక, తాము ఋషికుమారులమనియు, తమ తల్లి ఋషిపత్నియనియుఁ దలంచు చుండిరి. జానకీదేవి ప్రవర్తనను జూచినవారలామెను మునిపత్ని యనియు కుశలవుల యాచార వ్యవహారములను జూచినవారలు వారిని ఋషికుమారు లనియుఁ దలంచుచుండిరి. కుశలవులు జానకీదేవిని దల్లియని మాత్రమే యెఱుంగుదురు. కాని, కోసలరాజ్యాధిపతి యగు జనకమహారాజు తనయయని కాని, శ్రీరామ చంద్రునిపట్టమహిషి యని కాని

యెఱుంగరు. మహర్షి ప్రయత్నపూర్వకముగ నీవిషయ
మును వారికిఁ దెలియనీయకుండెను. భ్రమప్రమాదముల
నైనను, కుశలవులకు వారితలిదండ్రుల చరిత్రను, దెలి
యనీయవలదని యాశ్రమవాసులకు గట్టిగాఁ జెప్పెను.
బాలుర కాత్మపరిచయము చేయవలదని సీతాదేవి
కూడఁ జెప్పియుండెను. అందువలన సీతాదేవిగాని,
యాశ్రమవాసులుగాని, వారికావిషయమును దెలియనీయ
కుండిరి. వారు రామాయణమును మిక్కిలిచక్కఁగా
గానము చేయుచుండిరి. కాని యందు వర్ణింపఁబడిన
సీతయే తమతల్లి యనికాని, రాముఁడే తమతండ్రి యని
కాని వారెఱుంగరు.

ఇంతవఱకును జానకీదేవి శోకమును విడనాడి
యేవిధములగు చింతలనుగాని, కోరికలనుగాని, మనమునఁ
జొరనీయక కుశలవులను బెంచుచుండెను. ఇప్పటికి
కుశలవులకు శైశవ మతిక్రమించుటవలన మాతృప్ర
యత్న మంతగా వీరి కవసరము లేకుండెను. కాఁబట్టి
ఋషిపత్నులవలె నామె తపస్సుఁ జేసికొనుచుండెను.
శ్రీరామచంద్రునకుఁ బ్రతివిషయమందును మంగళము
గలుగవలయుననియే, యీమెతపస్సుయొక్క ముఖ్య
విషయమై యుండెను. నిరపరాధయగు తన్ను విడ

నాడినాఁడది శ్రీరామచంద్రుని పైని హృదయమందొక్క క్షణకాలమైనను దోషముగాని, విరాగముగాని, యూహింపనైనను పొడముంగదు. తన దుర్భాగ్యదోషమువలన దానిదుస్తర శోకజలనిధియందు బడిపోయితినని తలంచుచుండెను. భ్రమప్రమాదములకైనను రఘురాముని యందు దోషము గలదని తలంచకుండుటయేకాక, ఆమెయందుఁ గల యవికలభక్తి, దృఢానురాగము లేశమైనను దఱుఁగకుండెను. సీతాదేవి నియమముదప్పక మనోవాక్కాయకర్మల శ్రీరామచంద్రుఁడు కుశలముగ నుండవలయు ననియు,ఉత్తరజన్మయందుఁగూడ నాతఁడే తనకు భర్తగావలయుననియు,సదా దేవతలను బ్రార్థించుచుండెను. సీతాదేవి పగలు తపస్సు మొదలగు కార్యముల యందును, మునికుమార్తెల తోడను గాలము గడపుచుండెను. కాని రాత్రులు శోకాక్రాంతయగుటవలన నామెదుస్తరశోక జలనిధి వెల్లివిరియుచుండెను. ఈమె కేవలము శ్రీరామచంద్రునియందు లగ్నహృదయమై యశ్రుజలముల విసర్జించుచు రాత్రులు గడుపుచుండెను. పతిగతప్రాణయగు సీతాదేవి పతివిరహ యాతనను సహించుట దుస్తరముగదా? సర్వసాధారణముగా దుఃఖము కాలక్రమమునతగ్గిపోవుచుండును. కాని, యీ

[illegible] క్రమక్రమముగా వృద్ధిఁబొందుచు, నవీనరూపమును దాల్చుచుండెను. ఈవిధముగ పన్నెండు వత్సరములనుండి యవిచ్ఛిన్నశోకానలముచేత దగ్ధమగుచున్న సీతాదేవి యొక్క రూపలావణ్యమంతర్హిత మగుట యేకాక, చర్మావశిష్టమగు కంకాళములు మాత్రమే మిగిలియుండెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడశ్వమేధయాగమును జేయఁ దలఁచి, తనయభిప్రాయమును వసిష్ఠుఁడు, జాబాలి, కాశ్యపుఁడు, వామదేవుఁడు మొదలగు మహర్షులకు నివేదించెను. ఈ విషయమును వినినంతనే వసిష్ఠమహర్షి యిట్లనియె. "మహారాజా! తమసంకల్ప మత్యుత్తమమైనది. తాము ససాగరపృథ్వీశ్వరులు. ఇంతకుముం దేరాజులు నఖండ భూమండలమం దీవిధముగ నేకాధిపత్యమును విస్తరింపఁజేసి యెఱుఁగరు. తమ పరిపాలనయందు ప్రజలు కని విని యెఱుంగని స్వచ్ఛంద సౌఖ్యముల ననుభవించుచున్నారు. తాము రాజ్యాభిషిక్తులై చేయవలసిన సత్కార్యములన్నిటిని జేసితిరి. కాని యశ్వమేధయాగముమాత్రమే మిగిలియున్నది. ఆయాగ మొనర్చిన యెడల, తమ రాజ్యాధికారమం దేవిధమగు లోపములుండవు. నేనింతకుఁబూర్వమే యీ విషయమును తమకు నివేదింపఁ దలఁచి యుంటిని. కాని తమంతట తామే అశ్వమేధ యాగమును జేయఁ

దలంచుటవలన మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. కాఁబట్టి యిఁక నాలసింపక వెంటనే తద్విషయిక ప్రయత్నముల కాజ్ఞనొసంగుఁడు."

శ్రీరామచంద్రుఁడు తమ్ములవంకఁజూచి, "సోదరులారా! వసిష్ఠమహర్షి వాక్యముల వింటిరి గదా! మీయభిప్రాయములఁదెలిపిన యెడలఁ గర్తవ్యకార్యముల కుపక్రమించవచ్చును" అని చెప్పిన రామచంద్రుని యాజ్ఞానువర్తులగు మువ్వురు సోదరు లంగీకరించిరి. పిమ్మట శ్రీరాముఁడు కుల పురోహితుఁడగు వసిష్ఠ మహర్షిని సంబోధించి "భగవానుఁడా! నాయభిలాషను నాసోదరులును, తామును, అంగీకరించుటవలన నా సంకల్పము నెఱవేరిన దని తలఁచుచున్నాను. నైమిశారణ్యము పరమపవిత్రమగు యజ్ఞక్షేత్రము. తామంగీకరించిన యెడల యాగము నచ్చట చేయుదును." అని నుడువ వసిష్ఠుఁడామోదించెను.

పిమ్మట రామచంద్రుఁడు తమ్ములతో దనిట్లనియె. "సోదరులారా! వృథా కాలహరణం బొనర్చుట యుక్తము గాదు. కాఁబట్టి మీరు వెంటనే యజ్ఞప్రయత్నములకుఁ గడంగుఁడు. మన యాజ్ఞాధీనులను శరణాగతులను, స్నేహ సంబంధము గల రాజులను,

యజ్ఞమున కాహ్వానింపుఁడు. యజ్ఞకాలమును నిర్ణయించి దానిని రాజ్యమునందంతటఁ బ్రకటింపుఁడు. లంకా యుద్ధమునందు సాహాయ్యమొనర్చిన పరమస్నేహితులను సన్మానపూర్వకముగ నాహ్వానింపుఁడు. మనకొఱకు వారెన్నియో కష్టముల ననుభవించి యున్నారు. వారు యాగమునకు వచ్చినట్లయిన నేను చరితార్థుఁడ నగుదును. ఋషులనందఱ నాహ్వానింపుఁడు. వారందఱు వచ్చినయెడల మనము ధన్యులము. భరతా! నీవు వెంటనే బయలుదేఱి నైమిశారణ్యమున కేఁగి యజ్ఞభూమిని నిర్ణయింపుము. లక్ష్మణా! కావలసిన సమస్త పదార్థములను సమకూర్చి వెంటనే నైమిశారణ్యమున కనుపుము. యజ్ఞమును జూచుటకుఁగాను ప్రజలు లెక్కకు మిక్కుటముగ వత్తురు. చూడవచ్చినవారి కేవిషయమందును లోపముగలుగకుండునట్టుల జాగ్రత్త పుచ్చుకొన వలయును. వారి కణుమాత్ర మైనను కష్టముగాని, యసౌఖ్యముగాని, కలుగఁగూడదు. సోదరులారా! మీరు సమస్తవిషయములందును బారదర్శకులు. కావున మీకింతకంటె నధికముగ నుపదేశించుట అనావశ్యకము."

వసిష్ఠుఁడు రామచంద్రుని జూచి 'మహారాజా! యజ్ఞమునకుఁ గావలసినదానికంటె మిక్కుటముగ సమస్త ప్రయత్నములు జరుగుననుట నిస్సంశయము. కాని, యొకవిషయమందుమాత్రమసందర్భము గన్పట్టు చున్నది.' అని నుడువ "మీ రేవిషయమునం దసందర్భమును గాంచుచున్నారు?" అనియడుగఁగా, వసిష్ఠుఁ డిట్లనియె. "మహారాజా! భార్యా సమేతముగ ధర్మ శాస్త్రము లనుష్ఠింపవలయు నని ధర్మ శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. కావున మీ రీ విషయమునం దేమి చేయఁదలఁచితిరి?" అను వాక్యములు శ్రవణ గోచర మైనంతనే రాముని ముఖకమలము మ్లానమయ్యెను. నేత్రము లశ్రుపూరితములయ్యెను. మౌనమును ధరించి క్రిందఁ జూచుచుండెను. పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును బరిత్యజించి పొంగి పొరలుచున్న శోకవేగము నాఁపు కొని "భగవానుఁడా! నేనింతకుఁ బూర్వ మీవిషయ మును గూర్చి యోచింపలేదు. కావున నేమి చేయవల యునో, సెలవిండు." అనియడుగ వసిష్ఠుఁడు కొంతవడి యోచించి, 'మహారాజా! తిరిగి వివాహ మాడుట కంటె వేఱుమార్గము లేదు.' అని నుడివెను.

వసిష్ఠుని వాక్యముల విని సభయందున్న వా రెల్లరు మౌనమును ధరించిరి. రాముడు సీతాగత ప్రాణుడు. లోకులు నిందింతు రను భయమువలననే యామెను వనవాసమున కనిపి, తాను జీవన్మృతుడై యుండెను. రాముని కామెయందుఁగల యవిచలిత స్నేహానురాగము లణుమాత్రమైనను దఱుఁగకుండుటయె కాక, క్రమక్రమము నవి వృద్ధియగుచుండెను. దివ్య సుందర మోహనమూర్తియగు సీతాదేవి నిత్యనూత్న విలాసములతోడ సహర్నిశ మాయన హృదయ సింహా సనమునందు విరాజిల్లుచుండెను. అందువలన యజ్ఞము చేయుటకు రాముడు తిరిగి వివాహమాడు ననుట యసంభవము. కాని వసిష్ఠుఁడు వివాహమాడవలయు నని ప్రోత్సాహపఱచ, రామచంద్రుఁడు తన యనంగీ కారమును దెలిపి మాటలాడకి క్రిందుఁజూచుచుండెను. అంత సభాసదు లీవిషయమును గూర్చి పలువిధముల చర్చించి, యంద ఱేకగ్రీవముగ బంగారుతోఁ జేసిన సీతాదేవి ప్రతిమను పార్శ్వమం దుంచుకొని యజ్ఞము చేయవచ్చునని సిద్ధాంతీకరించిరి.

వెంటనే భరతుఁడు నైమిశారణ్యమున కేఁగి స్థలమును నిర్ణయించి యజ్ఞశాలను నిర్మించి, దానికి

సమీపమునం దప్పటిచ్చట నాహ్వానింపఁబడిన వారి కనుగుణ్యమగు పాకలను, గుడారములను, నిర్మించెను. కాలఁదికాలములో లక్ష్మణుఁ డాహార పదార్థములను సమకూర్చి యజ్ఞక్షేత్రమునకనిపెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు యథావిధిగా యాగాశ్వమును వదలి దాని రక్షణభారమును లక్ష్మణున కర్పించి చతురంగ బలసమేతుఁడై తల్లులు మొదలగు వారితోఁడ నైమిశారణ్యమున కేఁగెను. ఉపాయనము లర్పించుట కమూల్యవస్తువులను గైకొని రాజులును, శిష్యజనపరివేష్టితులై ఋషులును, గుంపులు గుంపులుగఁ బ్రజలును, ప్రతిదినము వచ్చుచుండిరి. నృపతులను సమ్మానించు భారమును భరతశత్రుఘ్నులు గైకొనిరి. ఋషులపరిచర్యకు విభీషణుఁడు నియమింపఁ బడెను. ఆహ్వానింపఁబడిన మిగతవారి సమ్మానభారమును సుగ్రీవునిపై నిడిరి.

ఇక్కడ వాల్మీకిమహర్షి యిట్లు తలపోయసాగెను. "జానకీదేవి స్థితిఁ జూడ నింక నధిక దినములు జీవించు నను నమ్మకము లేదు. కుశలవులు రాజాధిరాజ తనయులు. కావున వారు యావజ్జీవితము తపోవనమందే యుండుట యుక్తము గాదు. వారు ధనుర్వేదమును, రాజనీతిని, అభ్యసింపవలసిన కాలము గడచు

చున్నది. కాఁబట్టి రాముఁడు పుత్త్రుల[illegible]డ సీతాదేవిని గైకొనుటకుఁ దగుమార్గమును గనిపట్టుట యత్యావశ్యకము. ఇచ్చుటకు శ్రీరామచంద్రుని రప్పించి గాని, లేక నేనయోధ్య కేఁగి గాని పుత్త్రసహితముగ సీతాదేవిని గైకొన వలయు నని ప్రార్థించినయెడల రాముఁడు నా ప్రార్థనను నిరాకరింపఁడు." తిరిగిమహర్షి నిమేషకాలమూరకుండి యోచించినపిమ్మట "రామచంద్రుఁ డత్యంత ప్రజానురాగ ప్రియుఁడు. ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదునేమో యను భయమువలననే, పూర్ణగర్భావస్థయందున్న జానకీదేవిని బరిత్యజించి యున్నాఁడు. కాఁబట్టి, నేను చెప్పినంతనే జానకీదేవిని గ్రహించు ననుటకు సందియము గలుగుచున్నది. కాని యేదోవిధముగ రామచంద్రునకు వార్తను బంపక నిశ్చింతగా నుండుటకు వీలులేదు. ఈబాలురేకదా ముందు కోసల రాజ్యాధిపతు లగువారు. వీరు తండ్రి సన్నిధానమందుండి రాజనీతి నభ్యసించనియెడల రాజకార్య నిర్వహణమం దసమర్థులై రాచమర్యాదలను రక్షించుకొనఁ జాలకుందురు. కోసలరాజ్య క్షేమమునకుఁ బ్రయత్నింపనైతి నని రామచంద్రుఁడు నన్ను నిందించును. కాఁబట్టి యీ విషయమునం దింక నుపేక్షవహించి యుండుట

భావ్యము గాదు. రామచంద్రునకీవిషయమును దెలియఁ జేయుటయే యుక్తము. కాని మున్ముందు వశిష్ఠునితోఁగాని, లక్ష్మణునితోఁ గాని, మాటలాడి వారి యభిప్రాయమును దెలిసికొనుట మంచిది." అని నిశ్చయించుకొనెను.

ఒకనాఁడు వాల్మీకిమహర్షి, సాయంసంధ్యను హోమవిధులను నిర్వర్తించుకొని, యేదియో యోచించుచుఁ గూర్చుండి యుండ, రాజభటుఁ డొకఁడు వచ్చి శ్రీరామ నామాంకితముగల యాహ్వాన పత్త్రిమొకదానిని, మహర్షి చేతి కిచ్చెను. ఆ పత్త్రిమును జదువుకొని మహర్షి పరమానంద భరితుఁడై, రాజభృత్యునకు సెలవొసంగి వాని కాహారమును బెట్టించుట కొక శిష్యుని నియమించి, యిట్లు చింతింపఁ దొడంగెను. "నేను యోచించుచున్న విషయము నెఱవేరుటకుఁ దగు మార్గమును దైవమే చూపించి యున్నాఁడు. కావున రామచంద్రుని బ్రార్థింపకుండనే, యీ కార్యమును సాధింపవచ్చును. కుశలవులను శిష్యభావమున వెంట నిడుకొని యశ్వమేధ యాగమున కేఁగుదును. వీరిని జూచినంతనే రూప సాదృశ్యమువలన రామచంద్రునితనయులని యెల్లరును సులభముగ గ్రహింతురు.

వీరిని విలోకించినమాత్రమున రామచంద్రుని హృదయము కరఁగి నీరై పాఱుననుటకు నిస్సంశయము. అందువలన నా ప్రయత్నము తనంతట తాను నెఱవేరును."

అని సిద్ధాంతీకరించుకొని జానకీదేవి కుటీరమున కేఁగి "బిడ్డా! రామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగ మొనర్పఁ బూని నాకాహ్వానపత్రిక నంపి యున్నాఁడు. రే పుదయమున నే నేఁగఁదలఁచితిని. ఇతర శిష్యులతోఁ బాటు కుశలవులనుగూడ నా వెంటఁ దీసికొని పోవుదును" అని నుడువ సీతాదేవి తన యామోదమును వెలిపెను. వెంటనే మహర్షి తనకుటీరమున కేఁగి, యజ్ఞమున కేఁగుటకుఁగాను సంసిద్ధులరై యుండవలయు నని శిష్యుల కాజ్ఞాపించి, కుశలవులతోడ నిట్లనియె. "మీరింతదనుక జనపదములందలి యే కార్యములను జూచి యెఱుంగరు. శ్రీమద్రామాయణ మహాకావ్యమునకు నాయకుఁడగు, శ్రీరామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగమును జేయఁ బోవుచున్నాఁడు. ఆయాగమునకు మిమ్ముఁదోడ్కొని యేఁగఁ దలఁచితిని. మీకు యజ్ఞదర్శనముతోఁబాటు రాజదర్శనము గూడ లభించును. అక్కడకు వివిధాచార వ్యవహారములు గల జనులు లెక్కకు మిక్కుటముగవత్తురు. వారి నందఱను మీరు చూడవచ్చును."

కుశలవులు రామాయణమందు శ్రీరాముని యసాధారణ కీర్తివర్ణనలను బఠించి యుండుటవలన, ఆయన యద్వితీయుఁడని తలంచుచుండిరే కాని ప్రత్యక్షముగఁ జూచి యెఱుంగరు. ఇప్పు డాయనను జూడ వచ్చు ననుతలంపున పరమానంద భరితులైరి. నానా దేశములనుండి వచ్చు వివిధాచార వ్యవహారములు గలవారిని జూడవచ్చునను కుతూహలము గూడ, వీరికి మిక్కుటముగ నుండెను.

అశ్వమేధ యాగమును గూర్చి విని, సీతాదేవి కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్వసాగెను. నిమిషకాలములో నింకొక విషయ మామెచిత్తము నాక్రమించుటవలన నామెదుఃఖము దుర్భర మయ్యెను. సీతాదేవి యింత వరకును, శ్రీరాముఁడు తనమీఁద నపారప్రేమ గలిగి యున్నాఁడను దృఢ విశ్వాసమున నుండెను. ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదునేమో యనుభయము వలన మాత్రమే తన్ను విడనాడినాఁడని నమ్మియుండెను. కాని, రాముఁ డశ్వమేధయాగమునకుఁ బూనుకొనె నని విన్నంతనే యాయన యింకొక భార్యను పరిగ్రహించి యుండునని తలఁచి మృతప్రాయురాలయ్యెను. తన్ను బరిత్యజించిన దుఃఖమును సీతాదేవి సహింపఁ గల్గెను

కాని రాముఁ డింకొక భార్యను స్వీకరించినాఁ డను విషయము చిత్తమునకుఁ దట్టినంతనే, యామెమనోవేదన యసహనీయ మయ్యెను. నిరపరాధయగు తన్ను వనవాసమున కనిపినను, తనమీఁద నాయనకుఁ గల యవిచలితస్నేహము, గాఢానురాగము లణుమాత్ర మైనను దఱుగకుండు నని తలంచుచుండెను. కాని యిప్పుడు తిరిగి వివాహమాడుటవలన దనమీఁద నాయనకుఁగల ప్రేమానురాగములు పోయెనని తలఁచి వర్ణనాతీత మగు చిత్త సంక్షోభమువలనఁ దత్తరిల్లుచుండెను.

కుశలవులు సీతాదేవి కడకు వచ్చి యిట్లనిరి. "అమ్మా! అశ్వమేధ యాగమునకు రేపుదయమున మమ్ముఁదీసికొని వెళ్లుదు నని మహర్షి చెప్పియున్నాఁడు. మే మాహ్వానపత్త్రమును దెచ్చినవానికడ కేఁగి రామ చంద్రునిగూర్చి అనేక ప్రశ్నలను బ్రశ్నించితిమి. విచారించినకొలందిని, ఆయనచరిత్ర యసామాన్యముగఁ దోఁచుచున్నది గదా. అమ్మా! మే మొక విషయమునందు, మిక్కిలి యాశ్చర్యాన్వితులమైతిమి. రామాయణమును జదువుటవలన నాయనమీఁద మాకుఁ గలిగిన దృఢతరభక్తి నేఁడు విన్నమాటలను బట్టి

వేయి రెట్లు వృద్ధి పొందినది. రామచంద్రుఁడు ప్రజారంజనార్థము భార్యను బరిత్యజించె నని విని "ఆయన తిరిగి వివాహమాడినాఁడా! లేనియెడల యజ్ఞమెట్లు చేయును? యజ్ఞమునఁ జేయుటకు సహధర్మిణి యుండవలయును గదా?" అని ప్రశ్నింపనాతఁడు "వివాహమాడవలయు ననివసిష్ఠమహర్షి రామచంద్రుని పలుమఱు తొందరించెను. కాని యాయన యంగీకరింపఁడయ్యె. అందువలన సీతాదేవి ప్రతిమూర్తిని బంగారుతోఁ జేయించినారు. ఆమూర్తిని పార్శ్వమందుంచుకొని శ్రీరాముఁడశ్వమేధయాగమును జేయును." అని నుడివినాఁడు. అమ్మా! ఇట్టి మహాపురుషుఁడు భూమండలమం దెప్పుడును బుట్టియుండ లేదనుట నిక్కువము. రామచంద్రుఁడు రాజ్యధర్మమును నిర్వహించుటయం దెట్టి యనురాగము గలిగియున్నాఁడో దాంపత్యధర్మమునం దట్టి యనురాగమే గలిగియున్నాఁడు. మే మితిహాసగ్రంథములయం దనేక రాజులయు మహాపురుషులయు, చరిత్రలను జదివి యున్నాము. కాని యేవిషయమందును రామునితోఁ బోల్పఁదగిన రాజుగాని మహాపురుషుఁడుగాని మఱి కానరాఁడు. ప్రజారంజనానురోధమువలన భార్యను బరిత్యజించుటయు ఆమెయం దుండు చిర

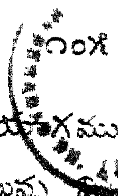
నిర్మల ప్రేమవలన యావజ్జీవమును తీఱిగి వివాహమాడ కుండుటయును గవి విని యెఱుంగని కార్యములు గదా? అమ్మా! రామాయణమును బఠించినప్పటి నుండియు, రామచంద్రుని జూడవలయు నను కోరిక మమ్ము తొందరింపుచున్నది. ఇప్పుడు మా యభిలాష సిద్ధికి సుయోగము లభించినది, కావున నాజ్ఞ నొసంగిన యెడల రామచంద్రుని దర్శించుట కేగుదుము." అని యడుగ, జానకీదేవి తనయంగీకారమును దెలిపెను. వెంటనే వారు పరమానంద భరితులై మహర్షి సాన్నిధ్యమున కేగిరి.

శ్రీరామచంద్రుడు తీఱిగి వివాహమాడె నను సంశయమువలన సీతాదేవి శరీర మంతట వ్యాపించిన విషాదవిషము సువర్ణమూర్తి మాటను విని నంతనే దగ్గ మాయెను. ఆమె హృదయమును దహించుచున్న చిర ప్రదీప్తమగు శోకానలము చల్లారెను. నయనములనుండి యానంద బాష్పములు రాల సాగెను. తనను బరిత్య జించినాడను సంతాపము నశించుటయే కాక, ఆమె హృదయమం దపూర్వమగు సౌభాగ్యగర్వ మావిర్భ వించెను.

మఱుదిన ముదయముననే కుశలవులను, శిష్యు లను, వెంట నిడుకొని వాల్మీకిమహర్షి నైమిశారణ్యము

నకు బయలుదేరెను. వీరు రెండవదినము మధ్యాహ్నము నకుయజ్ఞభూమిని బ్రవేశించిరి. వసిష్ఠుఁడు పరమానంద భరితుఁడైతగు నివాసస్థలమునందు వీరిని బ్రవేశ పెట్టెను. పిమ్మట కుశలవులు రామచంద్రుని జూచి పులకాంకి తులై తమలోఁదామిట్లు చెప్పుకొన సాగిరి. "రామాయ ణమునందు వర్ణింపఁబడిన యసమాన గుణము లన్నియు ఈయన యాకారమునందే సుస్పష్టముగఁ బ్రతిఫలించు చున్నవి. ఈయనను జూచినంతనే మహాపురుషుఁడని ద్యోతక మగుచున్నది. ఈయనతనసౌమ్యమూర్తికిఁదగిన గంభీర ప్రకృతిగలవాఁడు. మన గురు వెట్టి యసామాన్య కవిత్వసంపన్నుఁడో, యీయన యట్టి యపూర్వ సుగుణగణసంపన్నుఁడు. ఇట్టి మహాపురుషుఁడు నాయ కుఁడు గాని యెడల, మహర్షి ప్రణీతమగు నీ మహా కావ్యమున కిట్టి గౌరవంబుండదుగదా! రామచంద్రుని యసాధారణ గుణకీర్తనను జేయుటవలననే, మహర్షి యత్యద్భుత కవిత్వశక్తి సార్థకత నొందినది. నేఁటికీ మహాపురుషుని సందర్శించుటవలన మనకు నేత్రసాఫల్య మైనది."

దినముల వరుసను క్రమక్రమముగా యాగమున కాహ్వానింపఁబడిన వారెల్లరు విచ్చేసిరి. అతికోలాహల

ముతోడ నిరూపితదివసమున నశ్వమేధ యాగము ప్రారంభింపఁబడెను. గణనాతీతముగ వచ్చియున్న లాంగులు, దరిద్రులు, మొదలగు వారు కోరు కోరికలన్నియుఁ బూర్తి యగుచుండెను. అనవరతము నలు దిక్కుల నృత్యగీత వాద్యములు జరుగుచుండెను. ఎల్లరును మనోహర వేషభూషలను ధరించి యుండిరి. ప్రతిమనుజునిమోమును సంతోషముతోఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఎవరును దుఃఖమును గాని, కష్టమును గాని పొంది యెఱుంగక మహానందముగ యాగమును సందర్శించుచుండిరి. నృపతులు, ఋషులు, మొదలగువారిలో వృద్ధులందరేక గ్రీవముగ నిట్టి యజ్ఞమును మే మెన్నఁడును జూచి యెఱుంగమని నుడువసాగిరి. ఈవిధ మగు సంతోష కోలాహలముతోడ నశ్వమేధ యాగము నడుచుచుండెను. ఆహ్వానింపఁబడిన వారెల్లరు యజ్ఞసభ యందుఁ జేరి మహానందముగ యజ్ఞమును సందర్శించుచుండిరి.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఏడవ ప్రకరణము

ఒక దినమున వాల్మీకి మహర్షి ఒంటరిగఁ గూర్చుండి యిట్లు యోచించుచుండెను. "నే నీయాగ దర్శనమునం దాసక్తుఁడనై యింతవఱకు వృథా కాలమును గడపితిని. కాని తలపెట్టిన కార్యసాధనకుఁ బ్రయత్నింపనైతిని. కుశలవుల నేయుపాయమున రామచంద్రుని సందర్శించునట్లు చేయుదును? ఏమియుం దోఁపకున్నదిగదా! వీరిని వెంటనిడుకొని రాజసభ కేఁగుదునా? లేక యేదో యొక నెపమీఁద రామచంద్రుని నిచ్చటకు రప్పించి సకల విషయములు సవిస్తరముగఁ జెప్పి పుత్రసమేతముగ సీతాదేవిని గైకొను మని ప్రార్థింతునా?" అని పలు విధములఁ దర్కించుకొని చివర కిట్లు నిశ్చయించుకొనెను. "కుశలవులచేత రామాయణమును గానము చేయింతును. వీ రచ్చటచ్చట గానము చేయుచుండిన యెడల రామున కీ విషయము కర్ణగోచరమగును. అప్పు డాయన స్వకీయ చరిత్రను వినవలయు నను తలంపునఁ గుశలవులను దన సమీప

మున తావ్వానించును. అందువలన సునాయాసముగ
నీ కార్యము సఫలమగును."

అని విశ్వసించుకొని వాల్మీకి, కుశలవులను
బిలిచి యిట్లనియె. "ప్రతిదినమును మీ రయోధ్యకు
ఋషులు నివసించు కుటీరముల సమీపమునందును,
వ్రతుల పటకుటీర పురోభాగంబునను, పురజనులు
మొదలగువారు నివసించుశాలల యెదుటను, పరాభవన
సమ్ముఖమందును, రామాయణమును గానము చేయు
చుండుడు. రాజు మిమ్ముఁ బిలువనంపి గానము సేయుఁ
డని కోరినయెడలఁ దక్షణమే గానము సేయుఁడు.
ఆయన సాన్నిధ్యమునందున్నంత కాలమును మిక్కిలి
వినయ విధేయతలతోడ బ్రవర్తింపవలయును. సమస్త
జనులకు రాజు తండ్రివంటివాఁడు. కావున, మీరాయ
నయెడల పితృభక్తిని జూపవలయును. ఆయన మీ
సంగీతమునకు సంతసించి ధనమొసఁగఁ దలఁచిన యెడల
ధనమును గైకొనకుఁడు. భక్తిపూరిత వినమ్రవచనముల
తోడ మీనిరాశను వెల్లడింపవలయును. 'మహారాజా!
మేము వనవాసులము. తపోవనమందుండి కందమూల
ఫలములతోడఁ బ్రాణధారణం బొనర్చుకొనుచుందుము.
కావున, మాకు ధనమునలనఁ బ్రయోజనము లేదు.'

అని [illegible]. మీ రెవరని యడిగిన యెడల వాల్మీకి శిష్యుల మని చెప్పుడు."

అని యుపదేశించి యాజ్ఞ నొసంగినంతనే, కుశలవులు వాల్మీకి యాదేశానుసారముగ, వీణను మీటుచు బ్రహ్మానందముగ రామాయణము గానము చేయసాగిరి. వీరి గానమును వినువారలు పరవశులై స్థిరచిత్తములై గానమును వినుచు, కన్నీరు కార్చుచుండిరి. వలయన! శ్రీరామచంద్రుని చరిత్ర, యత్యద్భుతమును, పవిత్రమును, మనోహరమునై యుండెను. ఈ మహాకావ్యమును రచించిన వాల్మీకి మహర్షి కవిత్వ మత్యుత్కృష్టమై హృదయాహ్లాదకరమై యుండెను. కుశలవుల రూప రేఖా విలాసము లద్వితీయములై చూపఱ మోహ పరవశులుగ నొనర్చుచుండెను. వీరి మృదు మంజుల స్వరములు వినినకొలఁదిని కోకిలల కూజితములు కర్కశప్రాయములుగఁ దోచుచుండెను. ఇదివర కెవరును కని విని యెఱుఁగ నంతటి నైపుణ్యము వీణా వాద్యమునందు వీరి కలవడియుండుటవలన వీరి గానమును వినువార లనిర్వచనీయ ప్రేమా రసమునందు మునింగి యానంద బాష్పములు గార్చుచుండి రని నుడువుటయం దాశ్చర్య మేమున్నది?

ఒకటి రెండు దినములు గడచిన పిమ్మట వీరి గానమును వినినవారిలో ననేకులు శ్రీరాముని సమీపించి "మహారాజా! ఇద్దరు సుకుమార ముని కుమారులు వీణను వాయించుచు, మీచరిత్రను గానము చేయుచున్నారు. ఆ గానము శ్రోతలకు పరవశులనుగ నొనర్చుచున్నది. పుట్టి బుద్ధియెఱింగిన నాటిగా మే మెప్పుడిట్టి మృదుమధుర గానమును విని యుండలేదు. వారు కేవలపిల్లలు. ఇంతవఱ కెవ్వరును మానవదేహమునం దిట్టి రూపమాధురిని జూచి యుండ రనుట నిక్కువము. వారిగానమును, కిన్నరులు వినినయెడల, పరాభవింపఁబడితి మని తమంతట తాముగనే యొంగికిరింతురు. వారు గానముచేయు కావ్య మెవరు రచించిరో కాని, ఆ యమృతోపమానమగు కవిత్వ మపూర్వమైయున్నది. మహారాజా! ఆ ముని కుమారులఁ బిలువనంపి తమ సన్నిధానమందు గానము చేయింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాము. తాము వారిని జూచినను, వారి సంగీతమును వినినను, పరమానంద భరితులగుదు రనుట నిస్సందియము." అని విన్నవించుకొనిరి.

వీరి మాటలు వినినంతనే, శ్రీరామచంద్రునకు బాలురను జూడవలయు నను కుతూహలము మిక్కుటమై, వారిని బిలుచుకొని వచ్చుటకు సభాసదులలో నొక బ్రాహ్మణుని బంపించెను. రాజు పిలుచుచున్నాఁడని విని, కుశలవు లాలసింపక యత్యంత వినయ విధేయతలతోడ సభామండపమును బ్రవేశించిరి. కుశలవులను జూడఁగానె, రామచంద్రుని హృదయమం దనిర్వచనీయమగు భావోదయంబయ్యెను. కాని, యీయన తన శరీరమునం దంతటను వ్యాపించుచున్నది ప్రీతిరసమో, లేక విషాదమో, నిర్ణయించుకొనఁ జాలకుండెను. కొంతవడి సుకుమారద్వయమును దిలకించి యాకులచిత్తుఁడై దృష్టిని మరలించుకొనఁజాలక చిత్రప్రతిమవలెఁ గూర్చుండి యుండెను.

బాలురు నెమ్మదినెమ్మదిగా శ్రీరామచంద్రుని సమీపించి "మహారాజునకు జయ మగుఁ గాక" అని నుడివి, ఆయన యాదేశానుసారము సముచిత ప్రదేశమందుఁ గూర్చుండి భక్తిశ్రద్ధలతోడ "మహారాజా! మమ్మేల పిలువ నంపితిరి?" అని ప్రశ్నించిరి. రామచంద్రుఁడు కుశలవుల శరీరములయందు, తనయొక్కయు జానకీదేవి యొక్కయు, సంపూర్ణావయవ లక్షణముల

లక్షించి వికలచిత్తుఁడాయెను. కాని, యప్పుడు రాజ సభయంతయు భూవరులతోడ నిండి నిబిడీకృతమై యుండుటవలన, మిక్కిలి కష్టమునఁ జిత్తవికార మాఁపు కొని, యతిగంభీరతను దాల్చి, "మీ యపూర్వ గాన మును విన్నవారెల్లరు పరమానంద భరితులై, మిమ్ము వేయినోళ్ళఁ బ్రశంసించుచున్నారు. కావున మీ గాన మును వినవలయునను తలంపున మిమ్మాహ్వానించితిని. మీకిష్టమైనయెడల కొంతకాలము గానమొనర్చి మా కానందమును గలిగింపుడు." అని రాముఁడు నుడువ, కుశలవు లిట్లనిరి, "మహారాజా! మేము గానము చేయు చున్న కావ్యము బహువిస్తృతము. దానియందు మీ పావనచరిత్ర పరిపూర్ణముగ వర్ణింపఁబడి యున్నది. కావున మే మేభాగమును గానము చేయవలయునో సెలవిండు."

కుశలవులను జూచినప్పటి నుండియు రామ చంద్రుఁడు చంచలచిత్తుఁడై యుండెను. సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపిన దుఃఖము, ఈయన హృదయము నుండి వెల్లివిరియుచుండెను. అందువలన శ్రీరాముఁ డేక ధైర్యావలంబియై యుండుట యసాధ్యమని తలఁచి, తక్షణమే సభముగించి విజనప్రదేశమున కేఁగవలయు

నను నాతురతఁగోరెడ, బాలురనుజూడ, "నేఁడుమీకిష్టము వచ్చినపట్టును గానముచేయుఁడు. రేపు మొదలు ప్రతిదిన ముదయమునను గొంచెముకొంచెముగఁ గావ్యమంతయు వినుచుండెదను." అని నుడువ కుశలవులు గాన మారంభించిరి. వీరి గానమాధురికి సభాసదులెల్లరు పరవశులై యేకగ్రీవముగ "సాధు సాధు!" అని పలుకఁ దొడంగిరి. రామచంద్రుండు కవిత్వపటుత్వసంపదకును, రచనా లాలిత్యమునకును, పులకాంకితుఁడై "ఈ కావ్యమును రచించిన వారెవరు? మీరెవరికడ సంగీతవిద్య నభ్యసించితిరి?" అని ప్రశ్నింప, కుశలవులు "మహారాజా! ఈ కావ్యమును వాల్మీకిమహర్షి రచించినాఁడు. మేమాయన యాశ్రమమందే యుందుము. ఆయనయే మాకు సంరక్షణకర్త. ఆయనయొద్దనే విద్య నభ్యసించితిమి." అని నుడువ శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. "వాల్మీకి మహర్షి యీకావ్యమునందు దన యద్భుతకవితాశక్తిని వెల్లడించియున్నాఁడు. కావున దీనిని గొంచెముగ విని సంతృప్తినొందుటకు వీలులేదు. అయినను నేడు మీకు మిక్కిలి పరిశ్రమ గలిగినది. కావున నింతకంటె మీకెక్కువ కష్టమును గలిగించుట నాకిష్టము లేదు. మీరిఁక మీ నివాసముల కేఁగుఁడు."

అని నుడువుచు శ్రీరాముఁడు, కుశలవులకు సెల వొసంగి, వెంటనే సభను ముగించి నివాస భవనమున కేఁగి, ఒంటరిగఁగూర్చుండి యీవిధముగఁ దలపోయ సాగెను. "ఈ బాలురు నాకంటి కగపడినంతనే నా హృదయ మాకులత నొందుటకుఁ గారణం బేమి? స్వ సంతానమును జూచినప్పుడు హృదయమందు వాత్సల్యరసము వ్యాపించునని వినినటులు, వీరిని జూచి నంతనే నాచిత్తము కరుణారసముతోడ నిండి పోవు చున్నది. కాని, కారణము మాత్రము గన్పట్టుటలేదు. వీరు ఋషికుమారులు గదా! కాకున్నను, నే నట్టి యాశను గలిగియుండుటకు వీలెక్కడ? పూర్ణగర్భా వస్థయందు ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపితిని. అట్టి స్థితియందు సీత దుస్సహాశోకభరమునను, అసహనీయ మగు నవమానతాపమువలనను, ప్రాణత్యాగ మొనర్చు కొని యుండుననుట నిక్కువము. లేనియెడల నేదో యొక క్రూరజంతువున కాహారమైయుండును. ప్రేయసి యట్టి యవస్థయందు ప్రాణధారణం బొనర్చుకొని, నిర్విఘ్నముగ సంతానమునుగని వారినిబెంచి పెద్దవారిని జేసినదనుట కేవలముదురాశగదా! కాకున్నను నావంటి హతభాగ్యున కట్టి సౌభాగ్యము లభించుననుట కెటుఁ జూచినను సంభవము గాదు."

అని తలంచుచు మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడై కన్నీరు గార్చుచుండెను. పిమ్మట దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని యిట్లు తలపోయ సాగెను. "వీరి రూప రేఖా విలాసములు చూచిన క్షత్త్రియ కుమారు లని స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. ఇంతియకాక వీరి శరీరము యందు నాయవయవ లక్షణములు సంపూర్ణముగ లక్షితము లగుచున్నవి. వీరు నాకుఁ బ్రతిబింబము లని నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. పరిశీలించి చూచిన యెడలఁ బ్రేయసీయవయవ సాదృశ్యములు వీరియందు సలక్షణముగఁ బొడగట్టుచున్నవి. వీరి భ్రూయుగ్మము, నయనములు, నాసిక, కర్ణములు, చెక్కులు పలువరుస మొదలగు వానియందు లేశమైనను భేదము గన్పట్టుటలేదు. ఇట్టి పోలికల కేవిధమగు సంబంధము లేకయుండునా? వీరు వాల్మీకిచేత సంరక్షింపఁ బడుచున్నామని నుడివి యున్నారు. ప్రేయసిని వాల్మీకి తపోవనమందు దిగవిడిచి రావలయునని లక్ష్మణున కాజ్ఞ యొసంగియుంటిని. అందువలన వాల్మీకి కరుణారసపూరితుఁడై సీతను తనయాశ్రమమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి యుండవచ్చును. అక్కడ సీత యీకవలపిల్లలను బ్రసవించి యుండవచ్చును. ప్రవాసమునకుఁ బూర్వము

జానకిని జూచిన వారెల్ల రామునిగర్భమందుఁ గవలపిల్లలు గలరని దలంచుచుండిరి. కాఁబట్టి నాయాశ యంతగా దురాశ యని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని యెండమావుల యందు జలము గలదని భ్రమఁ జెందినట్లు, నేను భ్రమఁ బడుచున్నానేమో? క్రూర రాక్షసునికంటెను గూడ కఠినుఁడనై నిరపరాధ యగు ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపి యిప్పు డిట్టికోరిక గలిగియుండుట మూర్ఖత్వము గదా! అయ్యో! ప్రేయసీ! నీవు సుశీలవు. పరమ పావ నివి. సరళ హృదయవు. కాని దుశ్శీలుఁడగు నిక్రూర చిత్తుని హస్తములయందుఁ బడితివిగదా? పతిగతప్రాణ వనియును, పరమపావన చరిత్ర వనియును దెలిసి యుండియు నిన్ననాయాసముగ వనవాసమున కనిపి యింతవఱకును జీవించి యుంటిని. కావున నావంటి క్రూరుఁడు, పాషాణచిత్తుఁడు, పుడమియందు మఱియొకఁ డుండఁడు. మఱి యుండఁబోఁడు."

అని తలంచుచు రాముఁడు దుస్సహ శోక భరము వలన, విచేతనప్రాయుఁడై సంతతధారగా కన్నీటిని గార్చుచు,తిరిగి తిరిగి దీర్ఘ నిశ్వాసమునువిడుచుచుండెను. పిమ్మట కొంచెము శాంతచిత్తుఁడై "వాల్మీకి సీతను దన యాశ్రమమునకుఁ దీసికొని వెళ్లియుండును.

అచ్చట ప్రేయసి యీకవలపిల్లలఁ బ్రసవించిన దనుట నిక్కవము. వీరు ఋషికుమారులు గాక నింకొక ప్రబలకారణము కూడఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎద్ది యన, వీరికి కొలఁది దినముల క్రిందటనే యుపనయన మయిన దని స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. కావున వీరికి పదు నేకండవవత్సరమునందే యుపనయనమైనది. క్షత్త్రియ కుమారులు గానియెడల వీరి కీవయసునందేల యజ్ఞోప వీతధారణం బొనర్తురు ? ఋషికుమారులే యయిన యెడల నేడవయేటనే యుపనయనమై యుండును. ఇది యునుగాక, యుపనయనమైన ఋషికుమారుల వేష మునకును, వీరి వేషమునకును, జాలవ్యత్యాసము గాన్పిం చుచున్నది. అందువలన వీరు క్షత్త్రియకుమారు లని తలంచుటకు వీలుగలదు. క్షత్త్రియకుమారులే యయిన యెడల సీతకుమారులనితలంచుట కెక్కువయవకాశము గలదు. ఎందువలన ననఁగా క్షత్త్రియకుమారు లేల తపోవనమందుందురు? అచ్చటనే యేల యుపనయనము జరిగియుండును ? కాఁబట్టి వీరు నావంటి హతభాగ్యుని సంతానమే యయి యుండవలయును."

అని మనస్సునందు తర్కవితర్కము లొనర్చు కొనుచు, "జానకి యింతదనుక జీవించియుండి, వీరు నా

పుత్త్రికే మైనచో నాయానంద మనిర్వచనీయము గదా? తిరిగి ప్రేయసి నానేత్ర పర్వం బొనర్చునా? నా హృదయానందదాయిని యగునా? నాకిట్టి భాగ్యము లభించునా? ఈవిషయము చిత్తమునకుఁ గట్టినంతనే నాహృదయ మమృతసిక్తమగుచున్నది." అని తలంచుచు సీతాసమాగమంబు నిశ్చయ మని తలంచి తిరిగి యిట్లను కొనసాగెను. "దీర్ఘకాల వియోగానంతరము ప్రేయసిని జూచినంతనే యాహ్లాదమునన వివశుండ నగుదును. ప్రేయసి యత్యంత సంతోషమున మునుంగును. అప్పుడు మాయిరువుర నేత్రములనుండి యానందాశ్రువులు ప్రబల వేగమునఁ బ్రవహించును." అని తలంచి కొంతవడి చింతానిమగ్నుఁడై యుండి పిమ్మట యిట్లు తలపోయ సాగెను. "మహాక్రూరకృత్య మొనర్చిన నేను ప్రేయసి మోమెట్లుచూతును? సాధుశీలయు, సరళహృదయయు, నగు సీత ననాయాసముగ నాయపరాధములను క్షమించు ననుట నిక్కువము. కావున నేను, ప్రేయసి పాదముల మీఁదఁబడి క్షమాపణ గోరెదను." అనుకొని తిరిగి "ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదు నేమో యనుభయము వలననే గదా ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపితిని. ఇప్పుడు స్వీకరించిన

యెడల నా యపవాదము తిరిగి ప్రజ్వలింపదా? ఇంత కాలము మే మిరువురమును దుస్సహ విరహ యాతన చేత దగ్ధుల మగుట నిష్ఫల మగును గదా.”

అని యోచించుచు రామచంద్రుఁ డుపాయ హీనుఁడై, కొంతవడి మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట నాకస్మికముగ రోషావేశపరవశుఁడై “ఇఁక నేను కారణము లేని లోకనిందను గణనచేయను. సీతను గ్రహించియే తీరుదును. నేను స్వతంత్రుఁడను. నావలె నెవఁడు రాజ్యపీఠము నధిష్ఠించి, ఆత్మసుఖములకు జలాంజలి యర్పించుకొనెను? ప్రేయసిని వనవాసమున కనుపుటయె జ్ఞానహీన మగు కార్యము. కావున సీతను స్వీకరింతును. ఇట్లొనర్చుట యుచితము. కానియెడల రాజ్యమును భరతున కప్పగించి వానప్రస్థాశ్రమమును గైకొందును. ప్రేయసిని విడిచి రాజ్యభోగముల ననుభవించుటకంటె ప్రేయసితోడ వనవాస మొనర్చుటయే మిక్కిలి సౌఖ్యదాయకము.” అని తలంచుచు రాముఁ డారాత్రి గడపెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

"వాల్మీకి మహర్షి శ్రీరామచంద్రుని చారిత్ర మును గైకొని యత్యద్భుత మహాకావ్యమును రచించి నాఁడు. ఆయనకుఁ దరుణ వయస్కులగు శిష్యు లిరువురు గలరు. వారి కంఠము కోవెల కంఠమును మించి యుండును. వారతి మృదు మధుర స్వరమున రామా యణమును గానముచేయుదురు. రాజ సభయందు రే పుదయముననే గానము ప్రారంభ మగును." అను విష యమును యాగదర్శనమునకు వచ్చిన వారెల్లరు జెప్పు కొన సాగిరి. అందువలన ప్రభాతమైనంతనే సంగీత శ్రవణ కుతూహలాయత్త చిత్తులై ఋషులు, రాజులు, మొదలగు వారెల్లరు, త్వరితగమనమున రాజసభకు వచ్చి తమతమ స్థానముల నాక్రమించుచుండిరి. సభ యంతయుఁ గలకల లాడుచుండెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు సింహాసనా సీనుఁడయ్యెను. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లును, సుగ్రీవుఁడు విభీషణుఁడు మొదలగు స్నేహితు లును, సింహాసనమునకుఁ గుడి యెడమ వైపులఁ దమ

తమ స్థానములయం దాసీనులైరి. కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర, ఊర్మిళ, మాండవి, శ్రుతకీర్తి, మొదలగు వారును, అరుంధతి మొదలు గాగల ఋషిపత్నులును, వారికిఁగాను ప్రత్యేకముగ నేర్పాటుచేసిన స్థానమందుఁ గూర్చుండిరి. సభాసదు లెల్లరు నూతన కావ్యమును, సుకుమార గాయకద్వయమును గూర్చి యొకరితో నొకరు ముచ్చటించుకొనుచు, మిక్కిలి యాతురతతో కుశలవుల యాగమనమును నిరీక్షించుచుండిరి. కుశలవుల వెంట నిడుకొని వాల్మీకి మహర్షి సభాభవనమును బ్రవేశించెను. వారిని జూడఁగనే సభయందంతట సంతోష కోలాహలము పుట్టెను. పూర్వదినమునఁ గుశలవులను జూచినవారు తమ ప్రక్కనుండువారికి వ్రేలితో వారిని జూపుచుండిరి. మహర్షి మండపమును బ్రవేశింపఁగానే సభాసదులు లేచి నిలిచి యాయనను గౌరవించిరి పిమ్మట వారికిఁ గాను వేఱుగ నేర్పాటుచేసిన స్థలమున మహర్షియు, కుశలవులును, గూర్చుండిరి. సభయం దున్న వారెల్ల రత్యుత్సాహచిత్తమున సంగీతమున

సభ యెల్లరు గానమును వినవలయునను కుతూహల ముతోఁ గూడుకొని యున్నారు. తమరాజ్ఞ నొసంగి నంతనే సంగీత ముపక్రమింపఁబడును." అని యడిగి సెలవుగైకొని గానము నుపక్రమింపుఁడని, కుశలవులకు సెలవొసంగెను. రామచంద్రుని యాజ్ఞను గైకొని, వెంటనే వారు వీణను వాయించుచు రామాయణ మహా కావ్యమును గానము చేయసాగిరి. సీతా రాముల పరస్పర స్నేహానురాగ వర్ణనలు గల పట్టుల నెక్కువగ గానముచేయవలయునని ఇదివఱకే వాల్మీకి కుశలవు లతోఁ జెప్పియుండెను. అందువలన కుశలవులు సీతా రాముల పరస్పర ప్రేమలోలుకు పట్టులలో నెక్కు దానిని గానముచేయఁ బ్రారంభించిన, కొన్ని నిముసముల లోపల, రామచంద్రుని హృదయము కఱఁగి యశ్రు పూర్ణ నయనుఁడయ్యెను. ఆ సుకుమార బాలగాయ కులఁజూచిన కొలఁదిని వారు సీతాతనయు లను దృఢ విశ్వాస మాయనకుఁ గలుగఁజొచ్చెను. భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు, కుశలవులయందుఁ గల సీతారాముల యవయవలక్షణములఁ గిలకించిన కొలఁదిని, మనముల యందనేక విధములఁ దలపోయసాగిరి. సభాసదు లెల్ల రేకగ్రీవముగ "ఏమి? ఈ యాశ్చర్యము? ఈబుపి

కుమారు లిరువురు రామచంద్రునకుఁ బ్రతిబింబములుగ నున్నారు. వేషమందును, వయసునందును వ్యత్యాసము లేని యెడల, వీరికిని రామచంద్రునకును, లేశమైనను భేద ముండదు గదా! రామచంద్రుఁడు బాల్యరూప మును ధరించి, యీఋషికుమారుల వేషమును దాల్చి నాఁడాయన్న ట్లున్నారు. బాల్యమునందు శ్రీరామ చంద్రుఁ డెట్టి రూపమాధురి గలిగియుండెనో, యట్టి రూపమాధురినే వీరు గలిగియున్నారు." అనితలంచుచు పరవశులై కదలక మెదలక, యేకాగ్రచిత్తమున సంగీ తమును వినుచు, రెప్ప వాల్పక వారి రూపలావణ్య ములఁ గ్రోలుచుండిరి.

కొంతసేపు గానమును విని శ్రీరాముఁడు లక్ష్మ ణునిఁ జూచి "వత్సా! వీరికి వేయి బంగారు ముద్రలను బహుమాన మొసఁగుము." అని నుడువ, కుశలవు లిట్లు విన్నవించుకొనిరి. "మహారాజా! మేము వనవా సులము. మాకు భోగాభిలాష కాని, భోగాసక్తి కాని లేదు. అనాయాసముగ లభించు కందమూల ఫలము లను భుజింతుము. వల్కలముల ధరింతుము. కావున మాకు సువర్ణ ముద్రలతోడఁ బ్రయోజనం బేమి? మేము మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసి మీచరిత్ర నభ్యసించి

తిమి. నేడుమీరు వినుటవలన మాప్రయత్నము సఫల మైనది. మీరు ప్రీతులై సుప్రసన్నులగుటవలన మేము చరితార్థులమైతిమి." అని నుడువు బాలుర విచక్షణ జ్ఞానమును, ధనమునందు నిరాకాంక్షను జూచి, సభా సదు లెల్లరు సంతసించిరి.

కౌసల్యాదేవి కుశలవులను రెప్పవాల్పక చూచి వీరు సీత తనయులను దృఢవిశ్వాసమున మిక్కిలి చంచలచిత్తయై దీర్ఘనిశ్వాసము విడిచి "అయ్యో! జానకీ!" అని నుడువుచు భూమిమీఁదఁ బడి మూర్ఛిల్లెను. తద్దర్శనమువలన మిగత వారెల్లరు వికలాంతఃకరణులై వివిధప్రయత్నములు చేయ, కౌసల్యా దేవికిఁ దెలివివచ్చెను. తదనంతరము కుశలవుల గానమును విన్న కొలఁది సీతాదేవి శోకము ప్రబల మగుట వలన, మిగిలిన వారు కూడ కన్నీరు కార్చుచుండిరి. కౌసల్యాదేవి యత్యంత మనోవేదనతోఁ గూడుకొని పిచ్చిదానివలె నిట్లు పలుకం దొడంగెను. "నాయొద్ద కెవ్వరైనను ఆ సుకుమార కుమారులను దీసికొనిరండు. వారిని కౌఁగిలించుకొని యెత్తి ముద్దిడుకొందును. వీరు నాసీత తనయులు. వీరిని జూడఁగానే నాప్రాణమెట్లో యున్నది. వారిని నాయొద్దకుఁ దీసికొని రానిచో నేనే

వారియొద్ద కేఁగుదును. ఒకమాటు వారిని ముద్దిడుకొనిన యెడల జానకీశోకము కొంతవఱకుఁ దగ్గును. వీరియందు మీకు సీతారాముల యవయవ లక్షణములు గన్పట్టుట లేదా? వీరు సభను బ్రవేశించునప్పుడు రాముని పుత్త్రు లిరువురు వచ్చుచున్నారని యెవరో రహస్యముగ నాచెవిలోఁ జెప్పిరి. అప్పటి నుండియు నా ప్రాణము వారికొఱకుఁ దల్లడిల్లుచున్నది. ఇప్పటికి నేదోవిధముగ సీతశోకమును మఱచి పండ్రెండు వత్సరములైనది. కాని వీరిని జూచి నంతనె జానకీశోకము నూతనాకారమును దాల్చుచున్నది. అయ్యో! జానకీ! నీవెక్కడ నున్నావు? నీ కెట్టి దురవస్థ సంభవించినది? అప్పటినుండియు నీవు జీవించి యుంటివా? లేక యీ పాపిష్ఠ నరలోకమును విడచితివా? అయ్యో! ఏమి చేయుదును! ఏమియుఁదెలి యదుగదా?" అని పరితపించుచు, తిరిగి మూర్ఛిల్లెను. మిగతవారి ప్రయత్నములవలన కొంతవడికి కౌసల్యా దేవికిఁ దెలివి వచ్చి "మీ రిప్పుడు వారిని నాయొద్దకుఁ తీసికొని రండు. మీచేతఁగానియెడల, లక్ష్మణునితోఁ జెప్పుఁడు. లక్ష్మణుఁడు దీసికొనివచ్చి వారిని నా యొడియందు బడవేయును." అని నుడువుచు రోదనము చేయసాగెను.

కౌసల్యాదేవి దుఃఖమును, చంచలత్వమును జూచి యరుంధతీదేవి సమీపమందున్న భటునితోడ లక్ష్మణునియొద్దకేఁగి యీవిషయమంతయు నివేదింపుమని యాజ్ఞనొసంగెను. భటుఁడేఁగి లక్ష్మణున కీవిషయము విన్నవింపఁగా, ఆయన సభ నాదినమునకుఁ జాలించున ట్లొనర్చి కుశలవులను వెంట నిడుకొని కౌసల్యాదేవి సమీపమునకు వచ్చెను. కుశలవులు సమీపింపఁగనే కౌసల్యాదేవి వారిని కౌఁగిలించుకొని ముద్దిడుకొనుచు "అయ్యో! జానకీ! నివెచ్చటి కుంటివి!" అని నుడువుచు బిగ్గరగ నేడ్వసాగెను. తద్దర్శనమువలన, సుమిత్రయు, ఊర్మిళయు, మొదలగు వార లస్థిర చిత్తలై, కన్నీరు మున్నీరుగ నేడ్వసాగిరి. కుశలవులు నివ్వెఱపడి వీరివంకఁ జూచుచుండిరి.

కొంతవడికి కౌసల్యాదేవి కొంచెము దుఃఖ మాఁపుకొని సందేహనివృత్తికిఁగాను బాలురను జూచి "నాయనలారా! మీనామధేయము లెవ్వి? మీ తలిదండ్రుల నామధేయము లెవ్వి?" అని ప్రశ్నింప, వారు వినయవిధేయతలతోడ తమ నామధేయములను జెప్పి, "మాతండ్రియెవరో మాకుఁ దెలియదు. మే మెప్పుడును ఆయనను జూచి యెఱుఁగము. మా తల్లి యున్నది.

ఆనొ తపస్వినీ. కాని యామె నామధేయము గూడ మాకుఁ దెలియదు. మాకెవ్వరును జెప్పలేదు. మే మామెనుగాని యితరులనుగాని యడిగి తెలిసికొనలేదు. మేము వాల్మీకి మహర్షి శిష్యులము. తపోవనమునం దాయనచేతఁ బాలింపఁబడుచు; ఆయనయొద్దనే విద్య నభ్యసించితిమి." అని నుడువు మాటల నాకులచిత్తము న వినుచున్న కౌసల్యాదేవి సంశయము దీఱెను. కాని పూర్తిగ సంశయ నివృత్తికొఱకు "మీ తల్లి యాకార మెట్లుండును?" అని ప్రశ్నింప, కుశలవులు తమ తల్లి యాకారమును వర్ణించి చెప్పిరి. అందువలన నారు సీత తనయులను విశ్వాసము నితరవారికిఁ గూడఁ గలిగెను. కౌసల్య మొదలగువారెల్లరు పొంగిపొరలు దుఃఖమున మునింగి యేడ్వసాగిరి. పిమ్మట దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని కౌసల్యాదేవి "ఇప్పుడు మీతల్లి యెట్లున్నది?" అని ప్రశ్నింప, "మాతల్లి జీవన్మృతయై యున్నది. దినముల వరుసను శుష్కించి పోవుచున్నది. ఇఁక నధికదినములు జీవించుట దుస్తరము." అని చెప్పి క్రిందఁజూచుచు కన్నీరు విడువసాగిరి.

కుశలవులు చెప్పుమాటల వినుచున్న వారెల్లరు రోదనముచేయుచుండ, కొంతసేపటికి కౌసల్యాదేవి తిరిగి

కొంచెము ధైర్యమువలంబించి, లక్ష్మణుని జూచి వాల్మీకి మహర్షి ఇటకుం దోడ్కొనిరమ్మని చెప్పెను. వెంటనే లక్ష్మణుఁడేగి వాల్మీకిమహర్షిని వెంట నిడుకొని వచ్చెను. మహర్షి కెల్లరు భక్తిశ్రద్ధలతోడఁ బ్రణామం బొనర్చి, ఉచితాసనాసీనునిఁ జేసిరి. పిమ్మట కౌసల్యాదేవి చేతులు జోడించుకొని "భగవానుఁడా! ఈ కుమారు లెవ్వరో దయయుంచి తెలుపవలయును." అని ప్రార్థింప వాల్మీకి, లక్ష్మణుఁడు సీతను తన తపోవనమునకు డిగ విడిచి నప్పటినుండియు నేటివఱకు జరిగిన వృత్తాంతయుఁజెప్పి, రామచంద్రుని విరహమునకు సీతాదేవి ప్రస్తుతావస్థను బూర్తిగ వర్ణించిచెప్పెను. వాల్మీకి వాక్యముల వినుచున్న వారెల్లరు సంతతధారాళముగ కన్నీరు కార్చుచు, పెద్దపెట్టున రోదనము చేయసాగిరి. కౌసల్యాదేవి "అయ్యో! జానకీ! విధాత నీ నొసటియందు ఇంత దుఃఖమును లిఖించినాఁడా?" అని బిగ్గరగ నేడ్వసాగెను.

పండ్రెండవ వత్సరములకు కుశలవు లాత్మ పరిచయము నొందిరి. అందుచేత వారి హృదయములయం దనిర్వచనీయ భావము ఉదయింపసాగెను. వాల్మీకి బాలకుల వంకఁజూచి "వత్సా! కుశ! వత్సా! లవ! పితామహులకును, పితృవ్యపత్నులకును, వందనము లాచ

రింపుడు." అని చెప్పఁగా, వారు కౌసల్యా, కైకేయీ, సుమిత్రాలకును, ఊర్మిళా, మాండవీ, శ్రుతకీర్తులకును సాష్టాంగదండప్రణామంబు లొనర్చిరి. తదనంతరము మహర్షి కుశలవులతోడ "మీరు రామాయణమునందుఁ బఠించిన లక్ష్మణ నామధారి యగు నీయన మీకు మూఁడవ పినతండ్రి," అని నుడువ కుశలవులు, విస్ఫారిత నేత్రములతోడ లక్ష్మణుని, ఆపాద మస్తకము నొక్క మారు విలకించి, దృఢతర భక్తిశ్రద్ధలతో సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించిరి. కౌసల్యాదేవి యాదేశాను సారము లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామచంద్రుని, వశిష్ఠమహర్షిని దోడ్కొని వచ్చెను. కౌసల్యాదేవి బాష్పాకులలోచన ములతోడ కుశలవులను గూర్చి వారికి సవిస్తరముగఁ జెప్పి, సీతాదేవి జీవించి యున్నదనినుడివెను. ఈమాటలు వినినంతనే రామచంద్రుని కనుమాన నివృత్తియై కన్నీటి చేత నభిషేకింపఁబడుచు అత్యంత వాత్సల్యాభరణమున కుమారుల రెప్పవాల్పక చూచుచుండెను. కౌసల్యా దేవి పుత్రసమేతముగ సీతను గ్రహింప వలయు నని రామచంద్రునకుఁ జెప్పెను. ఆయన ప్రత్యుత్తరం బొసంగ కుండెను. ప్రత్యుత్తరం బొసంగకుండుటయే సమ్మతి యని గ్రహించి, కౌసల్యాదేవి సీతను దీసికొని రావలయు

-ని వాల్మీకిని ప్రార్థింప, ఆయన తన నివాసమున కేఁగి కౌసల్యాదేవి పంపించిన శిబికము నొసఁగ జానకీదేవిని తోడ్కొని రావలసిన దని శిష్యు నొకనిఁ బంపించెను.

సభాసదు లెల్లరు క్రమక్రమముగా కుశలవులు రామచంద్రుని తనయు లనియు, జానకీదేవి వాల్మీకి యాశ్రమమునందే కవల పిల్లలను బ్రసవించె ననియు, ఆమె యిప్పటికిని జీవించి యున్న దనియు, రామచంద్రుఁ డామెను తిరిగి స్వీకరించు ననియు, ఆమెను దీసికొని వచ్చుటకు, వాల్మీకి తన శిష్యులను బంపించి యున్నాఁ డనియుఁ దెలిసికొనిరి. సభాసదులయం దనేకుల కీవార్త సంతోషప్రదాయిని యయ్యెను. కాని కొందఱు మాత్ర మిట్లు పలుకం దొడంగిరి. "మనరాజు చంచల చిత్తుఁడు. ఆమె నేల యప్పుడు పరిత్యజింప వలయును? తిరిగి యిప్పు డేల స్వీకరింప వలయును? విడనాడినప్పటి జానకీదేవియే గదా యిప్పుడు గైకొను జానకీదేవి? ఆ కారణ మిప్పటికిని నిలిచియే యున్నది. కాని గొప్ప వారి చర్యలు విచిత్రముగ నుండును."

జానకీదేవిని గ్రహించుటకు రాముఁ డొక విధముగ నిశ్చయించు కొనెను. కాని ప్రజలయభిప్రాయముల కర్ణాకర్ణికగ వినుటవలన దిరిగి వికలచిత్తుఁ డాయెను.

ప్రథమమున జానకీదేవిని గైకొనిన యెడలఁ బ్రజ లెట్టి యాటంకమును జెప్పరని తలంచి యుండెను. కాని యింతవఱకును ప్రజలకు సీతాదేవి చరిత్రసంబంధ మగు సందేహము తీఱకుండుటను జూచి శ్రీరామచంద్రుండు మహాచింతానిమగ్నుఁడై, లక్ష్మణునిఁ బిలువనంపి యాయనతోడ నీవిషయమును గూర్చి ప్రసంగింపఁ గడంగెను. అనేక వాదోపవాదములు జరిగిన పిమ్మట జానకీదేవి తాను పవిత్రచరిత్ర నని సప్రమాణముగఁ జూపించిన యెడల నామెను స్వీకరించునట్లు శ్రీరాముఁడు నిశ్చయించి, ఆ విషయమును వాల్మీకి మహర్షికి నివేదింపు మని లక్ష్మణున కాజ్ఞాపించెను.

వాల్మీకిమహర్షి యీవిషయమును వినినంతనే, రామచంద్రుని సమీపమున కేఁగి సీతాదేవి పరిశుద్ధ చరిత్రనుగూర్చి బోధింపసాగెను. ఆయనవాక్యములు విని రామచంద్రుఁ డిట్లనియె. "భగవానుఁడా! సీత చరిత్రవిషయమునందు నా కణుమాత్రమును సందియము లేదు. నేను రాజ్యభారమును వహించుటచేత మిక్కిలి పరాధీనుఁడ నైతిని: ప్రాణముల నర్పించి యైనను బ్రజారంజనం బొనర్చుట రాజులకు పరమధర్మ మనియు, ఆవిషయమునం దుపేక్షించిన యెడల నిహ

లోకమునం దపకీర్తియు, పరలోకమున నరకబాధయు
పొందవలసి వచ్చుననియు, తామే యుపదేశించి
యున్నారు. సీతచరిత్రవిషయమునందు ప్రజలకు మిక్కిలి
సందేహము గలదు. దానిని దీర్పక నేనెట్లు గ్రహిం
తును? సీతను బరిత్యజించి నప్పటినుండియు నా సమస్త
సుఖములకు జలాంజలి యర్పించియున్నాను. నేను
జీవించియుండుటయే, నాకాశ్చర్యముగఁదోఁచుచున్నది.
అస్వాధీనుఁడ నగుటవలననే సీతను బరిత్యజించితిని.
ఒక్కొకమాఱు ప్రజలయసంతృప్తిని గణనచేయక
సీతను గ్రైకొనవలయు నని తలంతును. కాని యట్లొన
ర్చిన యెడల రాజధర్మము చెడునుగదా! అందువలన
లేశమైనను ధైర్యము నవలంబింపఁ జాలకున్నాను. భర
తుని హస్తములయందు రాజ్యభారము నర్పించి, సీతను
స్వీకరింపవలయు నని తలంచితిని. కాని యీయోచన
యంత యుక్తముగ దోఁచుటలేదు. సీతవిషయము
నందు నేనొనర్చిన క్రూరకృత్యమువలన ఘోరతర పాప
దవానలమునందుఁ దగుల్కొంటి ననుట నిక్కువము.
నేను కేవలము దుఃఖభోగముకొఱకు జన్మించితిని. నే
నిప్పుడు పొందు మనఃపరితాపమును నాయంతరాత్మయే
యెఱుంగును. మహర్షీ నాకిప్పుడు మరణము సంభ
వించిన యెడల ధన్యుఁడ నగుదును గదా?"

అని చెప్పుచు రామచంద్రుఁడు కన్నీటిని గార్చుచు పిమ్మట మహర్షి నిట్లు ప్రార్థింపఁ జొచ్చెను. "భగవానుఁడా! సీత వచ్చినంతనే, యామెను వెంట నిడుకొని మీరు సభకు విచ్చేయుఁడు. నేనామెను స్వీకరించువిషయమును గూర్చి తమతమ యభిప్రాయములను దెలుపుఁ డని మీరు సభాసదులను గోరుఁడు. సభాసదులెల్ల రంగీకరించిన యెడల నేనామెను గైకొందును. వారు సమ్మతింపనిచో సీత ప్రజల సందేహనివారణకుఁ దగు ప్రమాణమును జూపింపవలయును." అని నుడువు మాటలను వాల్మీకి సమ్మతించి విషణ్ణవదనమున నివాసమున కేఁగెను.

అక్కడ జానకీదేవి, కౌసల్యాదేవి పంపించిన శిబికమును జూచి, మహర్షి పంపించిన శిష్యునివలన నాయన యాజ్ఞనువిని, యీవిధముగఁ దలపోయసాగెను. "నేటికిఁగదా విధి కరుణారస పరిపూర్ణుఁడై నాదుఃఖమున కంతముగల్పించి యున్నాఁడు! కౌసల్యాదేవి శిబికమును బంపించుటవలననే కాఁబోలు నేఁడు నా వామనయనము విరామము లేక యదరుచున్నది. నేనార్యపుత్త్రుని దయా స్నేహ ప్రేమల నెఱుంగుదును. కేవల మస్వాధీనుఁడగుటవలననే, ఆయన

నన్నుఁ బరిత్యజించి యున్నాఁడు. నేనాయన వియో గమువలన పరితపించుచుండు విధమునకే, ఆయన నా వియోగమునకు విలపించు చుండెను. ఆయనకు నా మీఁద ననురాగ మణుమాత్రము తగ్గినట్లు తిరిగి వివాహ మాడుటకు నెనుదీసియుండఁడు. ఆయన సహధర్మచారిణి నగు నాప్రతిమూర్తి నుంచుకొని నాపైఁగల యను రాగము యొక్క పరమోత్కృష్టతను బ్రకటించి నాకు సుఖనివృత్తిని గలిగించి యున్నాఁడు. తిరిగి యార్య పుత్రుని సహవాస సుఖము లభించు నని స్వప్నమం దైనను దలంచి యెఱుంగనుగదా?"

అని తలంచుచుండ నత్యానందమువలన జానకీ దేవి నయనములనుండి యానందాశ్రువులు రాలసాగెను. ఆమె శరీరబలము పూర్వముకంటె నూఱురెట్లు వృద్ధి యయ్యెను. తిరిగి పరిగ్రహింపఁబడుదునను భావో దయమువలన నామె హృదయ కంధరమునుండి యానంద ప్రవాహము వెల్లివిరియఁ జొచ్చెను. భవిష్య దాశ నుద్ఘోషించు సంకల్పమునకుఁ గలశక్తియనంతరము గదా! ఆమె భవిష్యదాశపై నిర్భరపడి మనమునం దెన్నియో కల్పనలను జేసికొనుచుండెను. శ్రీరాముఁడు చేపట్టినంతనే జరుగు విషయము లన్నిటిని దలంచు

కొని, వానిని హృదయ పటమందు చిత్రించుకొనుచు, అవి యన్నియు, యథార్థముగ జరుగుచున్నవను జ్ఞానమునఁ జెప్పశక్యము గాని సంతసము ననుభవించుచుండెను. తాను రాముని సన్నిధానమున కేఁగి నంతనే రాముఁడు లజ్జవలన ముఖమెత్తి మాటలాడకుండెనసియు, పిమ్మట రామచంద్రుఁడు దర్శనపూర్ణనయనుఁడై ప్రియవాక్యములు పలుకుచుండు నప్పుడు, తా నభిమానము వలన మాటలాడక రసవిహీన మగు మోనము తోడ నిలిచియుండునట్లును, ప్రథమ సమాగమ సమయము నం దిరువురు జడప్రాయులై స్థిర నయనముల పరస్పరము చూచుకొనుచుండు నట్లును, పిమ్మట తామిరువురొక యాసనముమీఁద గూర్చుండి యొకరి కొకరు దీర్ఘ కాల వియోగదుఃఖమును వర్ణించి చెప్పకొనుచుండ, తమకు తెలియకుండఁగనే రాత్రి గడచుననియు, తర్వాత అత్తగార్ల యొద్ద కేఁగి సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించుటయు, వారు ముద్దు పెట్టుకొని, శల్యావశిష్టయై యున్న తన్నుజూచి, పరితపించుటయు, వారడుగు ప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరం బిచ్చు నమయమందు బాష్పాకులనయనములతోడ మఱఁదులు వచ్చి నమస్కరించుటయు, తదనంతరము ముగ్గురు

చెలియుండును వచ్చి తన పాదముల మీఁదఁ బడి నమస్కరింప, పరస్పర సందర్శనమువలన సుఖము పొంగిపొరల నేడ్చుచుండుటయు, పిమ్మట రాముని పార్శ్వమందున్న హిరణ్మయమూర్తిని చేసివేసె. యా స్థలమునందు దానుఁ జూచ్చుచు యజ్ఞకార్యములయందుఁ దనపనులకు దాను నిర్వహించుటయుఁ దలఁచుకొని యానందము ననుభవించుచు, సంతోషమువలన పుల కాంకురిత యగుచుండెను.

పిమ్మట జానకీదేవి శిబికమునందుఁ గూర్చుండెను. సాయంకాలమునకు మఱుదినము శిబికము నైమిశారణ్యమందలి యజ్ఞక్షేత్రమును బ్రవేశించెను. సీతాదేవిని జూచి నంతనే వాల్మీకి "నిన్ను పరిగ్రహించుటకు శ్రీరాముఁ డంగీకరించినాఁడు. రేపుదయమునందే నిన్ను రాజసభకుఁ దోడ్కొనిపోయి సభాసదుల సముఖమున రామ చంద్రుని హస్తములయందు సమర్పింతును," అని నుడి వెను. రామచంద్రుఁడు సీతాదేవిని స్వీకరించు విషయ మునుగూర్చి సభాసదులకు నివేదించినయెడల సభయం దెవరు ననంగీకారమును సూచింపరను దృఢవిశ్వాసము గలిగి యుండుటవలన, వాల్మీకి సీతాదేవి తన విశుద్ధ చరిత్రను సప్రమాణముగఁ జూపింపవలసి వచ్చినయెడలఁ

వాల్మీకి వచనములను విషయమును, జానకీదేవికిఁ జెప్పుచుండెను. పిమ్మట జానకీదేవి కుమారులవలన జరిగిన వృత్తాంత మంతయు విని. రామచంద్రుండు తన్ను స్వీకరించు నని నమ్మి, పరమానందభరితయై ప్రతిదినమును, ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండెను. కాని యా రాత్రి గడచు మాత్రను తెల్లవారుటకు యుండెఁగను.

ఆ రాత్రి గడచెను. ప్రభాతమయ్యెను. వాల్మీకి మహర్షి స్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠానములఁ దీర్చుకొని సీతాదేవిని, కుశలవులను, వెంటనిడుకొని సభామండపమును బ్రవేశించెను. శల్యావశిష్టయగు జానకీదేవిని జూడఁగనే రాముని హృదయము ప్రయ్యలుకాఁజొచ్చెను. శ్రీరాముఁ డతికష్టముమీఁద దుఃఖము నాఁపుకొని సీత విషయమునందుఁ బ్రజ లేవిధముగఁ బల్కెదరో యని చూచుచు నిక్కలి యాకులచిత్తుఁడై యుండెను. చిక్కి శల్యయై యున్న సీతాదేవిని జూచి సభాసదులం దనేకులు వాత్సల్యరసమున మునింగి పోవుచుండిరి. వాల్మీకి మహర్షి నిలిచి సభాసదుల సంబోధించి యిట్లనియె. "మీరెల్ల రెఱింగిన విషయమేకదా! రాజాధిరాజగు రామచంద్రుఁడు నిరాధారమగు లోకాపవాద భయము వలన నితాంతనిరపరాధయగు సీతాదేవిని బరిత్యజించి

యున్నాఁడు. కాఁబట్టి యీమె నిప్పుడు శ్రీరామ
చంద్రుఁడు స్వీకరించు విషయమునందు మీ మీ
యామోదమును ప్రశాంతచిత్తమునఁ దెలుపవలయునని
గోరుచున్నాను. జానకీదేవి చరిత్ర విషయమునందు
మానవ మాత్రునకు సంశయముండఁజనదు."

అని చెప్పి మహర్షి విరమించినంతనే సభయందు
మహా కోలాహలము పుట్టెను. నృపతులును, ప్రధాన
ప్రజలును లేచినిలిచి చేతులుజోడించుకొని "జానకీదేవిని
గ్రహింపవలయు నని శ్రీరాముని మేము నిష్కల్మష
చిత్తమునఁ బ్రార్థింపుచున్నాము. ఆయన సీతాదేవిని
గ్రహించిన యెడల మే మపరిమితానందమును బొందు
దుము." అని నుడివి కూర్చుండిరి. తక్కుంగలవా
రెల్లరు మౌనమును ధరించి తలవంచుకొని క్రిందుజూచు
చుండిరి. రాముఁడింత దనుకను సంతోషముతోఁ గూడు
కొని యుండెను. కాని యిప్పుడు సీతను స్వీకరించు
విషయమునందు సర్వసామాన్యముగ నందఱి కసమ్మతి
మని స్పష్టముగఁ దెలిసికొనెను. ఇందువలన నాయన
మోము వాడిపోయెను. మృతప్రాయుఁడయ్యెను. స్థిర
నయనముల వాల్మీకి ముఖనిరీక్షణము చేయుచుండెను.
అంత వాల్మీకి యుత్సాహశూన్యుఁడై వేఱు మార్గము

పోవక సీతాదేవి నంకఁజూచి "వత్సా! జానకీ! నీచరిత్ర విషయమునందు ప్రజలకుఁ గల సంశయము నేఁటికిని దీఱలేదు. కావున నీ వేదయిన తగుప్రమాణమును జూపించి ప్రజల సంశయమును బోఁగొట్టుము" అని నుడివెను. సీతాదేవి వాల్మీకి దక్షిణపార్శ్వమునుండి మిక్కిలి యాతురతతోడ బ్రతినిముసమును రాముఁడు తన్ను స్వీకరించునని నిరీక్షించుచుండెను. అట్టి సమయమందు పిడుగువంటి వాల్మీకిమాటలను వినినంతనే సీతాదేవి వాతాహత కదళీ తరువువలె భూతలగామిని యయ్యెను.

జానకీదేవిని జూచి కుశలవులు పెద్దపెట్టున నేడ్వసాగిరి. ప్రజానురాగ ప్రియతవలన రాముఁడింత వఱకును ధైర్య మవలంబించియుండెను. కాని సీతాదేవి భూమిమీఁదఁ బడినంతనే "అయ్యో! ప్రేయసీ!" యని నుడువుచు, మూర్ఛితుఁడై సింహాసనమునుండి క్రిందకు వ్రాలిపడెను. "అయ్యో! జానకీ!" యని నుడువుచు కౌసల్యాదేవి మూర్ఛిల్లెను. ఊర్మిళ మొదలగు వారు రోదనము చేయసాగిరి. సభాసదులెల్లరు చిత్రప్రతిమలవలె చేష్టలు దక్కి నిర్వాదులై చూచుచుండిరి. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు తమ దుఃఖమును గొంచె

ఎనిమిదవ పరిచ్ఛేదము.

మూర్ఛపోయిన శ్రీరామునకు చైతన్యము గలుగుటకుఁ దగ్గ ప్రయత్నముల నొనర్చి, కొంతవడికి రామునకుఁ దెలివి వచ్చెను. మరల సీతాదేవికి చైతన్యము గలుగుటకుఁ గూడ పలుప్రయత్నము లొనర్చెను. కాని యాతని ప్రయత్నములు నిష్ఫలమాయెను. పరమపావని యగు సీతాదేవి యిహలోకమును విడనాడెను.

సీతాదేవి మిక్కిలి సుశీలయు సరళహృదయయు నై యుండెను. ఆమెవలెఁ బొల్పొందిన పతిభక్తిగల స్త్రీని యేకాలమందైనను కని విని యెఱుంగరు. మానవ జాతికి పతివ్రతాధర్మము నుపదేశించుటకు విధాత సీతాదేవిని సృజించి యామెయందు పరిశుద్ధవర్తనమును పతిభక్తిపరాయణతను పరమోత్కృష్ట నొందించియున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈమెవలెఁ [illegible]దగిన సర్వగుణ సంపన్నవగు నారీమణి యేకాలమునను, భూమండలమున నవతరించి యుండలేదు. అట్టిస్త్రీ జన్మించినను సర్వగుణసంపన్నుఁడగు భర్తను బడసి చిరదుఃఖిని యైనదని కని విని యెఱుంగము.

సంపూర్ణము.

ప్రకటన.

౧. సతీదేవి:—(దాక్షాయణి)

మూడురంగుల బొమ్మలుగలవు ౧-౮-

౨. సావిత్రీదేవి:—

మూడురంగుల బొమ్మలు గలవు ౧-౮-౦.

3. సీతాదేవి వనవాసము [redacted].

ఈ మూడుగ్రంథములు పాఠశాలలయందు బఠనీయగ్రంథములుగ టెక్స్టుబుక్కుకమిటీవా రంగీకరించియున్నారు.

సరస్వతీ నికేతనము.

మచిలీపట్టణము.